

Φ09.22/4153**Λευκή Βίβλος για τον Διαπολιτισμικό Διάλογο****«Ζώντας μαζί ως ίσοι με αξιοπρέπεια»**

Πρωθήθηκε από τους Υπουργούς Εξωτερικών του Συμβουλίου της
Ευρώπης κατά την 118^η Σύνοδό τους
(Στρασβούργο, 7 Μαΐου 2008)

Συμβούλιο της Ευρώπης
F-67075 Strasbourg Cedex
Ιούνιος 2008

www.coe.int/dialogue

Διάλογος – Ένα Κλειδί για το Μέλλον της Ευρώπης

Τα τελευταία χρόνια, η δημοκρατική διαχείριση της αυξανόμενης πολιτιστικής πολυμορφίας στην Ευρώπη, η οποία έχει ρίζες στην ιστορία της ηπείρου μας και εντείνεται από την παγκοσμιοποίηση, έχει αναδειχθεί σε προτεραιότητα. Πώς θα ανταποκριθούμε στην πολυμορφία; Πώς οραματιζόμαστε την κοινωνία του μέλλοντος; Πρόκειται άραγε για μια κοινωνία διαχωρισμένων κοινοτήτων, που στην καλύτερη περίπτωση χαρακτηρίζεται από την συνύπαρξη πλειονοτήτων και μειονοτήτων με διαφοροποιημένα δικαιώματα και υποχρεώσεις, με χαλαρούς μεταξύ τους δεσμούς αμοιβαίας άγνοιας και στερεοτύπων; Ή μήπως πρόκειται για μια ζωντανή και ανοιχτή κοινωνία χωρίς διακρίσεις, η οποία ωφελεί τους πάντες και χαρακτηρίζεται από την ένταξη όλων των κατοίκων με πλήρη σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους; Το Συμβούλιο της Ευρώπης πιστεύει ότι ο σεβασμός και η προώθηση της πολιτιστικής πολυμορφίας βάσει των αξιών επί των οποίων έχει θεμελιωθεί ο Οργανισμός αποτελούν ουσιαστικές προϋποθέσεις για την ανάπτυξη κοινωνιών οι οποίες βασίζονται στην αλληλεγγύη.

Η «Λευκή Βίβλος για τον Διαπολιτισμικό Διάλογο» που παρουσιάζει το παρόν κείμενο, υποστηρίζει emphaticά, στο όνομα των κυβερνήσεων των 47 χωρών – μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης, ότι το κοινό μας μέλλον εξαρτάται από την ικανότητά μας να εγγυηθούμε και να αναπτύξουμε τα ανθρώπινα δικαιώματα, όπως διακηρύσσονται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, καθώς και τη δημοκρατία και το κράτος δικαίου, αλλά και να προωθήσουμε την αμοιβαία κατανόηση. Η Λευκή Βίβλος υποστηρίζει ότι η διαπολιτισμική προσέγγιση προσφέρει ένα μελλοντοστραφές μοντέλο για τη διαχείριση της πολιτιστικής πολυμορφίας. Επιπλέον, προτείνει μια θεώρηση βασισμένη στην ατομική ανθρώπινη αξιοπρέπεια (που αποδέχεται την κοινή ανθρώπινη φύση μας και το κοινό μας πεπρωμένο). Εάν εδραιωθεί μια ευρωπαϊκή ταυτότητα, αυτή θα βασίζεται στις κοινές θεμελιώδεις αξίες,

στο σεβασμό της κοινής κληρονομιάς και της πολιτιστικής πολυμορφίας, καθώς και στο σεβασμό για την ισότιμη αξιοπρέπεια κάθε ατόμου.

Σε αυτή τη βάση, ο διαπολιτισμικός διάλογος έχει να διαδραματίσει ένα σημαντικό ρόλο. Μας επιτρέπει να αποφεύγουμε τους εθνοτικούς, θρησκευτικούς, γλωσσικούς και πολιτιστικούς διαχωρισμούς. Μας καθιστά, επίσης, ικανούς να πηγαίνουμε μαζί μπροστά, να διαχειριζόμαστε τις διαφορετικές ταυτότητές μας εποικοδομητικά και δημοκρατικά, έχοντας σαν βάση τις κοινές οικουμενικές αξίες.

Ο διαπολιτισμικός διάλογος μπορεί να ευδοκιμήσει μόνο υπό ορισμένες προϋποθέσεις. Η Λευκή Βίβλος υποστηρίζει ότι, για την προαγωγή του διαπολιτισμικού διαλόγου, πρέπει να προσαρμοστεί σε πολλαπλά επίπεδα η δημοκρατική διακυβέρνηση της πολιτιστικής πολυμορφίας· να ενισχυθεί η δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη και η συμμετοχή· να διδαχθούν και να γίνουν αποδεκτές οι διαπολιτισμικές ικανότητες· να δημιουργηθούν και να μεγαλώσουν οι χώροι για τον διαπολιτισμικό διάλογο· τέλος, ο διαπολιτισμικός διάλογος πρέπει να επεκταθεί σε διεθνές επίπεδο.

Η Λευκή Βίβλος βασίζεται στα στέρεα θεμέλια του κερτημένου του Συμβουλίου της Ευρώπης. Λαμβάνει υπόψη το πλούσιο υλικό που συγκεντρώθηκε από διαβουλεύσεις με πολλούς εμπλεκόμενους φορείς, μεταξύ των οποίων και εταίροι από περιοχές εκτός Ευρώπης, οι οποίες έλαβαν χώρα το 2007. Υπό αυτήν την έννοια, η Λευκή Βίβλος αποτελεί από πολλές απόψεις ένα προϊόν δημοκρατικής διαβούλευσης που βρίσκεται στο επίκεντρο του ίδιου του διαπολιτισμικού διαλόγου.

Η Λευκή Βίβλος ανταποκρίνεται στην αυξανόμενη απαίτηση να διευκρινιστεί πώς ο διαπολιτισμικός διάλογος μπορεί να συμβάλει στην εκτίμηση της πολυμορφίας, διατηρώντας συγχρόνως την κοινωνική συνοχή. Επιδιώκει να παράσχει ένα εννοιολογικό πλαίσιο και έναν οδηγό για τους υπεύθυνους

χάραξης πολιτικής και τους επαγγελματίες. Εντούτοις, ο διαπολιτισμικός διάλογος δεν είναι δυνατό να οριστεί από το νόμο. Οφείλει να διατηρήσει το χαρακτήρα της ανοιχτής πρόσκλησης για την υλοποίηση των βασικών αρχών που ορίζονται στο παρόν κείμενο, την ευέλικτη εφαρμογή των διαφόρων συστάσεων που παρουσιάζονται και τη συνεισφορά στη συζήτηση που βρίσκεται σε εξέλιξη σχετικά με τη μελλοντική οργάνωση της κοινωνίας.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης είναι βαθύτατα πεπεισμένο ότι αποτελεί κοινή μας ευθύνη η επίτευξη μιας κοινωνίας στην οποία μπορούμε να συμβιώσουμε ως ίσοι με αξιοπρέπεια.

Πίνακας περιεχομένων**1. Εισαγωγή**

1.1.	Το Συμβούλιο της Ευρώπης και ο διαπολιτισμικός διάλογος	7
1.2.	Η διαδικασία της Λευκής Βίβλου	8
1.3.	Οι κύριες ανησυχίες	10
1.4.	Βασικοί όροι	12

2. Αγκαλιάζοντας την πολιτιστική πολυμορφία

2.1	Πλουραλισμός, ανοχή και διαπολιτισμικός διάλογος	15
2.2	Ισότητα της ανθρώπινης αξιοπρέπειας	16
2.3	Πρότυπα και εργαλεία: τα επιτεύγματα του Συμβουλίου της Ευρώπης σε πέντε δεκαετίες	17
2.4	Οι κίνδυνοι της απουσίας διαλόγου	20

3. Εννοιολογικό πλαίσιο

3.1	Η έννοια του διαπολιτισμικού διαλόγου	22
3.2	Διαμόρφωση ταυτότητας σε ένα πολυπολιτισμικό περιβάλλον	23
3.3	Προηγούμενες προσεγγίσεις της πολιτιστικής πολυμορφίας	25
3.4	Οι προϋποθέσεις του διαπολιτισμικού διαλόγου	26
3.4.1	Ανθρώπινα δικαιώματα, δημοκρατία και κράτος δικαίου	26
3.4.2	Ίση αξιοπρέπεια και αμοιβαίος σεβασμός	28
3.4.3	Ισότητα των φύλων	29
3.4.4	Άρση των εμποδίων που αποτρέπουν τον διαπολιτισμικό διάλογο	31
3.5	Η θρησκευτική διάσταση	31

4. Πέντε προσεγγίσεις πολιτικής για την προώθηση του διαπολιτισμικού διαλόγου

4.1	Δημοκρατική διακυβέρνηση της πολιτιστικής πολυμορφίας	36
4.1.1	Ένας πολιτικός πολιτισμός που δίνει αξία στην πολυμορφία	36
4.1.2	Ανθρώπινα δικαιώματα και θεμελιώδεις ελευθερίες	37

4.1.3 Από την ισότητα των ευκαιριών στην ίση απόλαυση των δικαιωμάτων	40
4.2 Δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη και συμμετοχή	41
4.3 Μάθηση και διδασκαλία διαπολιτισμικών ικανοτήτων	43
4.3.1 Βασικοί τομείς ικανοτήτων: δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη, γλώσσα, ιστορία	43
4.3.2 Πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση	45
4.3.3 Τριτοβάθμια εκπαίδευση και έρευνα	47
4.3.4 Μη τυπική και άτυπη μάθηση	47
4.3.5 Ο ρόλος των εκπαιδευτικών	48
4.3.6. Το οικογενειακό περιβάλλον	49
4.4 Χώροι για διαπολιτισμικό διάλογο	50
4.5 Ο διαπολιτισμικός διάλογος στις διεθνείς σχέσεις	53
5. Συστάσεις και κατευθύνσεις πολιτικής για μελλοντικές δράσεις: η κοινή ευθύνη των βασικών φορέων	
5.1. Δημοκρατική διακυβέρνηση της πολιτιστικής πολυμορφίας	58
5.2 Δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη και συμμετοχή	66
5.3 Μάθηση και διδασκαλία διαπολιτισμικών ικανοτήτων	69
5.4 Χώροι για διαπολιτισμικό διάλογο	75
5.5. Ο διαπολιτισμικός διάλογος στις διεθνείς σχέσεις	79
6. Μελλοντική πορεία	84
Παράρτημα 1 – Επιλεγμένα κείμενα	86
Παράρτημα 2 – Πίνακας συντμήσεων	98

1. Εισαγωγή

1.1. Το Συμβούλιο της Ευρώπης και ο διαπολιτισμικός διάλογος

Η προώθηση του διαπολιτισμικού διαλόγου συνεισφέρει στον κύριο στόχο του Συμβουλίου της Ευρώπης, που είναι η διατήρηση και η προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου. Η Πρώτη Σύνοδος Κορυφής των Αρχηγών Κρατών και Κυβερνήσεων των κρατών - μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης (1993), η οποία επιβεβαίωσε ότι η πολιτιστική πολυμορφία χαρακτηρίζει την πλούσια κληρονομιά της Ευρώπης και ότι η ανοχή αποτελεί εγγύηση μιας ανοιχτής κοινωνίας, οδήγησε στη Σύμβαση Πλαίσιο για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων (1995), τη σύσταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας και την έναρξη της Εκστρατείας της Ευρωπαϊκής Νεολαίας κατά του ρατσισμού, του αντισημιτισμού, της ξενοφοβίας και της μισαλλοδοξίας («Όλοι διαφορετικοί – Όλοι ίσοι»).

Η Τρίτη Σύνοδος Κορυφής των Αρχηγών Κρατών και Κυβερνήσεων των κρατών - μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης (2005) όρισε τον διαπολιτισμικό διάλογο (συμπεριλαμβανομένης της θρησκευτικής διάστασής του) ως ένα μέσον για την προώθηση της ευαισθητοποίησης, της κατανόησης, της συμφιλίωσης και της ανοχής, καθώς και για την αποτροπή των συγκρούσεων και τη διασφάλιση της ένταξης και της κοινωνικής συνοχής. Αυτό έλαβε μορφή στη «Διακήρυξη του Φάρο για την Στρατηγική του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Ανάπτυξη του Διαπολιτισμικού Διαλόγου», η οποία υιοθετήθηκε από τους Υπουργούς Πολιτισμού αργότερα το ίδιο έτος, όπου προτάθηκε η συγγραφή μιας Λευκής Βίβλου για τον Διαπολιτισμικό Διάλογο.

1.2. Η διαδικασία της Λευκής Βίβλου

Η Επιτροπή Υπουργών, κατά τη συνεδρίασή της το Μάιο του 2006, επεσήμανε ότι η Λευκή Βίβλος για τον Διαπολιτισμικό Διάλογο καλείται να καθορίσει τον τρόπο προώθησης του εντατικού διαπολιτισμικού διαλόγου εντός και μεταξύ των ευρωπαϊκών κοινωνιών αλλά και το διάλογο μεταξύ της Ευρώπης και των γειτονικών περιφερειών της. Επίσης, καλείται να παρέχει καθοδήγηση για τα αναλυτικά και μεθοδολογικά εργαλεία και πρότυπα. Η Λευκή Βίβλος απευθύνεται στους υπεύθυνους για τη χάραξη πολιτικής και τους διοικητικούς αξιωματούχους, στους εκπαιδευτικούς και τα μέσα επικοινωνίας, αλλά και σε οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, στις οποίες περιλαμβάνονται οι μεταναστευτικές και οι θρησκευτικές κοινότητες, οι οργανώσεις νεολαίας και οι κοινωνικοί εταίροι.

Μετά από απόφαση της Επιτροπής Υπουργών, ξεκίνησε μια μεγάλης κλίμακας διαβούλευση για τον διαπολιτισμικό διάλογο, που διήρκεσε από τον Ιανουάριο έως και τον Ιούνιο του 2007. Στη διαβούλευση συμμετείχαν, μεταξύ άλλων, όλες οι σχετικές διευθύνουσες επιτροπές, μέλη της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης και του Κογκρέσου των Τοπικών και Περιφερειακών Αρχών, καθώς επίσης και άλλα όργανα του Συμβουλίου της Ευρώπης, όπως η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI), η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων, η Ειδική Ομάδα υψηλού επιπέδου με θέμα την Κοινωνική Συνοχή και ο Επίτροπος Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Εστάλησαν ερωτηματολόγια σε όλα τα κράτη - μέλη, σε μέλη της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης και του Κογκρέσου των Τοπικών και Περιφερειακών Αρχών, σε εκπροσώπους θρησκευτικών και μεταναστευτικών κοινοτήτων και πολιτιστικούς και άλλους μη κυβερνητικούς οργανισμούς. Η Γραμματεία του Συμβουλίου της Ευρώπης διοργάνωσε (ή συνδιοργάνωσε) εκδηλώσεις με μη κυβερνητικούς οργανισμούς μεταναστών, γυναικών και νέων, δημοσιογράφους και οργανισμούς μέσω επικοινωνίας, καθώς και διεθνείς οργανισμούς. Τα προσχέδια υποβλήθηκαν προς εξέταση σε

επιλεγμένους εμπλεκόμενους φορείς σε «συνεδριάσεις ανατροφοδότησης»¹ και σε μια άτυπη Περιφερειακή Συνεδρίαση των Υπουργών υπεύθυνων για θέματα πολιτισμού².

Αυτή η διαδικασία έδειξε ότι υπάρχει έντονο ενδιαφέρον και ως εκ τούτου το Συμβούλιο της Ευρώπης αισθάνεται βαθύτατα υποχρεωμένο σε όλους όσοι συνεισέφεραν τόσο γενναιόδωρα στη συζήτηση. Η διαβούλευση ανέδειξε την εμπιστοσύνη στο Συμβούλιο της Ευρώπης, το οποίο, λόγω της κανονιστικής του θεμελίωσης και του πλούτου της εμπειρίας του, βρίσκεται στην κατάλληλη θέση να αναλάβει μια έγκαιρη πρωτοβουλία. Επιπλέον, ανέδειξε ένα ευρύ φάσμα προτάσεων ως προς το περιεχόμενο της Λευκής Βίβλου.

Το κείμενο που ακολουθεί βασίζεται στα στέρεα θεμέλια του κεκτημένου του Συμβουλίου της Ευρώπης, ιδίως δε στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και άλλες θεμελιώδεις διατάξεις, λαμβάνοντας υπόψη το πλούσιο υλικό της διαβούλευσης. Υπό την έννοια αυτή, η Λευκή Βίβλος αποτελεί από πολλές απόψεις ένα προϊόν της δημοκρατικής διαβούλευσης που βρίσκεται στο επίκεντρο του ίδιου του διαπολιτισμικού διαλόγου. Για τη διευκόλυνση της ανάγνωσης και επειδή πολλά σημεία αποτελούν συνεισφορά διαφόρων φορέων, το κείμενο δεν αποδίδει συγκεκριμένες ιδέες σε συγκεκριμένους συνομιλητές.

Ο μεγάλος όγκος των εγγράφων που σχετίζονται με τη διαδικασία της Λευκής Βίβλου διατίθεται στον διαδικτυακό τόπο του Συμβουλίου της Ευρώπης και τις συνοδευτικές εκδόσεις. Σε αυτά περιλαμβάνονται αναλύσεις των απαντήσεων των κρατών – μελών, των μη κυβερνητικών οργανισμών, όπως και των θρησκευτικών κοινοτήτων στο ερωτηματολόγιο για τον διαπολιτισμικό διάλογο, αλλά και μονογραφίες για διάφορες πτυχές του διαπολιτισμικού διαλόγου (παιδεία, μέσα επικοινωνίας) και συγκεκριμένα ενδιαφερόμενα μέρη (νέους, μετανάστες). Επιπλέον έγγραφα, στα οποία περιλαμβάνεται μια σειρά

---

¹ Στρασβούργο, Στοκχόλμη και Μόσχα (Σεπτέμβριος – Οκτώβριος 2007).
Μεταφραστική Υπηρεσία Υπουργείου Εξωτερικών, Αθήνα

«Συχνών Ερωτήσεων» και υλικό από τον τύπο, είναι διαθέσιμα τόσο σε έντυπη μορφή όσο και στον διαδικτυακό τόπο του Συμβουλίου της Ευρώπης.

1.3. Οι κύριες ανησυχίες

Ένα από τα σημεία που επανήρθαν πολλές φορές κατά τη διάρκεια της διαβούλευσης ήταν ότι **οι παλαιές προσεγγίσεις της διαχείρισης της πολιτιστικής πολυμορφίας δεν ήταν πλέον επαρκείς** στις κοινωνίες όπου ο βαθμός αυτής της πολυμορφίας (και όχι η ύπαρξή της) ήταν άνευ προηγουμένου και συνεχώς αυξανόμενος. Οι απαντήσεις στα ερωτηματολόγια που απεστάλησαν ειδικά στα κράτη - μέλη ανέδειξαν την πεποίθηση ότι η μέχρι πρόσφατα προτιμώμενη προσέγγιση πολιτικής, που εν συντομία ονομάζεται «πολυπολιτισμικότητα», έχει αποδειχθεί αναποτελεσματική. Από την άλλη πλευρά, δεν φάνηκε να υπάρχει επιθυμία επιστροφής στην παλαιότερη έμφαση στην αφομοίωση. Η δημιουργία συμμετοχικών κοινωνιών απαιτεί μια νέα προσέγγιση και ο δρόμος που πρέπει να ακολουθήσουμε είναι ο διαπολιτισμικός διάλογος.

Εντούτοις, διαπιστώθηκε μια εμφανής έλλειψη σαφήνειας ως προς το τι θα μπορούσε να σημαίνει αυτή η φράση. Το κείμενο της διαβούλευσης καλούσε τους ερωτώμενους να δώσουν έναν ορισμό, αλλά σημειώθηκε σημαντική απροθυμία σε αυτό το σημείο. Εν μέρει αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι ο διαπολιτισμικός διάλογος δεν είναι ένας νέος χρυσός κανόνας, ο οποίος μπορεί να καλυφθεί από έναν απλό ορισμό που να μπορεί να εφαρμοστεί χωρίς μεσολάβηση σε οποιαδήποτε ειδική περίπτωση. Εν μέρει, όμως, η ανωτέρω απροθυμία αναδεικνύει **μια πραγματική αβεβαιότητα ως προς το τι μπορεί να σημαίνει στην πράξη ο διαπολιτισμικός διάλογος.**

Οι απαντώντες στα ερωτηματολόγια και οι συμμετέχοντες στις εκδηλώσεις διαβούλευσης συμφώνησαν στη δήλωση ότι **οι οικουμενικές αρχές**, τις

---

² Βελιγράδι, 8-9 Νοεμβρίου 2007.

οποίες υποστηρίζει το Συμβούλιο της Ευρώπης, **προσέφεραν μια ηθική πυξίδα**. Παρείχαν το πλαίσιο για έναν πολιτισμό ανοχής, διευκρινίζοντας τα όρια του, ιδίως σε ό,τι αφορά κάθε μορφή διάκρισης ή πράξη μισαλλοδοξίας. Οι πολιτιστικές παραδόσεις, είτε αποτελούν παραδόσεις της «πλειονότητας» είτε της «μειονότητας», δεν θα μπορούσαν να ανατρέψουν τις αρχές και τα πρότυπα της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και των άλλων μέσων του Συμβουλίου της Ευρώπης όσον αφορά τα αστικά και πολιτικά, κοινωνικά, οικονομικά και πολιτιστικά δικαιώματα.

Ειδικότερα, δόθηκε έμφαση στο γεγονός ότι η ισότητα των φύλων αποτελεί αδιαπραγμάτευτη προϋπόθεση του διαπολιτισμικού διαλόγου, ο οποίος πρέπει να αξιοποιεί την εμπειρία τόσο των ανδρών όσο και των γυναικών. Πράγματι, το θέμα της ισότητας επανήρθε πολλές φορές στο προσκήνιο: **ο μόνος τρόπος να ανταποκριθούμε στην πρόκληση της συμβίωσης σε μια κοινωνία πολυμορφίας είναι να συμβιώσουμε ως ίσοι με αξιοπρέπεια**. Αυτή η ανησυχία εκφράστηκε έντονα από κυβερνήσεις, Μη Κυβερνητικούς Οργανισμούς (Μ.Κ.Ο.) γενικά, αλλά και από ενώσεις μεταναστών.

Προέκυψε επίσης ότι **κανένας τομέας της κοινωνίας δεν μπορεί να εξαιρεθεί** από τη συμμετοχή στον διαπολιτισμικό διάλογο, είτε πρόκειται για τη γειτονιά, το χώρο εργασίας, το εκπαιδευτικό σύστημα και τους σχετικούς φορείς, την κοινωνία των πολιτών και ειδικότερα τον τομέα της νεολαίας, τα μέσα επικοινωνίας, τον κόσμο της τέχνης ή τον πολιτικό στίβο. Κάθε φορέας, όπως είναι οι Μ.Κ.Ο., οι θρησκευτικές κοινότητες, οι κοινωνικοί εταίροι ή τα πολιτικά κόμματα, διαδραματίζει σημαντικό ρόλο, ενώ το ίδιο ισχύει και για τα μεμονωμένα άτομα. Επιπλέον, κάθε επίπεδο διακυβέρνησης – τοπικό, περιφερειακό, εθνικό και διεθνές – πρέπει να παίξει το ρόλο του στη δημοκρατική διαχείριση της πολιτιστικής πολυμορφίας.

Τέλος, ειδικότερα, η διαβούλευση ανέδειξε τη **μεγάλη πληθώρα καλών πρακτικών που έχουν συσσωρευτεί**. Αυτό που χρειάζεται τώρα είναι η επεξεργασία και η διάχυσή τους, έτσι ώστε να ξεπεραστεί η επιφυλακτικότητα και να αναπαραχθούν οι θετικές εμπειρίες. Επειδή, εάν υπάρχει ένα γενικό συμπέρασμα που προέκυψε από τη διαβούλευση, αυτό είναι ότι η ανάγκη για διαπολιτισμικό διάλογο θα συνεχίσει να υπάρχει για πολλά ακόμη χρόνια.

1.4 Βασικοί όροι

Η Λευκή Βίβλος για τον Διαπολιτισμικό Διάλογο, η οποία σε γενικές γραμμές υιοθετεί την ορολογία που έχει αναπτυχθεί από το Συμβούλιο της Ευρώπης και άλλους διεθνείς οργανισμούς, περιλαμβάνει ορισμένες έννοιες που χρειάζεται να οριστούν. Στην παρούσα Λευκή Βίβλο,

- Ως *διαπολιτισμικός διάλογος* νοείται η ανοιχτή και πλήρους σεβασμού ανταλλαγή απόψεων μεταξύ ατόμων και ομάδων με διαφορετικό εθνοτικό, πολιτιστικό, θρησκευτικό και γλωσσικό υπόβαθρο και κληρονομιά, στη βάση της αμοιβαίας κατανόησης και του σεβασμού (βλ. μέρος 3). Λαμβάνει χώρα σε όλα τα επίπεδα: μέσα στις κοινωνίες, μεταξύ των κοινωνιών της Ευρώπης και μεταξύ της Ευρώπης και του ευρύτερου κόσμου.
- Ο *πολυπολιτισμός* (όπως και η πολιτική αφομοίωσης) νοείται ως μια συγκεκριμένη προσέγγιση πολιτικής (βλ. μέρος 3,) ενώ οι όροι *πολιτιστική πολυμορφία* και *πολυπολιτισμικότητα* εκφράζουν το βιωματικό γεγονός ότι υπάρχουν διαφορετικοί πολιτισμοί που μπορούν να αλληλεπιδράσουν εντός ενός δεδομένου χώρου και μιας κοινωνικής οργάνωσης.
- Ως *κοινωνική συνοχή* νοείται, όπως γίνεται κατανοητό από το Συμβούλιο της Ευρώπης, η ικανότητα μιας κοινωνίας να διασφαλίσει

την ευημερία όλων των μελών της, ελαχιστοποιώντας τις ανισότητες και αποφεύγοντας τις πολώσεις. Η συνεκτική κοινωνία είναι μια κοινότητα αμοιβαίας υποστήριξης, αποτελούμενη από ελεύθερα άτομα τα οποία επιδιώκουν αυτούς τους κοινούς στόχους με δημοκρατικά μέσα.

- Ως *εμπλεκόμενοι φορείς* νοούνται οι ομάδες και τα άτομα μειονοτικού ή πλειονοτικού υπόβαθρου που διαδραματίζουν ένα ρόλο και εμπλέκονται στον διαπολιτισμικό διάλογο- κυρίως οι αρμόδιοι για τη χάραξη πολιτικής στις κυβερνήσεις και τα κοινοβούλια όλων των επιπέδων, οι τοπικές και περιφερειακές αρχές, οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, οι μεταναστευτικές και οι θρησκευτικές κοινότητες, οι πολιτιστικοί οργανισμοί και τα μέσα επικοινωνίας, οι δημοσιογράφοι και οι κοινωνικοί εταίροι.
- Ως *δημόσιες αρχές* νοούνται η εθνική κυβέρνηση και οι πολιτικοί και διοικητικοί φορείς σε κεντρικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Επίσης ο όρος αφορά σε δημοτικά συμβούλια ή άλλες τοπικές αρχές, καθώς επίσης και φυσικά ή νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου που εκτελούν δημόσιο λειτουργήμα ή ασκούν διοικητικές εξουσίες.
- Ως *ένταξη* (κοινωνική ένταξη) νοείται μια διττή διαδικασία και η ικανότητα των ανθρώπων να συμβιώνουν με πλήρη σεβασμό για την αξιοπρέπεια του κάθε ατόμου, το κοινό συμφέρον, τον πλουραλισμό και την πολυμορφία, τη μη άσκηση βίας και την αλληλεγγύη, καθώς επίσης και η ικανότητά τους να συμμετέχουν στην κοινωνική, πολιτιστική, οικονομική και πολιτική ζωή. Περιέχει όλους τους τομείς της κοινωνικής ανάπτυξης και όλες τις πολιτικές. Απαιτεί την προστασία των αδυνάτων, όπως και το δικαίωμα στη διαφορετικότητα,

στη δημιουργία και στην καινοτομία³. Απαιτούνται αποτελεσματικές πολιτικές ένταξης, έτσι ώστε να μπορέσουν οι μετανάστες να συμμετέχουν πλήρως στη ζωή της χώρας που τους φιλοξενεί. Οι μετανάστες οφείλουν, όπως όλοι, να τηρούν τους νόμους και να σέβονται τις βασικές αξίες των ευρωπαϊκών κοινωνιών και της πολιτιστικής τους κληρονομιάς. Οι στρατηγικές ένταξης πρέπει οπωσδήποτε να καλύπτουν όλες τις πτυχές της κοινωνίας και να περιλαμβάνουν κοινωνικά, πολιτικά και πολιτιστικά στοιχεία. Πρέπει, επίσης, να σέβονται την αξιοπρέπεια και την ιδιαίτερη ταυτότητα των μεταναστών και να τις λαμβάνουν υπόψη όταν χαράσσουν πολιτικές.

- Τα μέτρα θετικής δράσης που αντισταθμίζουν τα μειονεκτήματα λόγω φυλετικής ή εθνοτικής προέλευσης, φύλου ή άλλων προστατευόμενων χαρακτηριστικών, στοχεύουν στην προώθηση της πλήρους και αποτελεσματικής ισότητας αλλά και της ισότιμης απόλαυσης ή άσκησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Για την έννοια της *μειονότητας* δεν υπάρχει διεθνώς αποδεκτός ορισμός. Στο πλαίσιο της παρούσας Λευκής Βίβλου, με τον όρο αυτό νοούνται συγκεκριμένα άτομα, συμπεριλαμβανομένων των μεταναστών, τα οποία ανήκουν σε ομάδες μικρότερες σε αριθμό από τον υπόλοιπο πληθυσμό και χαρακτηρίζονται από την ταυτότητά τους, ιδιαίτερα την εθνικότητα, τον πολιτισμό, τη θρησκεία ή τη γλώσσα τους.

---

³ Πρόγραμμα Δράσης που υιοθετήθηκε από την Παγκόσμια Σύνοδο Κορυφής για την Κοινωνική Ανάπτυξη το 1995.

2. Αγκαλιάζοντας την πολιτιστική πολυμορφία

2.1 Πλουραλισμός, ανοχή και διαπολιτισμικός διάλογος

Η πολιτιστική πολυμορφία δεν είναι νέο φαινόμενο. Ο ευρωπαϊκός καμβάς χαρακτηρίζεται από κατάλοιπα διηπειρωτικών μεταναστεύσεων, την επαναχάραξη συνόρων, αλλά και την επιρροή της αποικιοκρατίας και των πολυεθνικών αυτοκρατοριών. Τους τελευταίους αιώνες, οι κοινωνίες που βασίζονται στις αρχές του πολιτικού πλουραλισμού και της ανοχής μάς επέτρεψαν να ζούμε με πολυμορφία, χωρίς να δημιουργούνται απαράδεκτοι κίνδυνοι για την κοινωνική συνοχή.

Τις τελευταίες δεκαετίες, η πολιτιστική διαφοροποίηση έχει προχωρήσει σημαντικά. Η Ευρώπη προσελκύει μετανάστες που αναζητούν μια καλύτερη ζωή και αιτούντες άσυλο από ολόκληρο τον κόσμο. Η παγκοσμιοποίηση έχει οδηγήσει σε μια άνευ προηγουμένου συμπύεση του χώρου και του χρόνου. Οι επαναστάσεις στις τηλεπικοινωνίες και στα μέσα επικοινωνίας, ιδιαίτερα μέσω της ανάδυσης νέων υπηρεσιών τηλεπικοινωνίας, όπως το διαδίκτυο, προκαλούν όλο και περισσότερα κενά στα εθνικά πολιτιστικά συστήματα. Η ανάπτυξη των μεταφορών και του τουρισμού έχει φέρει περισσότερους ανθρώπους από ποτέ σε επαφή πρόσωπο με πρόσωπο, δημιουργώντας περισσότερες ευκαιρίες για τη διεξαγωγή διαπολιτισμικού διαλόγου.

Σε αυτό το καθεστώς, ο πλουραλισμός, η ανοχή και η ευρύτητα πνεύματος είναι πιο σημαντικά από ποτέ⁴. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει αναγνωρίσει ότι ο πλουραλισμός βασίζεται στην «πραγματική αναγνώριση και τον σεβασμό της πολυμορφίας και της δυναμικής των πολιτιστικών παραδόσεων, των εθνοτικών και πολιτιστικών ταυτοτήτων, των θρησκευτικών πεποιθήσεων, των καλλιτεχνικών,

⁴ Για τη σημασία του πλουραλισμού, της ανοχής και της ευρύτητας πνεύματος στις δημοκρατικές κοινωνίες, βλέπε για παράδειγμα την υπόθεση *Handyside κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, δικαστική απόφαση 7^{ης} Δεκεμβρίου 1976, Σειρά Α, αριθ. 24 §49.

λογοτεχνικών και κοινωνικοοικονομικών ιδεών και εννοιών» και ότι «η αρμονική αλληλεπίδραση μεταξύ ατόμων και ομάδων που έχουν διαφορετικές ταυτότητες είναι πρωτεύουσας σημασίας για την επίτευξη κοινωνικής συνοχής»⁵.

Ωστόσο, ο πλουραλισμός, η ανοχή και η ευρύτητα πνεύματος μπορεί να μην επαρκούν: απαιτείται μια προληπτική, δομημένη και ευρέως αποδεκτή προσπάθεια για τη διαχείριση της πολιτιστικής πολυμορφίας. Ο διαπολιτισμικός διάλογος αποτελεί ένα βασικό εργαλείο για την επίτευξη αυτού του στόχου, χωρίς το οποίο θα είναι δύσκολο να εξασφαλιστεί η ελευθερία και η ευημερία όλων όσων ζουν στην ήπειρό μας.

2.2. Ισότητα της ανθρώπινης αξιοπρέπειας

Η πολυμορφία όχι μόνο συμβάλλει στην πολιτιστική ζωτικότητα, αλλά επίσης μπορεί να ενισχύσει τις κοινωνικές και οικονομικές επιδόσεις. Έτσι η πολυμορφία, η δημιουργικότητα και η καινοτομία διαμορφώνουν έναν ενάρετο κύκλο, ενώ από την άλλη πλευρά, οι ανισότητες ενδέχεται επίσης να αλληλοενισχύονται, οδηγώντας σε συγκρούσεις επικίνδυνες για την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και την κοινωνική ευημερία. Ποιο είναι λοιπόν το συνδετικό υλικό που έχει τη δύναμη να ενώσει τους ανθρώπους που μοιράζονται την ήπειρό μας;

Οι δημοκρατικές αξίες που υποστηρίζει το Συμβούλιο της Ευρώπης είναι οικουμενικές, δεν είναι αποκλειστικά ευρωπαϊκές. Όμως η ευρωπαϊκή εμπειρία της απανθρωπιάς του 20ού αιώνα καλλιέργησε μια ιδιαίτερη πίστη στη θεμελιώδη αξία της ατομικής ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Από την εποχή του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου, τα ευρωπαϊκά έθνη - κράτη θέσπισαν ακόμη πιο ολοκληρωμένες και διεθνικές προστασίες των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, οι οποίες είναι διαθέσιμες για όλους, όχι μόνο για όσους έχουν

---

⁵ *Gorzelić και λοιποί κατά Πολωνίας* [GC], αριθ. 44158/98, 17 Φεβρουαρίου 2004.
Μεταφραστική Υπηρεσία Υπουργείου Εξωτερικών, Αθήνα

την ιθαγένεια μιας χώρας. Αυτό το σώμα ανθρωπίνων δικαιωμάτων αναγνωρίζει την αξιοπρέπεια κάθε ανθρώπινης ύπαρξης, πέραν και επιπλέον των δικαιωμάτων που απολαμβάνουν τα άτομα ως πολίτες ενός συγκεκριμένου κράτους.

Αυτό το σώμα ανθρωπίνων δικαιωμάτων αναγνωρίζει την κοινή ανθρωπιά αλλά και τη μοναδική ατομικότητα όλων. Η αφομοίωση σε μια ενότητα χωρίς πολυμορφία θα σήμαινε μια επιβεβλημένη ομογενοποίηση και έλλειψη ζωτικότητας, ενώ η πολυμορφία χωρίς μια πρωταρχική κοινή ανθρωπιά και αλληλεγγύη θα καθιστούσε αδύνατη την αμοιβαία αναγνώριση και κοινωνική ένταξη. Εάν υφίσταται μια κοινή ταυτότητα, τότε η πραγμάτωσή της αποτελεί ήθος σεβασμού της ισότιμης αξιοπρέπειας κάθε ατόμου αλλά και φιλοξενίας προς τον ευρύτερο κόσμο. Ουσιαστικό στοιχείο αυτού του ήθους είναι ο διάλογος και η αλληλεπίδραση.

2.3. Πρότυπα και εργαλεία: τα επιτεύγματα του Συμβουλίου της Ευρώπης σε πέντε δεκαετίες⁶

Η ισχυρή κοινή αντίληψη της Ευρώπης για τις αξίες αναδεικνύεται μέσω των διαφόρων μέσων του Συμβουλίου της Ευρώπης: συμβάσεις και συμφωνίες που αφορούν το σύνολο ή μέρος των κρατών-μελών, καθώς και συστάσεις, διακηρύξεις και γνωμοδοτήσεις.

Η *Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα* (1950) εξέφρασε τη μεταπολεμική δέσμευση στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια και δημιούργησε το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, το οποίο με τη νομολογία του ερμηνεύει τη Σύμβαση υπό το πρίσμα των σημερινών συνθηκών. Το *Πρωτόκολλο Αριθ. 12 της Σύμβασης για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών* (2000) προβλέπει μια γενική απαγόρευση των διακρίσεων. Ο *Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης* (ο οποίος

---

⁶ Βλέπε Παράρτημα – Πίνακας κατάστασης επικύρωσης των βασικών συμφωνιών.
Μεταφραστική Υπηρεσία Υπουργείου Εξωτερικών, Αθήνα

υιοθετήθηκε το 1961 και αναθεωρήθηκε το 1996) διασαφήνισε ότι τα κοινωνικά δικαιώματα που έχει κατοχυρώσει ισχύουν για όλους χωρίς διακρίσεις. Η *Διακήρυξη για την Ισότητα των Γυναικών και των Ανδρών* (1988) της Επιτροπής Υπουργών όρισε ότι οι σχετικές με το φύλο διακρίσεις σε οποιονδήποτε τομέα αποτελούν εμπόδιο στην αναγνώριση, άσκηση και απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών. Η *Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Νομικό Καθεστώς των Μεταναστών Εργαζομένων* (1997) θέσπισε ότι οι μετανάστες εργαζόμενοι πρέπει να έχουν ίση μεταχείριση με τους υπηκόους των κρατών – μελών.

Η *Ευρωπαϊκή Πολιτιστική Σύμβαση* (1954) επιβεβαίωσε την «κοινή πολιτιστική κληρονομιά» της ηπείρου και τη συναφή ανάγκη για διαπολιτισμική μάθηση, ενώ η *Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τη Διασυνοριακή Τηλεόραση* (1989) τόνισε τη σημασία της μετάδοσης για την ανάπτυξη του πολιτισμού και την ελεύθερη διαμόρφωση απόψεων. Η *Σύμβαση Πλαίσιο για την Αξία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς για την Κοινωνία* (2005) προσδιόρισε πώς η γνώση της κληρονομιάς αυτής μπορεί να προάγει την εμπιστοσύνη και την κατανόηση.

Η προώθηση και η προστασία της πολυμορφίας σε ένα πνεύμα ανοχής ήταν το θέμα του *Ευρωπαϊκού Χάρτη Περιφερειακών ή Μειονοτικών Γλωσσών* (1992) και της *Σύμβασης Πλαίσιο για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων* (1995). Η *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Πλαίσιο για τη Διασυνοριακή Συνεργασία μεταξύ Τοπικών Κοινοτήτων ή Αρχών* (1980), η *Σύμβαση για τη Συμμετοχή των Αλλοδαπών στη Δημόσια Ζωή σε Τοπικό Επίπεδο* (1992) και ο *Ευρωπαϊκός Χάρτης για τη Συμμετοχή των Νέων στην Τοπική και Περιφερειακή Ζωή* (2003, αναθεωρημένος) ασχολήθηκαν με ζητήματα συμμετοχής στη δημόσια ζωή σε τοπικό επίπεδο, όπως και το Κογκρέσο των Τοπικών και Περιφερειακών Αρχών, ιδιαίτερα δε στη *Διακήρυξη της Στουτγάρδης για την ένταξη των «ξένων»* (2003). Η *Σύμβαση για την Αναγνώριση των Επαγγελματικών Προσόντων όσον αφορά την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση στον Ευρωπαϊκό Χώρο* (1997), υπό την αιγίδα του Συμβουλίου

της Ευρώπης/UNESCO, απαγόρευσε να λαμβάνονται υπόψη εξωτερικοί παράγοντες όπως οι πεπιοθήσεις, η πίστη και το καθεστώς του υποψηφίου κατά την αναγνώριση των επαγγελματικών προσόντων.

Πριν από τη *Διακήρυξη του Φάρο για τη Στρατηγική του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Ανάπτυξη του Διαπολιτισμικού Διαλόγου* (2005), το θέμα του διαπολιτισμικού διαλόγου απασχόλησε τους Υπουργούς υπεύθυνους για θέματα πολιτισμού στη *Διακήρυξη της Οπατίγια* (2003), ενώ οι Υπουργοί παιδείας ασχολήθηκαν με τη διαπολιτισμική εκπαίδευση στη *Διακήρυξη της Αθήνας* (2003). Οι Ευρωπαίοι Υπουργοί υπεύθυνοι για τη Νέα Γενιά έδωσαν προτεραιότητα στην εκπαίδευση για τα ανθρώπινα δικαιώματα, στην παγκόσμια αλληλεγγύη, στη μεταμόρφωση των συγκρούσεων και στη διαθρησκευτική συνεργασία στη Βουδαπέστη το 2005. Εντωμεταξύ, από τη δεκαετία του 1980, η Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης συνεισέφερε μια σειρά συστάσεων, ψηφισμάτων, διαβουλεύσεων και συζητήσεων για θέματα του διαπολιτισμικού και του διαθρησκευτικού διαλόγου⁷. Το Σχέδιο Δράσης που υιοθετήθηκε κατά την Τρίτη Σύνοδο Κορυφής των Αρχηγών Κρατών και Κυβερνήσεων ξεκίνησε την ανάπτυξη στρατηγικών για τη διαχείριση και προώθηση της πολιτιστικής πολυμορφίας με την ταυτόχρονη διασφάλιση της συνοχής των κοινωνιών και την ενθάρρυνση του διαπολιτισμικού διαλόγου, συμπεριλαμβανομένης της θρησκευτικής διάστασής του.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης ενεργεί επίσης ως διακυβερνητικός οργανισμός και έχει επιρροή στον ευρύτερο κόσμο μέσω μηχανισμών ελέγχου, προγραμμάτων δράσης, υποστήριξης πολιτικών και συνεργασίας με τους διεθνείς εταίρους του. Ένα σημαντικό όχημα είναι η *Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας* (ECRI), η οποία παρακολουθεί τον ρατσισμό και όλες τις συναφείς μορφές μισαλλοδοξίας και διακρίσεων στα κράτη – μέλη, εκπονεί Συστάσεις Γενικής Πολιτικής και συνεργάζεται με την

κοινωνία των πολιτών για τη λήψη μέτρων ευαισθητοποίησης. Η ECRI διατηρεί τακτική επαφή με τη Γραμματεία της Επιτροπής των Ηνωμένων Εθνών για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων (CERD), το Γραφείο Δημοκρατικών Θεσμών και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ODIHR) του ΟΑΣΕ και τον Οργανισμό Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (FRA) της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Γενικότερα, ο *Επίτροπος για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του Συμβουλίου της Ευρώπης* διαδραματίζει πολύτιμο ρόλο στην προώθηση της παιδείας, της ευαισθητοποίησης και του σεβασμού για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η *Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τη Δημοκρατία μέσω του Δικαίου («Επιτροπή της Βενετίας»)*, το συμβουλευτικό σώμα του Συμβουλίου της Ευρώπης για ζητήματα συνταγματικού δικαίου, έχει διαδραματίσει πρωτεύοντα ρόλο στην υιοθέτηση συνταγμάτων που εναρμονίζονται με τα πρότυπα της ευρωπαϊκής συνταγματικής κληρονομιάς και εκφράζεται συχνά για θέματα δικαιωμάτων των μειονοτήτων. Το *Κέντρο Βορρά – Νότου* έχει εξελιχθεί σε σημαντικό χώρο διαλόγου μεταξύ των πολιτισμών, καθώς και σε μια γέφυρα μεταξύ της Ευρώπης και των γειτονικών περιοχών της.

2.4 Οι κίνδυνοι της απουσίας διαλόγου

Οι κίνδυνοι της απουσίας διαλόγου πρέπει να εκτιμηθούν πλήρως. Η μη συμμετοχή στο διάλογο διευκολύνει την ανάπτυξη μιας στερεοτυπικής αντίληψης του άλλου, την καλλιέργεια ενός κλίματος αμοιβαίας καχυποψίας, έντασης και άγχους, την αντιμετώπιση των μειονοτήτων ως αποδιοπομπαίων τράγων και γενικά υποθάλλει τη μισαλλοδοξία και τις διακρίσεις. Η διακοπή του διαλόγου μεταξύ και εντός των κοινωνιών μπορεί να οδηγήσει, σε ορισμένες περιπτώσεις, σε κλίμα που ευνοεί την ανάδειξη και την εκμετάλλευση από ορισμένους του εξτρεμισμού, ακόμη και της τρομοκρατίας. Ο διαπολιτισμικός διάλογος, ακόμη και σε διεθνές επίπεδο, είναι ανεκτίμητος μεταξύ γειτόνων.

---

⁷ Αναφορές σε επιλεγμένες συστάσεις της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης περιλαμβάνονται στο Μεταφραστική Υπηρεσία Υπουργείου Εξωτερικών, Αθήνα 20

Το κλείσιμο της πόρτας σε ένα πολύμορφο περιβάλλον μπορεί να προσφέρει μια πλασματική μόνο ασφάλεια. Η απομόνωση στις φαινομενικά καθησυχαστικές ανέσεις μιας κοινότητας αποκλεισμού μπορεί να οδηγήσει σε έναν άκαμπτο κομφορμισμό. Η απουσία διαλόγου στερεί από όλους το όφελος νέων πολιτιστικών ανοιγμάτων, τα οποία είναι αναγκαία για την ατομική και κοινωνική ανάπτυξη στον κόσμο της παγκοσμιοποίησης. Οι χωριστές, αμοιβαία αποκλειόμενες κοινότητες δημιουργούν ένα κλίμα που συχνά είναι εχθρικό στην ατομική αυτονομία και την ανεμπόδιστη άσκηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών.

Η απουσία του διαλόγου δεν λαμβάνει υπόψη τα μαθήματα της ευρωπαϊκής πολιτιστικής και πολιτικής κληρονομιάς. Η ευρωπαϊκή ιστορία υπήρξε ειρηνική και παραγωγική όταν κυριαρχούσε η πραγματική αποφασιστικότητα να μιλήσουμε με το γείτονά μας και να συνεργαστούμε πέρα από διαχωριστικές γραμμές. Όταν υπήρχε έλλειψη ανοίγματος προς τον άλλο, πολύ συχνά το αποτέλεσμα ήταν η ανθρώπινη καταστροφή. Μόνον ο διάλογος επιτρέπει στους ανθρώπους να ζουν ενωμένοι μέσα στην πολυμορφία.

3. Εννοιολογικό πλαίσιο

3.1 Η έννοια του διαπολιτισμικού διαλόγου

Για τους σκοπούς της παρούσας Λευκής Βίβλου, ως διαπολιτισμικός διάλογος νοείται η διαδικασία που αποτελεί μια ανοιχτή και πλήρους σεβασμού ανταλλαγή απόψεων μεταξύ ατόμων και ομάδων με διαφορετικό εθνοτικό, πολιτιστικό, θρησκευτικό και γλωσσικό υπόβαθρο και κληρονομιά, στη βάση της αμοιβαίας κατανόησης και του σεβασμού. Ο διαπολιτισμικός διάλογος προϋποθέτει ελευθερία και ικανότητα αυτοέκφρασης, αλλά και διάθεση και δυνατότητα να ακουστούν οι απόψεις των άλλων. Ο διαπολιτισμικός διάλογος συνεισφέρει στην πολιτική, κοινωνική, πολιτιστική και οικονομική ένταξη και τη συνοχή των πολιτιστικά πολύμορφων κοινωνιών. Προάγει την ισότητα, την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και την αίσθηση ενός κοινού σκοπού. Στοχεύει στην ανάπτυξη μιας βαθύτερης κατανόησης των πολύμορφων κοσμοθεωριών και πρακτικών, στην ενίσχυση της συνεργασίας και της συμμετοχής (ή την ελευθερία της επιλογής), στο δικαίωμα της προσωπικής ανάπτυξης και μεταμόρφωσης και στην προώθηση της ανοχής και του αλληλοσεβασμού.

Ο διαπολιτισμικός διάλογος μπορεί να εξυπηρετήσει πολλαπλούς στόχους, με ένα κοινό κυρίαρχο στόχο που είναι η προώθηση του πλήρους σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου. Είναι ένα ουσιώδες χαρακτηριστικό των συμμετοχικών κοινωνιών, που δεν αφήνουν κανέναν στο περιθώριο, ούτε τον ονομάζουν περιθωριακό. Είναι ένα ισχυρό μέσο διαμεσολάβησης και συμφιλίωσης: μέσα από την κριτική και εποικοδομητική δέσμευση που ξεπερνά τις πολιτιστικές διαχωριστικές γραμμές, αντιμετωπίζει τα πραγματικά προβλήματα αναφορικά με τον κοινωνικό κατακερματισμό και την ανασφάλεια, ενώ συγχρόνως προάγει την ένταξη και την κοινωνική συνοχή. Μερικές από τις κυρίαρχες αρχές αυτού του πλαισίου είναι η ελευθερία της επιλογής, η ελευθερία της έκφρασης, η ισότητα, η ανοχή και ο αμοιβαίος σεβασμός για την ανθρώπινη αξιοπρέπεια.

Ο επιτυχής διαπολιτισμικός διάλογος προϋποθέτει πολλά χαρακτηριστικά του δημοκρατικού πολιτισμού, όπως την ευρύτητα πνεύματος των ατόμων, την προθυμία τους να συμμετέχουν στο διάλογο και να επιτρέπουν στους άλλους να εκφράζουν τις απόψεις τους, την ικανότητα να επιλύουν διαφορές με ειρηνικά μέσα και να αναγνωρίζουν τα τεκμηριωμένα επιχειρήματα του άλλου. Ο διαπολιτισμικός διάλογος συνεισφέρει στην ενίσχυση της δημοκρατικής σταθερότητας, στον αγώνα ενάντια στις προκαταλήψεις και τα στερεότυπα στη δημόσια ζωή και τις πολιτικές συζητήσεις, καθώς και στη διευκόλυνση της ανάπτυξης συνασπισμών μεταξύ διαφορετικών πολιτιστικών και θρησκευτικών κοινοτήτων, επομένως μπορεί να βοηθήσει στην αποτροπή ή την αποκλιμάκωση των συγκρούσεων, ακόμη και σε μετασυγκρουσιακές καταστάσεις και «παγωμένες διενέξεις».

Δεν υπάρχει κάποια εύκολη λύση. Ο διαπολιτισμικός διάλογος δεν είναι ούτε πανάκεια ούτε η απάντηση σε όλα τα ερωτήματα και πρέπει να αναγνωριστεί ότι το πεδίο του μπορεί να είναι περιορισμένο. Συχνά τονίζεται, ορθά μάλιστα, ότι ο διάλογος με όσους αρνούνται το διάλογο είναι αδύνατος, αν και αυτό δεν απαλλάσσει τις ανοιχτές και δημοκρατικές κοινωνίες από την υποχρέωσή τους να προσφέρουν συνεχώς ευκαιρίες για διάλογο. Από την άλλη πλευρά, ο διάλογος με όσους είναι έτοιμοι να πάρουν μέρος στο διάλογο αλλά δεν συμμερίζονται – ή τουλάχιστον όχι πλήρως – τις αξίες «μας» ίσως να αποτελεί το σημείο εκκίνησης μιας μακροπρόθεσμης διαδικασίας αλληλεπίδρασης, η οποία μπορεί κάλλιστα να καταλήξει σε μια συμφωνία για τη σπουδαιότητα και την εφαρμογή στην πράξη των αξιών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου.

3.2 Διαμόρφωση ταυτότητας σε ένα πολυπολιτισμικό περιβάλλον

Η ατομική ανθρώπινη αξιοπρέπεια είναι θεμέλιο της κοινωνίας. Το άτομο, όμως, δεν είναι ένας ομογενής κοινωνικός παράγοντας. Εξ ορισμού η ταυτότητά μας δεν είναι αυτό που μας κάνει όμοιους με τους άλλους, αλλά

αυτό που μας κάνει μοναδικούς. Η ταυτότητα είναι ένας πολύπλοκος και οπωσδήποτε ευαίσθητος συνδυασμός χαρακτηριστικών.

Η ελευθερία του ατόμου να επιλέγει τον πολιτισμό του είναι θεμελιώδης και αποτελεί βασικό συστατικό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Είτε ταυτόχρονα είτε σε διαφορετικά στάδια της ζωής του, ο κάθε άνθρωπος μπορεί να υιοθετήσει διαφορετικές πολιτιστικές πεποιθήσεις. Ενώ κάθε άτομο αποτελεί παράγωγο, ως ένα βαθμό, της κληρονομιάς και του κοινωνικού του υπόβαθρου, στις σύγχρονες δημοκρατικές κοινωνίες ο καθένας μπορεί να εμπλουτίσει την ταυτότητά του ενσωματώνοντας διαφορετικές πολιτιστικές πεποιθήσεις. Κανείς δεν πρέπει να περιορίζεται ενάντια στη θέλησή του μέσα σε μια συγκεκριμένη ομάδα, κοινότητα, σύστημα σκέψης ή κοσμοθεωρία, αλλά πρέπει να είναι ελεύθερος να αποκηρύξει τις προηγούμενες επιλογές του και να κάνει καινούργιες, εφόσον αυτές συνάδουν με τις οικουμενικές αξίες των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου. Το αμοιβαίο άνοιγμα και το μοίρασμα είναι οι δύο όψεις των πολλαπλών πολιτιστικών πεποιθήσεων. Και οι δυο αυτές όψεις αποτελούν κανόνες της συνύπαρξης, ισχύοντες τόσο για τα άτομα όσο και για τις ομάδες, τα οποία είναι ελεύθερα να ασκούν τις πολιτιστικές τους δραστηριότητες, υποκείμενα μόνο στο σεβασμό προς τους άλλους.

Ο διαπολιτισμικός διάλογος είναι, επομένως, σημαντικός στη διαχείριση πολλαπλών πολιτιστικών πεποιθήσεων σε ένα πολυπολιτισμικό περιβάλλον. Είναι ένας μηχανισμός για τη συνεχή επίτευξη μιας νέας ισορροπίας της ταυτότητας, μέσω του οποίου τα άτομα ανταποκρίνονται σε νέα ανοίγματα και εμπειρίες και προσθέτουν νέες πτυχές στην ταυτότητά τους, χωρίς να εγκαταλείπουν τις ρίζες τους. Ο διαπολιτισμικός διάλογος μας βοηθά να αποφεύγουμε τις παγίδες των πολιτικών ταυτότητας και να παραμένουμε ανοιχτοί στις προκλήσεις των σύγχρονων κοινωνιών.

3.3 Προηγούμενες προσεγγίσεις της πολιτιστικής πολυμορφίας

Στο αποκορύφωμα της Ευρώπης των εθνών-κρατών, περίπου από το 1870 έως το 1945, ήταν ευρέως αποδεκτό ότι όλοι όσοι ζούσαν εντός των συνόρων ενός κράτους έπρεπε να αφομοιωθούν στο κυρίαρχο ήθος, μέσα στο οποίο κοινωνικοποιούνταν πολλαπλές γενεές, μέσω, μεταξύ άλλων, εθνικών ή ακόμη και εθνικιστικών τελετουργικών. Όμως τους τελευταίους αιώνες, η Ευρώπη έχει βιώσει και άλλες πιο θετικές εμπειρίες, όπως για παράδειγμα ορισμένες περιόδους της ιστορίας της κεντρικής και της ανατολικής Ευρώπης, που μας βοηθούν να κατανοήσουμε πώς διαφορετικοί πολιτισμοί και θρησκείες μπορούσαν να συνυπάρξουν ειρηνικά σε πνεύμα αμοιβαίας ανοχής και σεβασμού.

Σε αυτό που τελικά αποτέλεσε τη δυτική πλευρά μιας χωρισμένης μεταπολεμικής Ευρώπης, η εμπειρία της μετανάστευσης συνδέθηκε με μια νέα αντίληψη περί κοινωνικής τάξης, η οποία είναι γνωστή ως πολυπολιτισμός. Ο πολυπολιτισμός τασσόταν υπέρ της πολιτικής αναγνώρισης αυτού που ήταν αντιληπτό ως διαφορετικό ήθος των μειονοτικών κοινοτήτων σε ισότιμη βάση με την πλειονότητα «υποδοχής». Ενώ φαινομενικά επρόκειτο για μια ριζική απομάκρυνση από την πολιτική αφομοίωση, στη πραγματικότητα ο πολυπολιτισμός συχνά διακρινόταν από την ίδια, σχηματική αντίληψη της κοινωνίας, δηλαδή την αντιπαράθεση πλειονότητας και μειονότητας, με τη μόνη διαφορά ότι υποστήριζε το διαχωρισμό της μειονότητας από την πλειονότητα αντί για την αφομοίωσή της.

Η *Διακήρυξη της Οπατίγια* (2003) απέρριψε αυτό το πρότυπο. Στο πλαίσιο του ορισμού της πολιτιστικής πολυμορφίας, τόνισε ότι «αυτή η αρχή δεν μπορεί να έχει εφαρμογή αποκλειστικά σε όρους «πλειονότητας» ή «μειονότητας», επειδή αυτό το μοντέλο διαχωρίζει τους πολιτισμούς και τις κοινότητες, τους κατηγοριοποιεί και τους στιγματίζει σε μια στατική θέση, μέχρι το σημείο που η κοινωνική συμπεριφορά και τα πολιτιστικά στερεότυπα

νοούνται στη βάση του αντίστοιχου καθεστώτος των ομάδων αυτών». Η μερική επικάλυψη των ταυτοτήτων δεν αποτελεί αντίφαση: αντίθετα είναι μια πηγή δύναμης και αναδεικνύει τη δυνατότητα εύρεσης κοινού εδάφους.

Αν και ορμώμενος από καλές προθέσεις, ο πολυπολιτισμός θεωρείται πλέον από πολλούς ότι προήγαγε τον διαχωρισμό των κοινοτήτων και την αμοιβαία έλλειψη κατανόησης, αλλά και ότι συνέβαλε στην υπονόμηση των δικαιωμάτων των ατόμων – ιδιαίτερα των γυναικών – εντός των μειονοτικών κοινοτήτων, οι οποίες ήταν αντιληπτές ως ενιαίοι συλλογικοί παράγοντες. Η πολιτιστική πολυμορφία των σύγχρονων κοινωνιών πρέπει να αναγνωριστεί ως ένα βιωματικό γεγονός. Όμως ένα θέμα που ανέκυψε πολλές φορές κατά τη διάρκεια της διαβούλευσης ήταν ότι ο πολυπολιτισμός ήταν μια πολιτική με την οποία οι ερωτώμενοι δεν ένιωθαν πλέον ικανοποιημένοι.

Κανένα από τα δυο αυτά μοντέλα, δηλαδή η αφομοίωση και ο πολυπολιτισμός, δεν εφαρμόζεται μόνο του και εξ ολοκλήρου σε κάποιο κράτος. Στοιχεία και από τα δυο συνδυάζονται με χαρακτηριστικά του αναδύμενου διαπολιτισμικού προτύπου, το οποίο ενσωματώνει τα καλύτερα τμήματα και των δύο. Από την αφομοίωση παίρνει την εστίαση στο άτομο, ενώ από τον πολυπολιτισμό παίρνει την αναγνώριση της πολιτιστικής πολυμορφίας. Αλλά προσθέτει και ένα νέο στοιχείο, κρίσιμο για την ένταξη και την κοινωνική συνοχή, δηλαδή το διάλογο βάσει της ίσης αξιοπρέπειας και των κοινών αξιών.

3.4 Οι προϋποθέσεις του διαπολιτισμικού διαλόγου

3.4.1 Ανθρώπινα δικαιώματα, δημοκρατία και κράτος δικαίου

Οι οικουμενικές αξίες που προάγει το Συμβούλιο της Ευρώπης αποτελούν προϋπόθεση για τον διαπολιτισμικό διάλογο. Όταν απουσιάζει ο σεβασμός της ισότιμης αξιοπρέπειας όλων των ανθρώπων, των ανθρωπίνων

δικαιωμάτων, του κράτους δικαίου και των δημοκρατικών αρχών δεν μπορεί να υπάρξει διάλογος. Αυτές οι αξίες και ιδιαίτερα ο σεβασμός της ελευθερίας της έκφρασης και άλλων θεμελιωδών ελευθεριών, εγγυώνται τη μη καταπίεση και επομένως καθίστανται ουσιώδεις για να διασφαλιστεί ότι ο διάλογος διέπεται από την ισχύ του επιχειρήματος αντί για το επιχείρημα της ισχύος.

Καθώς μπορεί να γίνει επίκληση σε αλληλοσυγκρουόμενα ανθρώπινα δικαιώματα, πρέπει να βρεθεί μια δίκαιη ισορροπία κατά την αντιμετώπιση διαπολιτισμικών θεμάτων. Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και η πρακτική φορέων παρακολούθησης όπως η ECRI ή η Συμβουλευτική Επιτροπή της Σύμβασης Πλαίσιο για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων αναδεικνύουν τρόπους για την επίτευξη αυτής της ισορροπίας στην πράξη.

Είναι αδύνατη η επίκληση εθνοτικών, πολιτιστικών, θρησκευτικών ή γλωσσικών πεποιθήσεων ή παραδόσεων για την παρεμπόδιση των ατόμων από την άσκηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους ή την υπεύθυνη συμμετοχή στην κοινωνία. Αυτή η αρχή ισχύει ειδικά για το δικαίωμα της μη διακριτικής μεταχείρισης λόγω φύλου ή άλλων χαρακτηριστικών, τα δικαιώματα και τα συμφέροντα των παιδιών και της νέας γενιάς, καθώς και την ελευθερία άσκησης ή μη άσκησης συγκεκριμένων θρησκευτικών καθηκόντων ή πεποιθήσεων. Οι παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως οι επιβεβλημένοι γάμοι, τα «εγκλήματα τιμής», ή ο ακρωτηριασμός γεννητικών οργάνων⁸ δεν δικαιολογούνται σε καμία περίπτωση, ανεξαρτήτως πολιτισμικού πλαισίου. Ομοίως, οι κανόνες μιας – πραγματικής ή φανταστικής – «κυρίαρχης κουλτούρας» δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να δικαιολογηθούν οι διακρίσεις, η ρητορική μίσους ή οποιαδήποτε μορφή διακρίσεων βασισμένη στη θρησκεία, τη φυλή, την εθνοτική καταγωγή ή άλλη ταυτότητα.

Η Δημοκρατία αποτελεί τη βάση του πολιτικού μας συστήματος και οι πολίτες έχουν αξία ως πολιτικοί παράγοντες και όχι μόνο ως κοινωνικά όντα, ως συνεισφέροντες ή αποδέκτες της ευημερίας του έθνους. Η Δημοκρατία ευδοκιμεί επειδή βοηθά τα άτομα να ταυτιστούν με την κοινωνία, στην οποία είναι μέλη, και επειδή προβλέπει τη νόμιμη λήψη αποφάσεων και άσκηση της εξουσίας. Η ανάπτυξη του Συμβουλίου της Ευρώπης τις δυο τελευταίες δεκαετίες είναι μια ισχυρή απόδειξη της δύναμης της δημοκρατίας. Ο κριτικός και εποικοδομητικός διάλογος, ο οποίος καθαυτός αποτελεί ένα βαθιά δημοκρατικό πρότυπο, πρέπει να αναγνωρίζει άλλες δημοκρατικές αρχές, όπως ο πλουραλισμός, η συμμετοχικότητα και η ισότητα. Είναι σημαντικό ο διάλογος να αναγνωρίζει το πνεύμα του δημοκρατικού πολιτισμού και τα ουσιώδη στοιχεία του: τον αμοιβαίο σεβασμό μεταξύ των συμμετεχόντων, αλλά και την προθυμία όλων να αναζητήσουν και να αποδεχτούν έναν κοινό τόπο.

Τα θεμελιώδη πρότυπα του κράτους δικαίου στις δημοκρατικές κοινωνίες είναι απαραίτητα συστατικά του πλαισίου εντός του οποίου μπορεί να ανθίσει ο διαπολιτισμικός διάλογος. Διασφαλίζουν το σαφή διαχωρισμό των εξουσιών, την ασφάλεια δικαίου και την ισότητα όλων ενώπιον του νόμου. Επίσης αποτρέπουν τις δημόσιες αρχές από τη λήψη αυθαίρετων και μεροληπτικών αποφάσεων και διασφαλίζουν ότι τα άτομα που υφίστανται παραβίαση των δικαιωμάτων τους μπορούν να προσφύγουν στη δικαιοσύνη.

3.4.2. Ίση αξιοπρέπεια και αμοιβαίος σεβασμός

Ο διαπολιτισμικός διάλογος απαιτεί μια αυτοκριτική στάση, στη βάση της οποίας ο καθένας μπορεί να δει τον εαυτό του από την οπτική γωνία των άλλων. Βάσει των αξιών του Συμβουλίου της Ευρώπης, αυτό απαιτεί μια δημοκρατική αρχιτεκτονική που χαρακτηρίζεται από το σεβασμό του ατόμου ως ανθρώπινης ύπαρξης, την αμοιβαία αναγνώριση (όπου το καθεστώς της

---

⁸ Για τον ακρωτηριασμό γεννητικών οργάνων των γυναικών βλέπε *Collins και Akaziebie κατά* Μεταφραστική Υπηρεσία Υπουργείου Εξωτερικών, Αθήνα 28

ισότιμης αξίας αναγνωρίζεται από όλους) και την αμερόληπτη μεταχείριση (όπου όλοι οι ισχυρισμοί που εγείρονται υπόκεινται σε κανόνες που ισχύουν για όλους).

Σε αυτό το επίπεδο, η διαπολιτισμική προσέγγιση οριοθετείται με περισσότερη σαφήνεια από τα προηγούμενα μοντέλα. Σε αντίθεση με την αφομοίωση, η διαπολιτισμική προσέγγιση αναγνωρίζει ότι οι δημόσιες αρχές πρέπει να είναι αμερόληπτες, αντί να αποδέχονται μόνο το ήθος της πλειονότητας, ώστε να αποφεύγονται οι εντάσεις μεταξύ κοινοτήτων. Όμως, σε αντίθεση με τον πολυπολιτισμό, αποδέχεται έναν κοινό πυρήνα που δεν αφήνει περιθώρια για ηθικό σχετικισμό. Και, σε αντίθεση και με τα δυο μοντέλα, αναγνωρίζει το βασικό ρόλο των ενώσεων και των σωματείων της κοινωνίας των πολιτών, όπου, με την προϋπόθεση της αμοιβαίας αναγνώρισης, ο διαπολιτισμικός διάλογος μπορεί να επιλύσει τα προβλήματα της καθημερινότητας με τρόπο που οι κυβερνήσεις από μόνες τους αδυνατούν.

Η ισότητα και ο αμοιβαίος σεβασμός είναι σημαντικά οικοδομικά υλικά του διαπολιτισμικού διαλόγου και ουσιώδη για την άρση των εμποδίων της πραγματοποίησής του. Όταν δεν συντελείται πρόοδος προς την ισότητα, οι κοινωνικές εντάσεις μπορεί να εκδηλωθούν στον πολιτιστικό χώρο, ακόμη και εάν οι ρίζες τους βρίσκονται αλλού, και οι πολιτιστικές ταυτότητες ενδέχεται να χρησιμοποιηθούν ως μέσα στιγματισμού.

3.4.3 Ισότητα των φύλων

Η ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών είναι βασικό ζήτημα για την αλλαγή των κοινωνιών, όπως τόνισε η 5^η Ευρωπαϊκή Διάσκεψη Υπουργών για την Ισότητα μεταξύ Γυναικών και Ανδρών (2003). Αποτελεί κρίσιμο συστατικό της δημοκρατίας. Η ισότητα των φύλων είναι εγγενές στοιχείο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και οι διακρίσεις βάσει του φύλου αποτελούν εμπόδιο για την

απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών. Ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των γυναικών είναι ένα μη διαπραγματεύσιμο θεμέλιο οποιασδήποτε συζήτησης για την πολιτιστική πολυμορφία.

Ο αγώνας κατά της ανισότητας των φύλων δεν πρέπει ωστόσο να οδηγεί σε απατηλά στερεότυπα. Είναι σημαντικό να τονιστεί το αβάσιμο της συσχέτισης των «μειονοτικών κοινοτήτων» με την «ανισότητα των φύλων», σαν να ήταν όλα τέλεια στην κοινότητα «υποδοχής» και προβληματικά όλα όσα αφορούν τις μειονότητες και τους οπαδούς συγκεκριμένων θρησκειών. Οι κοινές εμπειρίες των φύλων μπορούν να ξεπερνούν τους διαχωρισμούς των κοινοτήτων ακριβώς επειδή καμία κοινότητα δεν έχει το μονοπώλιο της ισότητας ή της ανισότητας των φύλων.

Η ισότητα των φύλων προσδίδει μια θετική διάσταση στον διαπολιτισμικό διάλογο. Η πολυπλοκότητα της ατομικής ταυτότητας επιτρέπει την ανάπτυξη μιας αλληλεγγύης που είναι αδιανόητη σε μια στερεοτυπική, κοινοτική προοπτική. Το γεγονός ότι η ανισότητα των φύλων είναι ένα οριζόντιο θέμα σημαίνει ότι τα διαπολιτισμικά προγράμματα στα οποία συμμετέχουν γυναίκες από «μειονοτικά» υπόβαθρα και υπόβαθρα «υποδοχής» ενδέχεται να μπορούν να οικοδομηθούν πάνω σε κοινές εμπειρίες.

Η Αναθεωρημένη Στρατηγική του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Κοινωνική Συνοχή καθιστά σαφές ότι η ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών αποτελεί μια θεμελιώδη και ιδιαίτερα σημαντική δέσμευση. Ζητεί μια «προοπτική της ενσωμάτωσης της διάστασης του φύλου» στον τομέα της κοινωνικής συνοχής και στον διαπολιτισμικό διάλογο πρέπει να υπάρχει το ίδιο σε όλα τα επίπεδα.

3.4.4 Άρση των εμποδίων που αποτρέπουν τον διαπολιτισμικό διάλογο

Είναι πολλά τα εμπόδια για τον διαπολιτισμικό διάλογο. Μερικά από αυτά είναι αποτέλεσμα της δυσκολίας επικοινωνίας σε πολλές γλώσσες. Άλλα, όμως, αφορούν την εξουσία και την πολιτική: οι διακρίσεις, η φτώχεια και η εκμετάλλευση, εμπειρίες που συχνά επιβαρύνουν ιδιαίτερα τα άτομα που ανήκουν σε μειονεκτούσες, περιθωριακές ομάδες, αποτελούν δομικά εμπόδια στο διάλογο. Σε πολλές ευρωπαϊκές κοινωνίες κανείς μπορεί επίσης να βρει ομάδες και πολιτικές οργανώσεις που κηρύττουν το μίσος του «άλλου», του «ξένου» ή κάποιας συγκεκριμένης θρησκευτικής ταυτότητας. Ο ρατσισμός, η ξενοφοβία, η μισαλλοδοξία και άλλες μορφές διακρίσεων αρνούνται την ιδέα του διαλόγου και εκπροσωπούν την αντίθετη προς αυτόν ιδεολογία.

3.5. Η θρησκευτική διάσταση

Μέρος της πλούσιας πολιτιστικής κληρονομιάς της Ευρώπης είναι το φάσμα των θρησκευτικών αλλά και κοσμικών αντιλήψεων για τον σκοπό της ζωής. Ο Χριστιανισμός, ο Ιουδαϊσμός και το Ισλάμ, με όλο το εσωτερικό φάσμα των ερμηνειών τους, έχουν επηρεάσει βαθιά την ήπειρό μας. Παρόλα αυτά, οι συγκρούσεις όπου η θρησκευτική πίστη γίνεται διαχωριστική γραμμή αποτελούν στοιχείο του προγενέστερου αλλά και του πρόσφατου ευρωπαϊκού παρελθόντος.

Η ελευθερία της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας είναι ένα από τα θεμέλια της δημοκρατικής κοινωνίας και προστατεύεται από το Άρθρο 9 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Αυτή η ελευθερία είναι από τα πιο ζωτικά στοιχεία όσον αφορά την ταυτότητα των πιστών και την αντίληψή τους για τη ζωή, όπως ισχύει και για τους άθεους, τους αγνωστικιστές, τους σκεπτικιστές και τους αδιάφορους. Ενώ εγγυάται αυτή την ελευθερία, το Άρθρο 9 προβλέπει τον περιορισμό των εκδηλώσεων

έκφρασης αυτής της ελευθερίας υπό καθορισμένες συνθήκες. Το ζήτημα των θρησκευτικών συμβόλων στη δημόσια ζωή, ιδιαίτερα στην εκπαίδευση, έχει εξεταστεί από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων⁹. Λόγω της σχετικής έλλειψης συναίνεσης σε θέματα θρησκείας σε όλα τα κράτη – μέλη, το Δικαστήριο τείνει να δίνει στα κράτη ένα μεγάλο – αν και όχι απεριόριστο – «περιθώριο εκτίμησης της κατάστασης» (ήτοι διακριτικής ευχέρειας) στον τομέα αυτόν.

Υπάρχουν αρκετά κοινά σημεία μεταξύ της ατζέντας του Συμβουλίου της Ευρώπης και των ανησυχιών των θρησκευτικών κοινοτήτων: τα ανθρώπινα δικαιώματα, η δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη, η προώθηση των αξιών, της ειρήνης, του διαλόγου, της παιδείας και της αλληλεγγύης. Υπήρξε επίσης συναίνεση κατά τη διάρκεια της διαβούλευσης ότι αποτελεί ευθύνη των ίδιων των θρησκευτικών κοινοτήτων, μέσω του διαθρησκειακού διαλόγου, να συμβάλουν στην ενίσχυση της κατανόησης μεταξύ των διαφορετικών πολιτισμών.

Ο σημαντικός ρόλος των θρησκευτικών κοινοτήτων σε ότι αφορά τον διάλογο σημαίνει ότι πρέπει να καταβληθούν προσπάθειες στο πεδίο αυτό μεταξύ των θρησκευτικών κοινοτήτων και των δημοσίων αρχών. Το Συμβούλιο της Ευρώπης ήδη έχει δεσμευτεί στον στόχο αυτό μέσω διαφόρων πρωτοβουλιών της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης και των σεμιναρίων που διοργανώνονται από τον Επίτροπο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, ο οποίος από το 2000 έχει διασυνδέσει εκπροσώπους των θρησκευτικών κοινοτήτων με σκοπό να τους συνδέσει με την ατζέντα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης. Η άσκηση των θρησκευτικών καθηκόντων αποτελεί μέρος της σύγχρονης ανθρώπινης ζωής, επομένως δεν μπορεί και δεν πρέπει να βρίσκεται εκτός του ενδιαφέροντος των δημοσίων αρχών, εντούτοις το κράτος πρέπει να διατηρεί το ρόλο του ως ουδέτερος και

---

⁹ Βλέπε για παράδειγμα *Kurtulmuş κατά Τουρκίας*, αριθ. 65500/01, απόφαση 24^{ης} Ιανουαρίου 2006, *Leyla Şahin κατά Τουρκίας*, απόφαση 10^{ης} Νοεμβρίου 2005 (τμήμα μείζονος συνθέσεως), *Dahlab κατά Ελβετίας*, απόφαση 15^{ης} Φεβρουαρίου 2001.

αμερόληπτος διοργανωτής της άσκησης των διαφόρων θρησκειών, πεποιθήσεων και δογμάτων¹⁰. Η «Διακήρυξη του Φόρουμ του Βόλγα» (2006)¹¹ κάλεσε το Συμβούλιο της Ευρώπης να εισέλθει σε «ανοιχτό, διαφανή και τακτικό διάλογο» με τις θρησκευτικές οργανώσεις, αναγνωρίζοντας συγχρόνως ότι αυτός πρέπει να βασίζεται σε οικουμενικές αξίες και αρχές. Αυτός θα μπορούσε να αναπαράγει την προσέγγιση στρογγυλής τραπέζης που έχουν υιοθετήσει ορισμένα κράτη-μέλη στο διάλογο με τις θρησκευτικές κοινότητες. Η *Διακήρυξη του Σαν Μαρίνο (2007)*¹² για τη θρησκευτική διάσταση του διαπολιτισμικού διαλόγου επιβεβαίωσε ότι οι θρησκείες μπορούν να ανυψώσουν και να ενισχύσουν το διάλογο. Το πλαίσιο που εντόπισε ήταν η κοινή πρόθεση να προστατευθεί η ανθρώπινη αξιοπρέπεια μέσα από την προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένης της ισότητας μεταξύ γυναικών και ανδρών, για την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και την προαγωγή της αμοιβαίας κατανόησης και σεβασμού. Στη *Διακήρυξη του Σαν Μαρίνο* οι παρόντες εκπρόσωποι θρησκειών και της κοινωνίας των πολιτών χαιρέτισαν το ενδιαφέρον του Συμβουλίου της Ευρώπης στον τομέα αυτόν. Αναγνώρισαν ότι το Συμβούλιο της Ευρώπης θα παραμείνει ουδέτερο προς τις διάφορες θρησκείες, ενώ συγχρόνως θα προασπίσει την ελευθερία της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις όλων των πολιτών και την αντίστοιχη αυτονομία του κράτους και των θρησκειών. Έκριναν ότι υπάρχει ανάγκη για σχετικές πλατφόρμες συζήτησης που θα εξετάσουν την επίδραση της άσκησης των θρησκευτικών καθηκόντων σε άλλους τομείς των δημοσίων πολιτικών, όπως στην υγεία και την παιδεία, χωρίς διακρίσεις και με σεβασμό στα δικαιώματα των μη πιστών. Όσοι πιστεύουν σε μη θρησκευτικές κοσμοθεωρίες έχουν ίσα δικαιώματα στη

¹⁰ Βλέπε για παράδειγμα *Leyla Şahin κατά Τουρκίας* (τμήμα μείζονος συνθέσεως), αριθ. 44774/98, απόφαση 10^{ης} Νοεμβρίου 2005 §107.

¹¹ Τελικό έγγραφο του Διεθνούς Συνεδρίου «Διάλογος Πολιτισμών και Διαθρησκειακή Συνεργασία» (Φόρουμ του Βόλγα), Nizhniy Novgorod/Ρωσική Ομοσπονδία, 7-9 Σεπτεμβρίου 2006 (διαθέσιμο στην ιστοσελίδα www.coe.int/dialogue).

¹² Τελική Διακήρυξη του Ευρωπαϊκού Συνεδρίου με θέμα «Η θρησκευτική διάσταση του διαπολιτισμικού διαλόγου», Σαν Μαρίνο, 23 και 24 Απριλίου 2007 (διαθέσιμη στην ιστοσελίδα www.coe.int/dialogue).

συνεισφορά, παράλληλα με τους θρησκευτικούς εκπροσώπους, σε συζητήσεις για τα ηθικά θεμέλια της κοινωνίας και στη συμμετοχή σε φόρουμ για τον διαπολιτισμικό διάλογο.

Στις 8 Απριλίου 2008, το Συμβούλιο της Ευρώπης διοργάνωσε σε πειραματική βάση μια ανταλλαγή για τη θρησκευτική διάσταση του διαπολιτισμικού διαλόγου με θέμα «Η διδασκαλία θρησκευτικών δεδομένων και πεποιθήσεων. Ένα εργαλείο για την απόκτηση γνώσης σχετικά με τις θρησκείες και τις πεποιθήσεις στην εκπαίδευση, μια συνεισφορά στην εκμάθηση της δημοκρατικής ιδιότητας του πολίτη, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του διαπολιτισμικού διαλόγου». Στην «Ανταλλαγή» συμμετείχαν κράτη – μέλη και παρατηρητές του Συμβουλίου της Ευρώπης, οι θεσμικοί του εταίροι, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπρόσωποι θρησκειών με παραδοσιακή παρουσία στην Ευρώπη όπως και άλλων πίστευων, εκπρόσωποι Δ.Μ.Κ.Ο./Μ.Κ.Ο., αλλά και ειδικοί και εκπρόσωποι των μέσων επικοινωνίας. Ήταν μια καινοτόμα, πειραματική εκδήλωση, με κύριο στόχο την προώθηση και την ενίσχυση των θεμελιωδών αξιών του Συμβουλίου της Ευρώπης – το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, την προώθηση της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου – ώστε να προαχθεί μέσα στην ευρωπαϊκή κοινωνία ο αμοιβαίος σεβασμός και η ευαισθητοποίηση, η ανοχή και η κατανόηση. Για την επίτευξη του στόχου αυτού, η προσπάθεια συγκέντρωσε εκπροσώπους θρησκειών και άλλων παραγόντων της κοινωνίας των πολιτών, όπως και εκπροσώπους άλλων πεποιθήσεων, καλώντας τους να συμμετέχουν σε έναν ανοιχτό, διαφανή διάλογο για ένα θέμα βασισμένο σε αυτές τις αξίες. Ο σκοπός δεν ήταν ούτε η θεολογική αντιπαράθεση, ούτε η παροχή ενός πλαισίου για διάλογο μεταξύ διαφορετικών θρησκευτικών δογμάτων.

Εκτός από το διάλογο μεταξύ δημοσίων αρχών και θρησκευτικών κοινοτήτων, ο οποίος πρέπει να ενισχυθεί, υπάρχει επίσης ανάγκη για διάλογο μεταξύ των ίδιων των θρησκευτικών κοινοτήτων (διαθρησκευτικός διάλογος). Το

Συμβούλιο της Ευρώπης συχνά έχει αναγνωρίσει τον διαθρησκευτικό διάλογο, που δεν ανήκει άμεσα στη δικαιοδοσία του, ως μέρος του διαπολιτισμικού διαλόγου και έχει ενθαρρύνει τις θρησκευτικές κοινότητες να συμμετέχουν ενεργά στην προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου εντός της πολυπολιτισμικής Ευρώπης. Ο διαθρησκευτικός διάλογος μπορεί επίσης να συνεισφέρει στην ισχυρότερη συναίνεση εντός της κοινωνίας για την επίλυση κοινωνικών προβλημάτων. Επιπλέον, το Συμβούλιο της Ευρώπης βλέπει την ανάγκη για διάλογο εντός θρησκευτικών κοινοτήτων και φιλοσοφικών πεποιθήσεων, ιδίως για να βοηθήσει τις δημόσιες αρχές να επικοινωνήσουν με εξουσιοδοτημένους εκπροσώπους των θρησκειών και των πεποιθήσεων που αναζητούν αναγνώριση από την εθνική νομοθεσία.

4. Πέντε προσεγγίσεις πολιτικής για την προώθηση του διαπολιτισμικού διαλόγου

Υπάρχουν πέντε ξεχωριστές αλλά αλληλένδετες διαστάσεις στην προώθηση του διαπολιτισμικού διαλόγου, που περιλαμβάνουν ολόκληρο το φάσμα των εμπλεκόμενων φορέων: Εξαρτάται από τη δημοκρατική διακυβέρνηση της πολιτιστικής πολυμορφίας. Απαιτεί τη συμμετοχή και τη δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη. Απαιτεί την απόκτηση διαπολιτισμικών ικανοτήτων. Χρειάζεται ανοιχτούς χώρους για διάλογο. Τέλος, πρέπει να επεκταθεί στις διεθνείς σχέσεις. Μια σειρά πρωτοβουλιών σε αυτές τις πέντε προσεγγίσεις έχουν λάβει χώρα κι έχουν δοκιμαστεί¹³.

4.1 Δημοκρατική διακυβέρνηση της πολιτιστικής πολυμορφίας

4.1.1 Ένας πολιτικός πολιτισμός που δίνει αξία στην πολυμορφία

Οι ακρογωνιαίοι λίθοι ενός πολιτικού πολιτισμού που δίνει αξία στην πολυμορφία είναι οι κοινές αξίες της δημοκρατίας, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών, το κράτος δικαίου, ο πλουραλισμός, η ανοχή, η απουσία διακρίσεων και ο αμοιβαίος σεβασμός.

Ο πολιτισμός της πολυμορφίας μπορεί να αναπτυχθεί μόνον εάν η δημοκρατία εναρμονίσει τους κανόνες της πλειονότητας και τα δικαιώματα των ατόμων που ανήκουν στις μειονότητες. Όταν η βούληση της πλειονότητας επιβάλλεται στη μειονότητα χωρίς τη διασφάλιση αποτελεσματικής προστασίας των δικαιωμάτων όλων, υπάρχει μη συμβατότητα με τις βασικές αρχές της κοινής ευρωπαϊκής συνταγματικής κληρονομιάς. Μια ευρωπαϊκή κοινωνία δεσμευμένη στο συνδυασμό της ενότητας και της πολυμορφίας δεν μπορεί να είναι μια κοινωνία όπου «ο νικητής τα παίρνει όλα», αλλά πρέπει να διαχέει στον πολιτικό στίβο τις αξίες της ισότητας και του αμοιβαίου

σεβασμού. Δημοκρατία δεν σημαίνει απλά ότι οι απόψεις της πλειονότητας πρέπει να υπερισχύουν πάντα: πρέπει να επιτευχθεί μια ισορροπία που να διασφαλίζει ότι τα άτομα που ανήκουν σε μειονότητες έχουν δίκαιη και σωστή μεταχείριση και να αποτρέπει την κατάχρηση των κυρίαρχων θέσεων.¹⁴

Η ανάπτυξη ενός πολιτικού πολιτισμού που υποστηρίζει τον πολιτιστικό πλουραλισμό είναι ένα απαιτητικό έργο. Συνεπάγεται ένα εκπαιδευτικό σύστημα που παράγει ικανότητα για κριτική σκέψη και καινοτομία, αλλά και χώρους όπου οι άνθρωποι μπορούν να συμμετέχουν και να εκφραστούν. Πρέπει να εκπαιδευτούν οι υπάλληλοι υπηρεσιών επιβολής του νόμου, οι πολιτικοί, οι δάσκαλοι και άλλες επαγγελματικές ομάδες αλλά και οι επικεφαλές της κοινωνίας των πολιτών ώστε να μπορούν να ενεργούν σε κοινότητες με πολιτιστική πολυμορφία. Ο πολιτισμός πρέπει να είναι δυναμικός και να χαρακτηρίζεται από την τάση για πειραματισμό. Επίσης, τα μέσα επικοινωνίας καλούνται να μεταδίδουν αντικειμενική πληροφόρηση και νέες ιδέες, αλλά και να αμφισβητούν τα στερεότυπα. Πρέπει να υπάρχει ένα πλήθος πρωτοβουλιών και δεσμευμένων εμπλεκόμενων φορέων, ιδιαίτερα δε σε συνδυασμό με μια ζωντανή κοινωνία των πολιτών.

4.1.2 Ανθρώπινα δικαιώματα και θεμελιώδεις ελευθερίες

Τα ανθρώπινα δικαιώματα παρέχουν ένα ουσιώδες πλαίσιο για την άσκηση του διαπολιτισμικού διαλόγου. Από τις πιο σημαντικές διατάξεις της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα είναι τα δικαιώματα της ελευθερίας σκέψης και έκφρασης, της ελευθερίας της θρησκείας, της

---

¹³ Η συλλογή των παραδειγμάτων καλής πρακτικής που προτάθηκαν κατά τα διάρκεια της διαβούλευσης θα δημοσιευτεί στον διαδικτυακό τόπο www.coe.int/dialogue.

¹⁴ Βλέπε *Leyla Şahin κατά Τουρκίας* (τμήμα μείζονος συνθέσεως), αριθ. 44774/98, απόφαση 10¹⁵ Νοεμβρίου 2005, §108. Βλέπε επίσης το Άρθρο 6 της Σύμβασης Πλαίσιο για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων, το οποίο δεσμεύει τα μέρη να «μεριμνήσουν για την προώθηση πνεύματος ανεκτικότητας και διαπολιτισμικού διαλόγου, όπως και για τη λήψη αποτελεσματικών μέτρων για την ενθάρρυνση του αμοιβαίου σεβασμού και της αλληλοκατανόησης, καθώς και της συνεργασίας ανάμεσα σε όλα τα πρόσωπα που ζουν στο έδαφός τους, ανεξαρτήτως της εθνοτικής, πολιτιστικής, γλωσσικής ή θρησκευτικής τους ταυτότητας, κυρίως στους τομείς της εκπαίδευσης, του πολιτισμού και των μέσων επικοινωνίας»

ελευθερίας του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι, της ιδιωτικότητας και της οικογενειακής ζωής. Τα δικαιώματα που αναφέρονται στη Σύμβαση πρέπει να εξασφαλίζονται χωρίς κανενός είδους διάκριση. Επιπλέον, το Πρωτόκολλο 12 της Σύμβασης προβλέπει τη γενική απαγόρευση των διακρίσεων. Ο φάκελος των δικαιωμάτων περιλαμβάνει επίσης, εκτός από τα αστικά και τα πολιτικά δικαιώματα, τα κοινωνικοοικονομικά δικαιώματα που προκύπτουν από τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη, ο οποίος αντιμετωπίζει πολλά από τα θέματα που ενδέχεται να επιβαρύνουν ιδιαίτερα τα άτομα που ανήκουν σε μειονεκτούσες ομάδες (όπως η πρόσβαση στην εργασία, την παιδεία, την κοινωνική προστασία, την υγεία και την στέγαση),¹⁵ καθώς και τα πολιτιστικά δικαιώματα που αναφέρονται σε διάφορους χάρτες και συμβάσεις, όπως το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα (1966).

Η ελευθερία της έκφρασης, την οποία εγγυάται το Άρθρο 10 παράγραφος 1 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, είναι απαραίτητη προϋπόθεση για τη συμμετοχή στον διαπολιτισμικό διάλογο. Η άσκηση αυτής της ελευθερίας, που περιλαμβάνει τόσο υποχρεώσεις όσο και ευθύνες, ενδέχεται να περιορίζεται σε ορισμένες συγκεκριμένες συνθήκες που καθορίζονται στο Άρθρο 10 παράγραφος 2 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Η «ρητορική μίσους» είναι μια αυξανόμενη ανησυχία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων τα τελευταία χρόνια και με τη νομολογία του το Δικαστήριο έχει θέσει τα όρια, κατά περίπτωση, πέρα από τα οποία δεν ισχύει το δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης.

Ορισμένες εκφράσεις είναι τόσο καταφανώς προσβλητικές, δυσφημιστικές ή υβριστικές ώστε απειλούν τον ίδιο τον πολιτισμό της ανοχής –πράγματι,

---

¹⁵ Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων, που έχει καθήκον να εξετάζει τις εθνικές αναφορές και να αποφασίζει εάν οι συνθήκες στις οικείες χώρες εναρμονίζονται με τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη, έχει επιστήσει επανειλημμένα την προσοχή στο καθεστώς των αλλοδαπών εργαζομένων, των μεταναστών και των εθνοτικών μειονοτήτων. Βλ. Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης, Μεταφραστική Υπηρεσία Υπουργείου Εξωτερικών, Αθήνα 38

ενδέχεται να πλήττουν υπέρμετρα την αξιοπρέπεια των μελών των μειονοτικών κοινοτήτων, αλλά επίσης να τα εκθέτουν σε εκφοβισμούς και απειλές. Η υποδαύλιση μίσους που βασίζεται στη μισαλλοδοξία δεν είναι συμβατή με το σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων και των ελευθεριών που εγγυάται η Σύμβαση και η νομολογία του Δικαστηρίου.

Ωστόσο, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει θέσει υψηλά τον πήχη στους περιορισμούς της ελεύθερης έκφρασης, υποδεικνύοντας ότι ακόμη και η έκφραση που «προσβάλλει, σοκάρει ή ενοχλεί» οφείλει να προστατεύεται.¹⁶ Αυτό συνεπάγεται, για παράδειγμα, ένα ορισμένο περιθώριο κριτικής της θρησκείας του άλλου (ως σύστημα ιδεών που μπορεί κανείς να επιλέξει να ασπαστεί). Το Δικαστήριο λαμβάνει υπόψη τον αντίκτυπο των εκφράσεων και το πλαίσιο μέσα στο οποίο εκφράζονται, και ειδικά εάν συμβάλλουν στην πλουραλιστική δημόσια συζήτηση για θέματα γενικού ενδιαφέροντος.

Όσον αφορά τα μέσα επικοινωνίας, η βασική αρχή που ισχύει είναι η προάσπιση της ελευθερίας της έκφρασης, ακόμη και όταν αναγνωρίζονται τα ειδικά καθήκοντα και οι ευθύνες των δημοσιογράφων, οι οποίοι πρέπει να είναι ελεύθεροι να εκφράζουν τις απόψεις τους, ακόμη και αξιολογικές κρίσεις, σε θέματα δημοσίου ενδιαφέροντος, αλλά είναι επίσης υπεύθυνοι για τη συλλογή και διάχυση αντικειμενικής πληροφόρησης. Είναι αναγκαίο να προαχθεί η ευαισθητοποίηση των εργαζομένων στα μέσα επικοινωνίας για την αναγκαιότητα του διαπολιτισμικού διαλόγου και τη συνεργασία πέρα από εθνοτικά, πολιτιστικά, θρησκευτικά και γλωσσικά όρια, με την προοπτική της προώθησης ενός κλίματος ανοχής και αμοιβαίας κατανόησης, υπολογίζοντας πάντα το ρόλο τους της πληροφόρησης του κοινού.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων: Συμπεράσματα XVIII-1, Τόμος 1. Στρασβούργο 2006, σσ. 59, 102, 212, 261, 293.

¹⁶ *Handyside κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, απόφαση 7^{ης} Δεκεμβρίου 1976, Σειρά Α' αριθ. 24, §49.

4.1.3 Από την ισότητα των ευκαιριών στην ίση απόλαυση των δικαιωμάτων

Το «ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο», που αναφέρεται στην Αναθεωρημένη Στρατηγική για την Κοινωνική Συνοχή, επιδιώκει την εξασφάλιση της πλήρους ισότητας στις ευκαιρίες της ζωής. Εκείνοι που χρειάζονται περισσότερο την προστασία των δικαιωμάτων τους συχνά έχουν τα λιγότερα εφόδια για να τα διεκδικήσουν. Η νομική προστασία των δικαιωμάτων πρέπει να συνοδεύεται από αποφασιστικά μέτρα κοινωνικής πολιτικής για να εξασφαλιστεί ότι στην πράξη ο καθένας έχει πρόσβαση στα δικαιώματά του. Έτσι, ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης και η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Νομικό Καθεστώς των Μεταναστών Εργαζομένων τονίζουν, για παράδειγμα, ότι τα συμβαλλόμενα κράτη δεσμεύονται ότι οι μετανάστες εργαζόμενοι και οι οικογένειές τους που κατοικούν νόμιμα στην επικράτειά τους δικαιούνται μεταχείριση εξίσου ευνοϊκή με αυτήν που παρέχεται στους υπηκόους τους σε ένα φάσμα κοινωνικών και οικονομικών πλαισίων.

Πέρα από την αρχή των μη διακρίσεων, τα κράτη ενθαρρύνονται επίσης να λάβουν μέτρα θετικής δράσης για την αποκατάσταση των ανισοτήτων που οφείλονται στις διακρίσεις, τις οποίες βιώνουν τα μέλη των μειονεκτουσών ομάδων. Στο δημόσιο τομέα οι κρατικές αρχές πρέπει να σέβονται απόλυτα την απαγόρευση των διακρίσεων, μια έκφραση ουδετερότητας σε πολιτιστικά και θρησκευτικά ζητήματα. Όμως, η τυπική ισότητα δεν επαρκεί πάντα και η προώθηση της αποτελεσματικής ισότητας θα μπορούσε, σε ορισμένες περιπτώσεις, να απαιτεί την υιοθέτηση συγκεκριμένων μέτρων που είναι συμβατά με την αρχή των μη διακρίσεων. Υπό ορισμένες συνθήκες, η απουσία διαφορετικής μεταχείρισης για τη διόρθωση μιας ανισότητας ενδέχεται, χωρίς να υπάρχει λογική και αντικειμενική αιτιολόγηση, να οδηγήσει σε διακρίσεις.¹⁷

---

¹⁷ *D.H. και λοιποί κατά Δημοκρατίας της Τσεχίας*, απόφαση 13⁹⁵ Νοεμβρίου 2007 (τμήμα μείζονος συνθέσεως): «Το Δικαστήριο δέχτηκε επίσης ότι μια γενική πολιτική ή μέτρο που έχει δυσανάλογα επιζήμιες συνέπειες εις βάρος μιας συγκεκριμένης ομάδας ενδέχεται να θεωρηθεί ως διάκριση, παρά το Μεταφραστική Υπηρεσία Υπουργείου Εξωτερικών, Αθήνα 40

Μπορεί να είναι απαραίτητη, εντός συγκεκριμένων ορίων, η λήψη πρακτικών μέτρων για τη διευκόλυνση της πολυμορφίας.¹⁸ Τα μέτρα αυτά δεν πρέπει να παραβιάζουν τα δικαιώματα των άλλων ή να οδηγούν σε δυσανάλογες οργανωτικές δυσκολίες ή υπέρμετρα έξοδα.

4.2 Δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη και συμμετοχή

Η ιδιότητα του πολίτη, στην ευρύτερη έννοιά της, συνιστά δικαίωμα και ευθύνη συμμετοχής στην πολιτιστική, κοινωνική και οικονομική ζωή και στις δημόσιες υποθέσεις¹⁹ της κοινότητας μαζί με άλλους. Αυτό αποτελεί το κλειδί για τον διαπολιτισμικό διάλογο, επειδή μας καλεί να σκεφτούμε τους άλλους όχι στερεοτυπικά ως «άλλους», αλλά ως συμπολίτες και ως ίσους. Η διευκόλυνση της πρόσβασης στην ιδιότητα του πολίτη είναι τόσο εκπαιδευτική, όσο και κανονιστική και νομική λειτουργία. Η ιδιότητα του πολίτη ενισχύει τη συμμετοχή στα κοινά κι έτσι συνεισφέρει στην προστιθέμενη αξία που φέρουν οι νεοαφιχθέντες, η οποία με τη σειρά της εδραιώνει την κοινωνική συνοχή.

Η ενεργή συμμετοχή όλων των κατοίκων στη ζωή της τοπικής κοινωνίας συμβάλλει στην ευημερία της και στην ένταξη. Το δικαίωμα των αλλοδαπών που διαμένουν νόμιμα στο δήμο ή την περιφέρεια να συμμετέχουν στις τοπικές και περιφερειακές εκλογές είναι ένα όχημα για την προώθηση της συμμετοχής.

Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Ιθαγένεια (1997) δεσμεύει τα κράτη που την υπογράφουν να προβλέψουν την πολιτογράφηση των ατόμων που έχουν τη

γεγονός ότι δεν απευθύνεται συγκεκριμένα στην ομάδα αυτή...και ότι οι διακρίσεις που είναι ενδεχομένως αντίθετες με τη Σύμβαση μπορεί να προκύψουν από μια πραγματική κατάσταση» (§175).

¹⁸ Βλ. Σύμβαση Πλαίσιο για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων (1995), Άρθρο 4 §§2 και 3, καθώς και συνοδευτικές παραγράφους στην επεξηγηματική έκθεση. *D.H. και λοιποί κατά Δημοκρατίας της Τσεχίας*, απόφαση 13¹⁵ Νοεμβρίου 2007 (τιμήμα μείζονος συνθέσεως). Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων υποστήριξε ότι «η ανθρώπινη διαφορετικότητα σε μια δημοκρατική κοινωνία πρέπει όχι μόνο να εκτιμάται θετικά αλλά και να αντιμετωπίζεται προσεκτικά ώστε να διασφαλίζεται η πραγματική και αποτελεσματική ισότητα» (*Αντισμός Γαλλία κατά Γαλλίας*, Καταγγελία αριθ. 13/2002, απόφαση επί της ουσίας, 4 Νοεμβρίου 2003, §52).

¹⁹ Βλ. Σύμβαση Πλαίσιο για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων (1995), Άρθρο 15.

Μεταφραστική Υπηρεσία Υπουργείου Εξωτερικών, Αθήνα

41

Service de Traductions du Ministère des Affaires Étrangères de la République Hellénique, Athènes

HELLENIC REPUBLIC, MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS
Translations Service

νόμιμη και συνήθη διαμονή τους στο έδαφός τους, για μέγιστο χρονικό διάστημα δέκα ετών προτού υποβάλλουν αίτηση ιθαγένειας. Αυτό δεν απαιτεί απαραίτητα την κατάργηση της ιθαγένειας της χώρας προέλευσης. Το δικαίωμα των παιδιών των αλλοδαπών να αποκτήσουν την ιθαγένεια της χώρας στην οποία γεννήθηκαν και κατοικούν μπορεί να ενθαρρύνει περαιτέρω την ένταξη.

Η Επιτροπή Υπουργών εξέφρασε την ανησυχία της για τα αυξανόμενα επίπεδα έλλειψης πολιτικής συμμετοχής, συμμετοχής στα κοινά και εμπιστοσύνης στους δημοκρατικούς θεσμούς, αλλά και για την αυξανόμενη απειλή του ρατσισμού και της ξενοφοβίας. Εντούτοις στην Ευρώπη οι τάσεις είναι μεικτές. Τα έντονα επίπεδα κοινωνικής εμπιστοσύνης και συμμετοχής στις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, που παρατηρούνται σε ορισμένα κράτη – μέλη, συνδέονται με το σύστημα δημοκρατικής διακυβέρνησης, όπου η αμεροληψία των δημοσίων αρχών στηρίζεται από το κράτος δικαίου το οποίο προωθεί τη συμμετοχή. Με τη συνεισφορά του στην κοινωνική εμπιστοσύνη και αυξάνοντας την συμμετοχή των κατά τα άλλα περιθωριακών μελών των μειονοτικών κοινοτήτων, ο διαπολιτισμικός διάλογος μπορεί να προσδώσει βαθύτερο νόημα στη δημοκρατία για τους πολίτες.

Οι τοπικές και περιφερειακές αρχές παίζουν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο σε αυτόν τον τομέα. Η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη Συμμετοχή των Αλλοδαπών στη Δημόσια Ζωή σε Τοπικό Επίπεδο προτρέπει την ενθάρρυνση αυτού του είδους συμμετοχής. Χρειάζεται προσοχή ώστε να μην υποκύψουμε στον πειρασμό να απευθυνόμαστε μόνο στους άνδρες επικεφαλής μειονοτήτων της πρώτης γενιάς ως πρόσφορους συνομιλητές. Είναι σημαντικό να αναγνωρισθεί η πολυμορφία και οι κοινωνικές σχέσεις εντός των μειονοτικών κοινοτήτων και ιδιαίτερα να ληφθεί μέριμνα για τη συμμετοχή της νέας γενιάς.

4.3 Μάθηση και διδασκαλία διαπολιτισμικών ικανοτήτων

Οι ικανότητες που απαιτούνται για τον διαπολιτισμικό διάλογο δεν κατακτώνται αυτόματα: χρειάζεται μάθηση, πρακτική και δια βίου εξάσκηση. Οι δημόσιες αρχές, οι εκπαιδευτικοί, οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, οι θρησκευτικές κοινότητες, τα μέσα επικοινωνίας και όλοι οι άλλοι εκπαιδευτικοί φορείς, οι οποίοι δρουν σε όλα τα θεσμικά πλαίσια και σε όλα τα επίπεδα, μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στην επιδίωξη των στόχων και των βασικών αξιών που υποστηρίζει το Συμβούλιο της Ευρώπης αλλά και στην προαγωγή του διαπολιτισμικού διαλόγου. Η διαθεσμική συνεργασία είναι κρίσιμη, ιδιαίτερα με την Ε.Ε., την UNESCO, την ALECSO και άλλους εταίρους που δρουν στο πεδίο αυτό.

4.3.1 Βασικοί τομείς ικανοτήτων: δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη, γλώσσα, ιστορία

Η εκπαίδευση για τη δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη είναι θεμελιώδης για μια ελεύθερη, ανεκτική, δίκαιη, ανοιχτή και συμμετοχική κοινωνία, για την κοινωνική συνοχή, την αμοιβαία κατανόηση, τον διαπολιτισμικό και διαθρησκευτικό διάλογο και την αλληλεγγύη, αλλά και για την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών. Αγκαλιάζει κάθε τυπική, μη τυπική και άτυπη εκπαιδευτική δραστηριότητα, όπως η επαγγελματική κατάρτιση, η οικογένεια και οι κοινότητες αναφοράς, καθιστώντας το άτομο ικανό να δρα ως ενεργός και υπεύθυνος πολίτης, με σεβασμό προς τους άλλους. Η εκπαίδευση για τη δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη εμπεριέχει, μεταξύ άλλων, την αγωγή του πολίτη, την ιστορία, την παιδεία των πολιτικών και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, την παιδεία για το παγκόσμιο πλαίσιο των κοινωνιών αλλά και για την πολιτιστική κληρονομιά. Ενθαρρύνει τις διαθεματικές προσεγγίσεις και συνδυάζει την απόκτηση γνώσης, δεξιοτήτων και στάσεων, ειδικότερα δε την ικανότητα συλλογισμού και την αυτοκριτική διάθεση που είναι απαραίτητα στοιχεία της ζωής σε πολιτιστικά πολύμορφες κοινωνίες.

Η γλώσσα συχνά αποτελεί εμπόδιο στην πραγματοποίηση διαπολιτισμικών συζητήσεων. Η διαπολιτισμική προσέγγιση αναγνωρίζει την αξία των γλωσσών που χρησιμοποιούν τα μέλη των μειονοτικών κοινοτήτων, αλλά θεωρεί ουσιώδες τα μέλη των μειονοτήτων να κατακτήσουν την κυρίαρχη γλώσσα του κράτους, ώστε να είναι σε θέση να δρουν ως πλήρεις πολίτες. Αυτό συγκλίνει με τον Ευρωπαϊκό Χάρτη Περιφερειακών ή Μειονοτικών Γλωσσών, που υποστηρίζει ότι οι λιγότερο ομιλούμενες γλώσσες πρέπει να προστατευθούν από την εξαφάνισή τους, καθώς συμβάλλουν στον πολιτιστικό πλούτο της Ευρώπης, καθώς και ότι η χρήση των γλωσσών αυτών αποτελεί αδιαπραγμάτευτο δικαίωμα. Συγχρόνως, τονίζει την αξία της πολυγλωσσίας και επιμένει ότι η προστασία των γλωσσών, που χρησιμοποιούνται από τις μειονότητες, δεν πρέπει να είναι εις βάρος των επίσημων γλωσσών και της ανάγκης εκμάθησής τους. Η γλωσσική εκμάθηση βοηθά τους διδασκόμενους να αποφεύγουν να βλέπουν στερεοτυπικά τους ανθρώπους, να αναπτύξουν μια περιέργεια και ένα άνοιγμα προς την ετερότητα, καθώς και να ανακαλύψουν άλλους πολιτισμούς. Η εκμάθηση μιας γλώσσας τους βοηθά να αντιληφθούν ότι η αλληλεπίδραση με άτομα διαφορετικών κοινωνικών ταυτοτήτων και πολιτισμών τους προσφέρει πλούτο εμπειριών.

Η σύσταση της Επιτροπής Υπουργών σχετικά με τη διδασκαλία της ιστορίας στην Ευρώπη του 21^{ου} αιώνα (2001)²⁰ τονίζει την ανάγκη της καλλιέργειας της πνευματικής ικανότητας των μαθητών να αναλύουν και να ερμηνεύουν τις πληροφορίες με κριτικό και υπεύθυνο τρόπο, μέσω του διαλόγου, της αναζήτησης ιστορικών στοιχείων και της ανοιχτής συζήτησης που βασίζεται σε μια πολυδιάστατη θεώρηση, ιδίως όσον αφορά επίμαχα και λεπτά ζητήματα. Η διδασκαλία της ιστορίας αποτελεί σημαντικό μέσο για την αποσόβηση της επανεμφάνισης ή της απόρριψης του Ολοκαυτώματος, των γενοκτονιών και άλλων εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας, της εθνοτικής εκκαθάρισης και των μαζικών παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων,

---

²⁰ Σύσταση Rec(2001) 15

την επούλωση των πληγών του παρελθόντος και την προαγωγή των θεμελιωδών αρχών στις οποίες το Συμβούλιο της Ευρώπης είναι ιδιαίτερα αφοσιωμένο. Αποτελεί, λοιπόν, αποφασιστικό παράγοντα για τη συμφιλίωση, την αναγνώριση, την κατανόηση και την αμοιβαία εμπιστοσύνη μεταξύ των λαών. Η διδασκαλία της ιστορίας σε μια δημοκρατική Ευρώπη πρέπει να κατέχει ζωτική θέση στην εκπαίδευση υπεύθυνων και ενεργών πολιτών και στην καλλιέργεια του σεβασμού κάθε είδους διαφορετικότητας, ο οποίος θα πηγάζει από την κατανόηση της εθνικής ταυτότητας και τις αρχές της ανοχής. Η διδασκαλία της ιστορίας δεν πρέπει να αποτελεί μέσο ιδεολογικής νόθευσης, προπαγάνδας ή να χρησιμοποιείται για την προαγωγή μισαλλόδοξων και υπερεθνικιστικών, ξενοφοβικών, φυλετικών ή αντισημιτικών ιδεών. Η ιστορική έρευνα και η ιστορία, όπως διδάσκεται στα σχολεία, δεν μπορούν με κανένα τρόπο και για κανένα σκοπό να συνάδουν προς τις θεμελιώδεις αξίες και το Καταστατικό του Συμβουλίου της Ευρώπης, εάν επιτρέπουν ή ενθαρρύνουν την κακή χρήση της ιστορίας. Η ιστορική διδασκαλία πρέπει να περιλαμβάνει την εξάλειψη των προκαταλήψεων και των στερεοτύπων με την προβολή, στη διδακτέα ύλη της ιστορίας, των θετικών αμοιβαίων επιρροών μεταξύ διαφορετικών χωρών, θρησκειών και σχολών σκέψης κατά την ιστορική εξέλιξη της Ευρώπης, αλλά και την κριτική μελέτη περιπτώσεων κακής χρήσης της ιστορίας, είτε αυτές προέρχονται από την απόρριψη ιστορικών γεγονότων, τη διαστρέβλωση, την παράλειψη, την άγνοια είτε από το σφετερισμό για ιδεολογικούς σκοπούς.

4.3.2 Πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση

Σε μια πολυπολιτισμική Ευρώπη, η εκπαίδευση δεν είναι μόνο ένα μέσο προετοιμασίας για την αγορά εργασίας, υποστήριξης της ατομικής ανάπτυξης και παροχής μιας ευρείας βάσης γνώσεων. Τα σχολεία είναι επίσης σημαντικά φόρουμ προετοιμασίας των νέων για τη ζωή τους ως ενεργών πολιτών. Είναι υπεύθυνα να καθοδηγήσουν και να στηρίξουν τους νέους στην απόκτηση των εργαλείων και την ανάπτυξη των στάσεων που είναι αναγκαία για τη ζωή μέσα

στην κοινωνία σε όλους τους τομείς, ή με στρατηγικές για την απόκτησή τους, καθώς και να τους επιτρέψουν να κατανοήσουν και να αποκτήσουν τις αξίες που στηρίζουν τη δημοκρατική ζωή, με την εισαγωγή του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ως θεμελίων διαχείρισης της πολυμορφίας και ενθάρρυνσης του ανοίγματος σε άλλους πολιτισμούς.

Στο επίσημο ωρολόγιο πρόγραμμα μαθημάτων, η διαπολιτισμική διάσταση αγγίζει όλα τα μαθήματα. Η ιστορία, η γλωσσική εκπαίδευση και η διδασκαλία θρησκευτικών δεδομένων και πεπιοθήσεων ίσως αποτελούν τα πιο σχετικά μαθήματα.²¹ Η εκπαίδευση σχετικά με τα θρησκευτικά δεδομένα και τις πεπιοθήσεις μέσα σε ένα διαπολιτισμικό πλαίσιο παρέχει γνώσεις για όλες τις θρησκείες και τις πεπιοθήσεις του κόσμου αλλά και για την ιστορία τους, και επιτρέπει στο άτομο να κατανοεί τις θρησκείες και τις πεπιοθήσεις χωρίς προκαταλήψεις. Αυτή η προσέγγιση ακολουθείται από την Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και την ECRI.²² Το 2007 οι Ευρωπαίοι Υπουργοί Παιδείας υπογράμμισαν τη σημασία της λήψης μέτρων για τη βελτίωση της κατανόησης μεταξύ πολιτιστικών ή/και θρησκευτικών κοινοτήτων μέσω της σχολικής εκπαίδευσης, βάσει των κοινών αρχών της ηθικής και της δημοκρατικής ιδιότητας του πολίτη. Ανεξάρτητα από το κυρίαρχο θρησκευτικό εκπαιδευτικό σύστημα, η διδασκαλία πρέπει να λαμβάνει υπόψη τη θρησκευτική και πεπιοθησιακή πολυμορφία.²³

²¹ Η Συμβουλευτική Επιτροπή της Σύμβασης Πλαίσιο για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων υπογράμμισε σε έναν πρόσφατο «Σχολιασμό για την Εκπαίδευση σύμφωνα με τη Σύμβαση Πλαίσιο για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων» (ο οποίος υιοθετήθηκε το Μάρτιο 2006) ότι οι διατάξεις για την εκπαίδευση πρέπει να λαμβάνονται υπόψη «σε όλους τους σχεδιασμούς και τις δράσεις στον τομέα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, που έχει ως στόχο τη διευκόλυνση της αμοιβαίας κατανόησης, των επαφών και των αλληλεπιδράσεων μεταξύ διαφορετικών ομάδων που ζουν εντός μιας κοινωνίας».

²² Σύσταση 1720 της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης για την εκπαίδευση και θρησκεία (2005), *Kjeldsen, Busk Madsen και Pedersen κατά Δανίας*, 5095/71, 5920/72, 5926/72 7 Δεκεμβρίου 1976, §53, *Folgerø και λοιποί κατά Νορβηγίας* (τμήμα μείζονος συνθέσεως) αριθ. 15472/02, 29 Ιουνίου 2007, §84, Γενική Σύσταση Πολιτικής ECRI Αριθ. 10 για την καταπολέμηση του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων εντός και διαμέσου της σχολικής εκπαίδευσης, 2006 §II.2.β.

²³ Τελική Διακήρυξη της 22ης Συνεδρίασης της Μόνιμης Διάσκεψης των Ευρωπαίων Υπουργών Παιδείας, Κωνσταντινούπολη, Τουρκία, 4-5 Μαΐου 2007 («Χτίζοντας μια πιο ανθρώπινη και συμμετοχική Ευρώπη: ο ρόλος των εκπαιδευτικών πολιτικών»).

4.3.3 Τριτοβάθμια εκπαίδευση και έρευνα

Τα τριτοβάθμια εκπαιδευτικά ιδρύματα διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην προαγωγή του διαπολιτισμικού διαλόγου, μέσω των εκπαιδευτικών τους προγραμμάτων, ως φορείς της ευρύτερης κοινωνίας και ως χώροι όπου ο διαπολιτισμικός διάλογος γίνεται πράξη. Όπως προτείνει η Διευθύνουσα Επιτροπή για την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση και την Έρευνα, το πανεπιστήμιο καθορίζεται ιδανικά από την καθολικότητά του – τη δέσμευσή του στην ευρύτητα πνεύματος και το άνοιγμα προς τον κόσμο, που βασίζεται σε διαφωτιστικές ιδέες. Έτσι το πανεπιστήμιο έχει τεράστιες δυνατότητες να παράγει τους «διαπολιτισμικούς διανοητές» που μπορούν να διαδραματίσουν ενεργό ρόλο στη δημόσια ζωή.

Η τριτοβάθμια εκπαίδευση χρειάζεται να υποβοηθηθεί από την ακαδημαϊκή έρευνα της διαπολιτισμικής μάθησης, για την εξέταση των θεμάτων της «μάθησης της συμβίωσης» και της πολιτιστικής πολυμορφίας σε όλες τις διδακτικές δραστηριότητες.

4.3.4 Μη τυπική και άτυπη μάθηση

Η μη τυπική μάθηση, εκτός του σχολείου και του πανεπιστημίου, ειδικά στη νεανική εργασία και κάθε είδους εθελοντική και κοινωνική υπηρεσία, παίζει έναν εξίσου σημαντικό ρόλο. Το Συμβούλιο της Ευρώπης ενθαρρύνει τα κράτη – μέλη να προωθήσουν την μη τυπική εκπαίδευση και να ενθαρρύνουν την αφοσίωση και συνεισφορά της νέας γενιάς στις αξίες που στηρίζουν τον διαπολιτισμικό διάλογο.

Οι νεανικές και αθλητικές οργανώσεις, μαζί με τις θρησκευτικές κοινότητες, βρίσκονται στην πλέον πρόσφορη θέση να προωθήσουν τον διαπολιτισμικό διάλογο σε ένα μη τυπικό εκπαιδευτικό πλαίσιο. Οι ομάδες νέων και τα κοινοτικά κέντρα, παράλληλα με την οικογένεια, το σχολείο και το χώρο

εργασίας μπορούν να γίνουν στυλοβάτες της κοινωνικής συνοχής. Μέσω της μεγάλης ποικιλίας των προγραμμάτων τους, την ανοιχτή και εθελοντική φύση των δραστηριοτήτων τους και την αφοσίωση των μελών τους, αυτές οι οργανώσεις συχνά έχουν μεγαλύτερη επιτυχία από άλλες στην ενεργή συμμετοχή ατόμων με μειονοτικό υπόβαθρο και στην προσφορά ευκαιριών για διάλογο. Οι ενεργές οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών και οι μη κυβερνητικοί οργανισμοί είναι ένα αναπόσπαστο μέρος της πλουραλιστικής δημοκρατίας, προωθώντας την ενεργή συμμετοχή στη δημόσια ζωή και την υπεύθυνη δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη, βάσει των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ισότητας μεταξύ γυναικών και ανδρών. Επομένως, οι οργανώσεις μεταναστών θα μπορούσαν να έχουν τη δυνατότητα και να χρηματοδοτηθούν προκειμένου να αναπτύξουν εθελοντικές υπηρεσίες για άτομα με μειονοτικό υπόβαθρο, ιδιαίτερα νεαρά άτομα, έτσι ώστε να βελτιώσουν τις ευκαιρίες τους στην αγορά εργασίας αλλά και στην κοινωνία.

Η άτυπη μάθηση προωθείται επίσης από τα μέσα επικοινωνίας και τις νέες υπηρεσίες επικοινωνίας, που προσφέρουν πολλαπλές ευκαιρίες για επαφή με άλλες πολιτιστικές πρακτικές.

4.3.5 Ο ρόλος των εκπαιδευτικών

Οι εκπαιδευτικοί σε όλα τα επίπεδα διαδραματίζουν ουσιαστικό ρόλο στην προαγωγή του διαπολιτισμικού διαλόγου και την προετοιμασία των μελλοντικών γενεών για διάλογο. Μέσω της αφοσίωσής τους και καθώς εξασκούν με τους μαθητές τους όσα διδάσκουν, οι εκπαιδευτικοί υπηρετούν σημαντικό ρόλο ως πρότυπα.

Τα προγράμματα κατάρτισης δασκάλων πρέπει να διδάσκουν εκπαιδευτικές στρατηγικές και μεθόδους εργασίας για να προετοιμάσουν τους δασκάλους να διαχειριστούν τις νέες συνθήκες που προκύπτουν από την πολυμορφία, τις διακρίσεις, το ρατσισμό, την ξενοφοβία, τη διάκριση των φύλων και την

περιθωριοποίηση και να επιλύουν τις διαφορές ειρηνικά, αλλά και να προάγουν μια παγκόσμια προσέγγιση της θεσμικής ζωής, βασισμένη στη δημοκρατία και τα ανθρώπινα δικαιώματα και να δημιουργήσουν μια κοινότητα μαθητών, λαμβάνοντας υπόψη τις ατομικές άρρητες παραδοχές, το κλίμα του σχολείου και τα άτυπα στοιχεία της εκπαίδευσης.

Τα ιδρύματα κατάρτισης δασκάλων πρέπει επίσης να αναπτύξουν μέσα διασφάλισης ποιότητας, εμπνευσμένα από την εκπαίδευση για τη δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη, λαμβάνοντας υπόψη τη διαπολιτισμική διάσταση, και να αναπτύξουν δείκτες και εργαλεία αυτοαξιολόγησης και αυτό-εστιασμένης ανάπτυξης για τα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Χρειάζεται να ενισχύσουν τη διαπολιτισμική εκπαίδευση και τη διαχείριση της πολυμορφίας με εκπαίδευση κατά τη διάρκεια της υπηρεσίας.

Ο στόχος του Ευρωπαϊκού Κέντρου Πόρων για την εκπαίδευση για τη δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη και τη διαπολιτισμική εκπαίδευση στο Όσλο είναι η προώθηση της κατανόησης και η αύξηση της αμοιβαίας γνώσης, με σκοπό την οικοδόμηση εμπιστοσύνης και την αποτροπή των συγκρούσεων μέσω της κατάρτισης των δασκάλων, σε συνεργασία με το Συμβούλιο της Ευρώπης.

4.3.6. Το οικογενειακό περιβάλλον

Οι γονείς και το ευρύτερο οικογενειακό περιβάλλον διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην προετοιμασία της νέας γενιάς για τη ζωή σε μια πολιτιστικά πολύμορφη κοινωνία. Ως πρότυπα για τα παιδιά τους, πρέπει να συμμετέχουν πλήρως στην αλλαγή νοοτροπιών και αντιλήψεων. Τα εκπαιδευτικά προγράμματα ενηλίκων και οικογενειών που ασχολούνται με το θέμα της πολιτιστικής πολυμορφίας μπορούν να βοηθήσουν την οικογένεια σε αυτή την αποστολή της.

4.4 Χώροι για διαπολιτισμικό διάλογο

Είναι ουσιαστικό να δημιουργηθούν χώροι διαλόγου ανοιχτοί για όλους. Η επιτυχημένη διαπολιτισμική διακυβέρνηση, σε όλα τα επίπεδα, είναι κατά πολύ θέμα δημιουργίας τέτοιων χώρων: φυσικών χώρων, όπως οι δρόμοι, οι αγορές και τα καταστήματα, τα σπίτια, τα νηπιαγωγεία, τα σχολεία και τα πανεπιστήμια, τα πολιτιστικά και κοινωνικά κέντρα, τα κέντρα νεότητας, οι εκκλησίες, οι συναγωγές και τα τζαμιά, οι χώροι συνεδριάσεων εταιρειών, οι εργασιακοί χώροι, τα μουσεία, οι βιβλιοθήκες και άλλες ψυχαγωγικές εγκαταστάσεις, ή εικονικών χώρων, όπως τα μέσα επικοινωνίας

Ο πολεοδομικός σχεδιασμός είναι ένα προφανές παράδειγμα: ο αστικός χώρος μπορεί να οργανωθεί ή με «μονοδιάστατο» τρόπο ή με πιο «ανοιχτόμυαλους» τρόπους. Η πρώτη περίπτωση περιλαμβάνει το συμβατικό προάστιο, το συγκρότημα κατοικιών, τη βιομηχανική ζώνη, το χώρο στάθμευσης αυτοκινήτων ή την περιφερειακή οδό. Η δεύτερη περίπτωση αγκαλιάζει την πολύβουη πλατεία, το πάρκο, τον όλο ζωή δρόμο, το καφενείο στο λιθόστρωτο ή την αγορά. Εάν οι μονοδιάστατες περιοχές προάγουν την εξατομικευμένη ύπαρξη, οι ανοιχτόμυαλες περιοχές μπορούν να συγκεντρώσουν πολύμορφες εκφάνσεις της κοινωνίας και να δημιουργήσουν μια αίσθηση ανεκτικότητας. Είναι απολύτως σημαντικό οι πληθυσμοί των μεταναστών να μην βρίσκονται, όπως τόσο συχνά συμβαίνει, συγκεντρωμένοι σε άψυχα και στιγματισμένα συγκροτήματα κατοικιών, αποκλεισμένοι και απομονωμένοι από τη ζωή της πόλης.

Οι πολιτιστικές δραστηριότητες μπορούν να παρέχουν γνώση για πολύμορφες πολιτιστικές εκφράσεις και έτσι να συνεισφέρουν στην ανοχή, την αμοιβαία κατανόηση και το σεβασμό. Η πολιτιστική δημιουργικότητα παρουσιάζει αξιοσημείωτο δυναμικό όσον αφορά την ενίσχυση του σεβασμού της ετερότητας. Οι τέχνες αποτελούν επίσης ένα πεδίο δράσης της αντίφασης και της συμβολικής αντιπαράθεσης, επιτρέποντας την προσωπική έκφραση,

τον κριτικό αυτοστοχασμό και τη μεσολάβηση. Έτσι εκ φύσεως υπερβαίνουν τα σύνορα και συνδέονται και ομιλούν απευθείας στο συναίσθημα των ανθρώπων. Οι δημιουργικοί πολίτες, που συμμετέχουν σε πολιτιστικές δραστηριότητες, παράγουν νέους χώρους και δυνατότητες για διάλογο.

Τα μουσεία και οι χώροι πολιτιστικής κληρονομιάς έχουν τη δυνατότητα να προκαλέσουν, στο όνομα μιας κοινής ανθρωπιάς, επιλεκτικές αφηγήσεις που αντανakλούν την ιστορική κυριαρχία των μελών της μιας ή της άλλης εθνικής ή εθνοτικής κοινότητας, αλλά και να αποτελέσουν πεδίο για την αμοιβαία αναγνώριση ατόμων διαφορετικών καταβολών. Η εξερεύνηση της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς μπορεί να παρέχει το υπόβαθρο στην πλουραλιστική ευρωπαϊκή ιδιότητα του πολίτη που απαιτείται τη σύγχρονη εποχή. Οι ευρωπαϊκές ιστορικές διασυνοριακές και ηπειρωτικές διαδρομές, οι οποίες σήμερα ανακαλύπτονται εκ νέου με τη συμβολή του Συμβουλίου της Ευρώπης ως δίκτυο «πολιτιστικών διαδρομών», έχουν επηρεάσει την ιστορία των πολιτιστικών σχέσεων και στηρίξει επί αιώνες τη διαπολιτισμική ανταλλαγή. Παρέχουν πρόσβαση στην ευρωπαϊκή πολυπολιτισμική κληρονομιά και δείχνουν την ικανότητα να συμβιώσουμε ειρηνικά μέσα στην πολυμορφία.

Τα νηπιαγωγεία, τα σχολεία, τα κέντρα νεότητας και γενικά οι νεανικές δραστηριότητες είναι χώροι - κλειδιά για τη διαπολιτισμική μάθηση και το διάλογο. Για να γίνει πραγματικότητα αυτό, πρέπει να δοθεί στα παιδιά και στους νέους η δυνατότητα να γνωριστούν και να ασχοληθούν με συνομηλικούς τους από διαφορετικά πολιτιστικά υπόβαθρα, με την προοπτική επικοινωνίας και ανάπτυξης κοινών δραστηριοτήτων. Όσο πιο ενσωματωμένοι είναι αυτοί οι χώροι, τόσο πιο αποτελεσματικοί γίνονται στη διαπολιτισμική μάθηση.

Τα μέσα επικοινωνίας αντιπροσωπεύουν κρίσιμους χώρους για τον έμμεσο διάλογο. Εκφράζουν την πολιτιστική πολυμορφία της κοινωνίας, θέτουν τους

πολιτισμούς εντός ενός πλαισίου και μπορούν να παρέχουν πλατφόρμες για διάφορες προοπτικές με τις οποίες οι αναγνώστες, οι ακροατές ή οι θεατές μπορεί να μην έρχονται καθημερινά σε επαφή. Για να το κάνουν αυτό, τα μέσα επικοινωνίας πρέπει να διασφαλίσουν ότι το δικό τους εργασιακό δυναμικό είναι πολύμορφο και εκπαιδευμένο να ανταποκρίνεται στην πολυμορφία. Οι νέες υπηρεσίες επικοινωνιών επιτρέπουν στα μέλη των κατά τα άλλα παθητικών κοινών των μέσων επικοινωνίας να συμμετέχουν σε ένα διαμεσολαβούμενο διαπολιτισμικό διάλογο, ειδικά μέσω των ιστοσελίδων κοινωνικής δικτύωσης και των συνεργασιών τύπου “wiki”.

Τα παγκόσμια μέσα επικοινωνίας προσφέρουν μια απίστευτη ποικιλία προτύπων ταυτότητας. Μέσα στην τόση πολυπλοκότητα, η ένταξη του «άλλου» σε ένα απλουστευτικό στερεότυπο, στο οποίο μπορούν να προβληθούν όλα τα κακά του κόσμου, μπορεί να είναι ύπουλα δελεαστική. Η διαχείριση της πολυμορφίας με δημοκρατικό τρόπο είναι ευαίσθητο ζήτημα: δεν πρέπει να θέτει τον διάλογο σε αυστηρά περιορισμένα πλαίσια και πρέπει να εμποδίζει τη χρήση του για την υποκίνηση μίσους ή μισαλλοδοξίας.

Ο αθλητισμός αποτελεί μια σημαντική εν δυνάμει αρένα για τον διαπολιτισμικό διάλογο, που τον συνδέει άμεσα με την καθημερινή ζωή. Ειδικότερα το ποδόσφαιρο, ως παγκόσμιο παιχνίδι, έχει αποτελέσει αντικείμενο πολλών αντιρατσιστικών πρωτοβουλιών τα τελευταία χρόνια, με την υποστήριξη σε ευρωπαϊκό πλαίσιο από την UEFA, η οποία έχει δημιουργήσει ένα σχέδιο 10 σημείων και έχει εκδώσει σχετικές οδηγίες στις ομάδες. Το ομαδικό παιχνίδι με αμερόληπτους και παγκόσμιους κανόνες και η ιδέα του *eu αγωνίζεσθαι* μπορεί να αποτελέσει το πλαίσιο μιας διαπολιτισμικής εμπειρίας.

Ο εργασιακός χώρος δεν πρέπει να παραμεληθεί ως χώρος διαπολιτισμικού διαλόγου. Η πολυμορφία είναι παράγοντας καινοτομίας, όπως δείχνουν τα κομβικά σημεία της οικονομίας της γνώσης. Το πολύμορφο εργασιακό δυναμικό μπορεί να οδηγήσει σε καινούργιες προσεγγίσεις μέσω της

ομαδικής εργασίας και της συμμετοχής των εργαζομένων. Η ανοχή έχει αποδειχθεί σημαντικός παράγοντας προσέλκυσης ταλέντων για την ανάπτυξη της τεχνολογίας που είναι το κλειδί της ανταγωνιστικής επιτυχίας. Πολλά μέλη μειονοτικών ομάδων, όμως, απασχολούνται σε χαμηλά αμειβόμενες και επισφαλείς θέσεις εργασίας. Σε αυτήν την περίπτωση οι συνδικαλιστικές οργανώσεις μπορούν να διαδραματίσουν καθοριστικό ρόλο, όχι μόνο με τη βελτίωση των συνθηκών αλλά επίσης με την προσφορά χώρων διαπολιτισμικής αλληλεγγύης που μπορούν να αντισταθμίσουν τις αρνητικές επιπτώσεις του κατακερματισμού της αγοράς εργασίας, τον οποίο ενδέχεται να εκμεταλλευτούν οι ρατσιστικές οργανώσεις.

Η καθημερινότητα των δημοσίων υπηρεσιών, των μη κυβερνητικών οργανισμών και των θρησκευτικών κοινοτήτων προσφέρει πολλές ευκαιρίες για διαπολιτισμικό διάλογο, σε αντίθεση με τις απλές επαφές. Οι υπηρεσίες υγείας, νεολαίας και εκπαίδευσης αλληλεπιδρούν με μέλη μειονοτικών κοινοτήτων σε καθημερινή βάση. Επομένως το προσωπικό τους πρέπει να είναι ικανό, όσον αφορά την πρόσβαση στη μετάφραση, όπου απαιτείται, καθώς και εκπαιδευμένο ώστε οι επαφές αυτές να γίνονται δημιουργικές συναναστροφές. Στην υγεία, για παράδειγμα στη μητρική και την ψυχική φροντίδα πρέπει να επιδεικνύεται ιδιαίτερη ευαισθησία. Στο φάσμα των διαπολιτισμικών ικανοτήτων μπορεί να προστεθεί η απασχόληση στις δημόσιες υπηρεσίες ατόμων μειονοτικών ομάδων από διαφορετικά εθνοτικά, θρησκευτικά, πολιτιστικά και γλωσσικά υπόβαθρα, τα οποία μπορούν να βοηθήσουν στην εξυπηρέτηση διαφόρων χρηστών των υπηρεσιών, στη βάση της αμοιβαιότητας και της αξιοπρέπειας. Τα προγράμματα αδελφοποίησης πόλεων αποτελούν εξαιρετες ευκαιρίες για την προώθηση της εμπειρογνωμοσύνης στον τομέα αυτό.

4.5 Ο διαπολιτισμικός διάλογος στις διεθνείς σχέσεις

Η δέσμευση της Ευρώπης στην πολυμέρεια, βασισμένη στο διεθνές δίκαιο και την προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου, πρέπει να εμπνεύσει τον διαπολιτισμικό διάλογο σε διεθνή κλίμακα. Η εφαρμογή αυτών των αρχών στον διαπολιτισμικό διάλογο σε διεθνές επίπεδο είναι βασικός όρος για τη διευκόλυνση της αμοιβαίας κατανόησης. Η ευρωπαϊκή συναίνεση σε αυτό ενισχύθηκε από τα συμπεράσματα της Τρίτης Συνόδου Κορυφής του Συμβουλίου της Ευρώπης (Βαρσοβία 2005) και αναπτύχθηκε σε μεταγενέστερα κείμενα.

Η σύγχρονη γεωπολιτική κατάσταση μερικές φορές περιγράφεται ως μια κατάσταση αμοιβαία αποκλειόμενων πολιτισμών, οι οποίοι ανταγωνίζονται για σχετικά οικονομικά και πολιτικά πλεονεκτήματα ο ένας εις βάρος του άλλου. Η έννοια του διαπολιτισμικού διαλόγου μπορεί να συμβάλει στην υπέρβαση των στείρων αντιπαραθέσεων και των στερεοτύπων που μπορεί να απορρέουν από μια τέτοια κοσμοθεωρία, επειδή τονίζει ότι σε ένα παγκόσμιο περιβάλλον, το οποίο χαρακτηρίζεται από τη μετανάστευση, την αυξανόμενη αλληλεξάρτηση και την εύκολη πρόσβαση στα διεθνή μέσα ενημέρωσης και τις νέες υπηρεσίες επικοινωνίας, όπως το διαδίκτυο, οι πολιτιστικές ταυτότητες είναι όλο και πιο πολύπλοκες, αλληλεπικαλύπτονται και περιέχουν στοιχεία από πολλές διαφορετικές πηγές. Εάν οι διεθνείς σχέσεις διαποτιστούν με το πνεύμα του διαπολιτισμικού διαλόγου, αυτό ανταποκρίνεται δημιουργικά σε αυτή τη νέα κατάσταση. Ο διαπολιτισμικός διάλογος μπορεί έτσι να συμβάλει στην αποτροπή συγκρούσεων και στην επίλυσή τους, αλλά και στην στήριξη της συμφιλίωσης και της αποκατάστασης της κοινωνικής εμπιστοσύνης.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης παραμένει ανοιχτό στη συνεργασία με τις γειτονικές στην Ευρώπη περιοχές αλλά και με τον υπόλοιπο κόσμο. Ο Οργανισμός, ο οποίος έχει αναλάβει την ισχυρή δέσμευση να εξασφαλίσει το συντονισμό και τη συμπληρωματικότητα της δράσης του με εκείνη άλλων διεθνών οργανισμών, κυρίως σε ευρωπαϊκό επίπεδο, έχει καθήκον να

συμβάλλει στον διαπολιτισμικό διάλογο σε διεθνές επίπεδο. Στη διεθνή πρακτική, ιδιαίτερα στο ευρωπαϊκό προσκήνιο, συνεισφέρει σημαντικά στον διαπολιτισμικό διάλογο. Η «προστιθέμενη αξία» του, την οποία θέτει στη διάθεση άλλων διεθνών οργανισμών, των κρατών – μελών, της κοινωνίας των πολιτών και όλων των άλλων εμπλεκόμενων φορέων, έγκειται κυρίως στην πλούσια εμπειρογνωμοσύνη του στα πρότυπα και τους μηχανισμούς ελέγχου για τα ανθρώπινα δικαιώματα, τη δημοκρατία και το κράτος δικαίου. Το Συμβούλιο της Ευρώπης μπορεί επίσης να συμβάλει με την εμπειρογνωμοσύνη του στις προκλήσεις που θέτει η πολιτιστική πολυμορφία στους τομείς της κοινωνίας, της εκπαίδευσης, της υγείας και του πολιτισμού. Ο Οργανισμός προσεγγίζει, συνεχώς και με δομημένο τρόπο, τις εμπλεκόμενες ομάδες - κλειδιά, όπως είναι τα μέλη των εθνικών κοινοβουλίων, οι τοπικές και περιφερειακές αρχές και οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών στα 47 κράτη – μέλη. Τέλος, μπορεί να συμβάλει μέσω θεσμικών οργάνων, όπως το Ευρωπαϊκό Κέντρο για την Παγκόσμια Αλληλεξάρτηση και Αλληλεγγύη (το Κέντρο Βορρά- Νότου, Λισαβόνα), το Ευρωπαϊκό Κέντρο Σύγχρονων Γλωσσών (Γκρατς), τα δυο Ευρωπαϊκά Κέντρα Νεολαίας (Στρασβούργο και Βουδαπέστη), αλλά και μέσω της συνεργασίας με το Ευρωπαϊκό Κέντρο Πόρων για την Εκπαίδευση για τη Δημοκρατική Ιδιότητα του Πολίτη και τη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση (Όσλο) και το Ευρωπαϊκό Πολιτιστικό Κέντρο Δελφών.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης αναγνωρίζει τη σπουδαιότητα των πρωτοβουλιών που αναλαμβάνουν άλλοι διεθνείς φορείς και προσδίδει αξία στις συμπράξεις του με θεσμικά όργανα, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση, ο Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ) και η UNESCO, καθώς και ο Αραβικός Οργανισμός Παιδείας, Πολιτισμού και Επιστημών ALECSO και το Ευρω-Μεσογειακό Ίδρυμα Anna Lindh για το Διάλογο μεταξύ των Πολιτισμών. Το Συμβούλιο της Ευρώπης συνεισφέρει στη «Συμμαχία των Πολιτισμών», η οποία ιδρύθηκε από το Γενικό Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών και επιχορηγείται από την Ισπανία και την Τουρκία, και

προτίθεται να συνάψει Μνημόνιο Κατανόησης με τη «Συμμαχία» ώστε να ενισχυθούν οι σχέσεις συνεργασίας μεταξύ τους.²⁴ Επίσης αναζητά τρόπους προώθησης του διαπολιτισμικού διαλόγου στο πλαίσιο του κεκτημένου του Συμβουλίου της Ευρώπης στους τομείς των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου, σε ανταλλαγές με άλλους φορείς, όπως ο Ισλαμικός Εκπαιδευτικός, Επιστημονικός και Πολιτιστικός Οργανισμός ISESCO και το Κέντρο Έρευνας της Ισλαμικής Ιστορίας, Τέχνης και Πολιτισμού IRCICA.

Ένας οργανισμός όπως το Συμβούλιο της Ευρώπης μπορεί επίσης να αξιοποιήσει τους δεσμούς και τις συνεργασίες που έχουν ορισμένα από τα κράτη – μέλη του με συγκεκριμένα σημεία του πλανήτη. Οι διασυνорιακές σχέσεις, που παραδοσιακά απολαμβάνουν τη στήριξη του Συμβουλίου της Ευρώπης, έχουν μια σημαντική διαπολιτισμική διάσταση.

Οι διεθνώς οργανωμένοι μη κρατικοί φορείς, όπως οι μη κυβερνητικοί οργανισμοί, τα ιδρύματα και οι θρησκευτικές κοινότητες διαδραματίζουν βασικό ρόλο στο διακρατικό διαπολιτισμικό διάλογο – όντως μπορεί να προσφέρουν καινοτομίες στο πεδίο αυτό. Τέτοιου είδους οργανισμοί έχουν εργαστεί επί μακρόν με τις προκλήσεις της πολιτιστικής πολυμορφίας ανάμεσα στις τάξεις τους. Δημιουργούν δικτυακές σχέσεις μεταξύ των κοινοτήτων τις οποίες οι διακυβερνητικές ρυθμίσεις μπορεί να μην εξασφαλίζουν τόσο εύκολα.

Εδώ αναδεικνύεται επίσης ένας ρόλος για τα άτομα. Εκείνοι που έχουν συνηθίσει να ζουν και να εργάζονται σε ένα διαπολιτισμικό περιβάλλον, ειδικά όσοι έχουν ένα υπόβαθρο μετανάστευσης, μπορούν να αναπτύξουν πολλαπλές σχέσεις που υπερβαίνουν τα σύνορα των κρατών. Έχουν τη δυνατότητα να δράσουν ως φορείς ανάπτυξης, τονώνοντας την καινοτομία και

---

²⁴ Στις 15 Ιανουαρίου 2008, ο Γενικός Γραμματέας του Συμβουλίου της Ευρώπης και ο Υπάτος Εκπρόσωπος των Ηνωμένων Εθνών για τη Συμμαχία των Πολιτισμών υπέγραψαν Επιστολή Πρόθεσης για τη μελλοντική συνεργασία και τη σύνταξη Μνημονίου Κατανόησης.
Μεταφραστική Υπηρεσία Υπουργείου Εξωτερικών, Αθήνα

την αμοιβαία και γόνιμη παραγωγή των ιδεών. Είναι εκείνοι που ενσαρκώνουν την πολυπλοκότητα και τον περιβαλλοντικό χαρακτήρα της ταυτότητας και επομένως μπορούν να γίνουν πρωτοπόροι του διαπολιτισμικού διαλόγου.

5. Συστάσεις και κατευθύνσεις πολιτικής για μελλοντικές δράσεις: η κοινή ευθύνη των βασικών φορέων

Η ενίσχυση του διαπολιτισμικού διαλόγου με στόχο την προώθηση των κοινών μας αξιών του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου, προάγοντας έτσι την ευρύτερη ευρωπαϊκή ενότητα, είναι κοινή ευθύνη όλων των εμπλεκόμενων φορέων. Η ενεργή συμμετοχή όλων στις πέντε προσεγγίσεις πολιτικής, που αναφέρονται στο προηγούμενο κεφάλαιο, θα αποφέρει σε όλους πολλά οφέλη από την πλούσια πολιτιστική μας κληρονομιά και το σημερινό περιβάλλον. Βάσει της αντίληψής του για την πολιτιστική πολυμορφία και τον διαπολιτισμικό διάλογο, αλλά και της μακράς εμπειρίας του, το Συμβούλιο της Ευρώπης είναι σε θέση να διατυπώσει τις ακόλουθες γενικές συστάσεις και κατευθύνσεις και να αναπτύξει προσανατολισμούς πολιτικής για τη μελλοντική του δράση.

5.1. Δημοκρατική διακυβέρνηση της πολιτιστικής πολυμορφίας

Για να μπορέσει να ευδοκιμήσει η πολιτιστική πολυμορφία, πρέπει να αναπτυχθεί η δημοκρατική της διακυβέρνηση σε κάθε επίπεδο. Σε αυτό το πλαίσιο, μπορεί να προταθεί μια σειρά γενικών κατευθύνσεων, που απευθύνονται κυρίως στους αρμόδιους για τη χάραξη εθνικής πολιτικής και άλλες δημόσιες αρχές.

Ο διαπολιτισμικός διάλογος χρειάζεται ένα ουδέτερο θεσμικό και νομικό πλαίσιο σε εθνικό και τοπικό επίπεδο, το οποίο θα εγγυάται τα πρότυπα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης και θα βασίζεται στις αρχές της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου. Ειδικότερα πρέπει να υπάρξει σαφής νομοθεσία και πολιτικές κατά οποιασδήποτε μορφής διάκρισης, ιδίως λόγω φύλου, φυλής, χρώματος, γλώσσας, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεπτοιθήσεων, εθνοτικής ή κοινωνικής προέλευσης, συμμετοχής σε εθνική μειονότητα, περιουσίας,

γέννησης ή άλλης κατάστασης, όπως, μεταξύ άλλων, του γενετήσιου προσανατολισμού, σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου²⁵, ή ηλικίας ή σωματικής ή πνευματικής αναπηρίας, σύμφωνα με την επεξηγηματική έκθεση του Πρωτοκόλλου Αριθ. 12 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα²⁶. Η ECRJ παρέχει καθοδήγηση σχετικά με την εθνική νομοθεσία για την καταπολέμηση του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων²⁷. Επίσης, οι σχέσεις κράτους - θρησκείας πρέπει να οργανωθούν με τρόπο που εξασφαλίζει ότι όλοι έχουν ίσα δικαιώματα και ευθύνες, ανεξαρτήτως των απόψεων τους, της συνείδησης ή της θρησκείας τους, έτσι ώστε στην πράξη να γίνεται απόλυτα σεβαστή η ελευθερία της συνείδησης και της θρησκείας.

Πρέπει να διασφαλιστεί η εσωτερική συνοχή μεταξύ των διαφόρων πολιτικών που προωθούν, ή κινδυνεύουν να εμποδίσουν, τον διαπολιτισμικό διάλογο. Ένας τρόπος για να επιτευχθεί αυτό είναι η υιοθέτηση μιας «συντονισμένης» προσέγγισης, που υπερβαίνει τα συμβατικά όρια αρμοδιότητας των υπηρεσιών, με τη μορφή μιας διατμηματικής επιτροπής, ενός ειδικού υπουργείου ένταξης ή μιας διοικητικής μονάδας στο γραφείο του Πρωθυπουργού. Η σύνταξη και η εφαρμογή ενός «Εθνικού Σχεδίου Δράσης», το οποίο βασίζεται στα διεθνή πρότυπα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένων εκείνων του Συμβουλίου της Ευρώπης, και αντανakλά τις συστάσεις της παρούσας Λευκής Βίβλου, μπορεί να συμβάλει αποτελεσματικά στο όραμα μιας ενσωματωμένης κοινωνίας η οποία διαφυλάσσει την πολυμορφία των μελών της, καθώς και να ορίσει στόχους που μπορούν να μετουσιωθούν σε προγράμματα και που είναι ανοιχτοί στο δημόσιο έλεγχο. Το Συμβούλιο της Ευρώπης είναι έτοιμο να βοηθήσει στην εκπόνηση τέτοιων Εθνικών Σχεδίων Δράσης και στην αξιολόγηση της υλοποίησής τους. Ο ρόλος της πολιτικής ηγεσίας στο ανώτατο επίπεδο έχει

---

²⁵ Βλέπε ειδικά τις αποφάσεις *Smith και Grady κατά Ηνωμένου Βασιλείου* – 29/09/1999 §90, *S.L. κατά Αυστρίας* – 09/01/2003 §37, *Karner κατά Αυστρίας* – 24/07/2003 §37.

²⁶ Βλέπε Επεξηγηματική έκθεση του Πρωτοκόλλου Αριθ. 12 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα §20.

²⁷ Σύσταση Γενικής Πολιτικής της ECRJ Αριθ. 7 περί εθνικής νομοθεσίας για την καταπολέμηση του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων, 2002.

μεγάλη σημασία για την επιτυχία. Η κοινωνία των πολιτών, όπου περιλαμβάνονται οι σύλλογοι μειονοτήτων και μεταναστών, μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο. Για την προώθηση της ένταξης μπορούν να ιδρυθούν συμβουλευτικοί οργανισμοί με τη συμμετοχή εκπροσώπων των διαφόρων ενδιαφερόμενων εταίρων. Τα Εθνικά Σχέδια Δράσης πρέπει να περιλαμβάνουν τόσο τους νεοαφιχθέντες μετανάστες όσο και τις μακροχρόνιες ομάδες μειονοτήτων.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης θα μπορούσε να αναθέσει μια περαιτέρω πρωτοβουλία, η οποία μπορεί να αφορά έρευνες και συνέδρια, για τη διερεύνηση της ευρύτερης έννοιας της διαπολιτισμικής προσέγγισης στη διαχείριση της πολιτιστικής πολυμορφίας, βασικό συστατικό της οποίας είναι ο διαπολιτισμικός διάλογος. Ειδικότερα, αυτό το έργο θα μπορούσε να διερευνήσει τους δεσμούς / συνέργεια μεταξύ της διαπολιτισμικής προσέγγισης στη διαχείριση της πολυμορφίας και της πολιτικής ένταξης. Στη συνέχεια θα μπορούσε να ακολουθήσει μια σειρά δράσεων σε ολόκληρη την περιοχή του Συμβουλίου της Ευρώπης για την προώθηση της έννοιας της διαπολιτισμικής προσέγγισης στη διαχείριση της πολιτιστικής πολυμορφίας, συμπεριλαμβανομένης και της ένταξης.

Οι δημόσιες αρχές οφείλουν να δείχνουν ευαισθησία στις προσδοκίες ενός πολιτιστικά πολύμορφου πληθυσμού και να διασφαλίζουν ότι η παροχή δημοσίων υπηρεσιών σέβεται τις δίκαιες αξιώσεις, και να είναι ικανές να ανταποκρίνονται στα αιτήματα όλων των ομάδων της κοινωνίας. Αυτή η απαίτηση, η οποία πηγάζει από τις αρχές των μη διακρίσεων και της ισότητας, είναι ιδιαίτερα σημαντική στην αστυνόμευση, την υγεία, τη νεολαία, την εκπαίδευση, τον πολιτισμό και την κληρονομιά, τη στέγαση, την κοινωνική στήριξη, την πρόσβαση στη δικαιοσύνη και στην αγορά εργασίας. Σημαντικά βήματα είναι η συμμετοχή των εκπροσώπων ατόμων που ανήκουν σε μειονοτικές και μειονεκτούσες ομάδες, κατά τη διαμόρφωση των πολιτικών παροχής υπηρεσιών και την κατάρτιση

αποφάσεων για την κατανομή των πόρων, αλλά και η απασχόληση ατόμων από αυτές τις ομάδες στον τομέα παροχής υπηρεσιών.

Ο δημόσιος διάλογος πρέπει να χαρακτηρίζεται από σεβασμό στην πολιτιστική πολυμορφία. Οι δημόσιες εκδηλώσεις ρατσισμού, ξενοφοβίας ή άλλων μορφών μισαλλοδοξίας²⁸ πρέπει να απορρίπτονται και να καταδικάζονται, σύμφωνα με τις σχετικές διατάξεις της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, ανεξαρτήτως εάν προέρχονται από δημοσίους λειτουργούς ή από την κοινωνία των πολιτών. Κάθε μορφή στιγματισμού ατόμων που ανήκουν σε μειονοτικές και μειονεκτούσες ομάδες κατά τη δημόσια συζήτηση πρέπει να αποτρέπεται. Τα μέσα επικοινωνίας μπορούν να συμβάλουν θετικά στην καταπολέμηση της μισαλλοδοξίας, ειδικά όταν προάγουν έναν πολιτισμό κατανόησης μεταξύ των μελών διαφορετικών εθνοτικών, πολιτιστικών, γλωσσικών και θρησκευτικών κοινοτήτων. Οι εργαζόμενοι στο χώρο των μέσων επικοινωνίας πρέπει να αναφέρονται στο πρόβλημα της μισαλλοδοξίας στο αυξανόμενο πολυπολιτισμικό και πολυεθνικό περιβάλλον των κρατών – μελών, καθώς και στα μέτρα που θα μπορούσαν να ληφθούν για την προώθηση της ανοχής, της αμοιβαίας κατανόησης και του σεβασμού.

Τα κράτη πρέπει να θεσπίσουν ισχυρή νομοθεσία για να εξαλείψουν τη «ρητορική μίσους» και τις εκφράσεις ρατσισμού, ξενοφοβίας, ομοφοβίας, αντισημιτισμού και Ισλαμοφοβίας, τις εκφράσεις κατά των αθίγγανων, ή άλλες

---

²⁸ Η Τρίτη Σύνοδος Κορυφής του Συμβουλίου της Ευρώπης, το 2005, καταδίκασε δριμύτατα «όλες τις μορφές μισαλλοδοξίας και διακρίσεων, ιδίως λόγω φύλου, φυλής και θρησκείας, συμπεριλαμβανομένου του αντισημιτισμού και της Ισλαμοφοβίας». Η Επιτροπή Υπουργών επίσης έχει συχνά αναγνωρίσει ότι οι Ρομά/Αθίγγανοι και οι Πλανόβιοι υφίστανται έντονες διακρίσεις σε όλους τους τομείς της ζωής. Επιπλέον, όπως σύστησε η ECRJ, ο νόμος θα πρέπει να επιβάλλει ποινές για «τη δημόσια άρνηση, υποβάθμιση, δικαιολόγηση ή υπεράσπιση, με ρατσιστικές προθέσεις, εγκλημάτων γενοκτονίας, εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας ή εγκλημάτων πολέμου», όταν διαπράττονται εσκεμμένα (Σύσταση Γενικής Πολιτικής Αριθ. 7 περί εθνικής νομοθεσίας για την καταπολέμηση του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων, 2002). Περαιτέρω η ECRJ έχει τονίσει την ανάγκη καταπολέμησης των προκαταλήψεων που υφίστανται οι μουσουλμανικές κοινότητες και σύστησε την επιβολή κατάλληλων κυρώσεων σε περιπτώσεις διακρίσεων λόγω θρησκείας (Σύσταση γενικής πολιτικής Αριθ. 5 για την καταπολέμηση της μισαλλοδοξίας και των διακρίσεων κατά των Μουσουλμάνων).

εκφράσεις, όπου αυτές υποδαυλίζουν το μίσος ή τη βία. Τα μέλη του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης πρέπει να είναι σωστά καταρτισμένα ώστε να εφαρμόζουν και να στηρίζουν την εν λόγω νομοθεσία. Επίσης, πρέπει να θεσπιστούν ανεξάρτητοι εθνικοί φορείς κατά των διακρίσεων, ή παρόμοιες δομές, οι οποίες θα διερευνούν την αποτελεσματικότητα αυτής της νομοθεσίας, θα διενεργούν τη σχετική κατάρτιση και θα στηρίζουν τα θύματα ρατσιστικών εκφράσεων.

Οι πολιτικοί ηγέτες φέρουν ιδιαίτερη ευθύνη. Η στάση τους επηρεάζει τις δημόσιες απόψεις για τα διαπολιτισμικά θέματα, δυνητικά κατευνάζοντας ή αναζωπυρώνοντας τις εντάσεις. Η ECRI έχει ασχοληθεί με αυτούς τους κινδύνους και τη μετάφρασή τους στην πράξη και διατύπωσε μια σειρά πρακτικών μέτρων που μπορούν να ληφθούν ως αντιστάθμισμα στη χρήση του ρατσιστικού, αντισημιτικού και ξеноφοβικού πολιτικού λόγου.²⁹ Η δημοτική ηγεσία μπορεί να κάνει πολλά, με την άσκηση κοινωνικής ηγεσίας για τη διασφάλιση της ενδοκοινοτικής ειρήνης. Επίσης, η ECRI συστήνει να μην επιτρέπεται δημόσια χρηματοδότηση σε πολιτικά κόμματα που προωθούν το ρατσισμό, ειδικά μέσω της «ρητορικής μίσους».

Οι δημόσιες αρχές ενθαρρύνονται να προβούν, όπου κρίνεται αναγκαίο, σε κατάλληλες θετικές δράσεις για να στηρίξουν την πρόσβαση ατόμων που ανήκουν σε μειονεκτούσες ή υποεκπροσωπούμενες ομάδες σε θέσεις ευθύνης στο πλαίσιο της επαγγελματικής ζωής, των ενώσεων, της πολιτικής και των τοπικών και περιφερειακών αρχών, λαμβάνοντας δεόντως υπόψη τις απαιτούμενες επαγγελματικές ικανότητες. Η αρχή ότι, σε ορισμένες περιπτώσεις, θα μπορούσε να είναι απαραίτητη η λήψη κατάλληλων μέτρων για την προώθηση της πλήρους και αποτελεσματικής ισότητας μεταξύ των ατόμων που ανήκουν σε εθνικές μειονότητες και των ατόμων που ανήκουν στην πλειονότητα, πρέπει να αναγνωριστεί από όλα τα κράτη – μέλη, υπό τη ρητή προϋπόθεση ότι αυτά τα μέτρα δεν θα πρέπει να

θεωρηθούν διακρίσεις. Οι συγκεκριμένες συνθήκες των ατόμων που ανήκουν σε εθνικές μειονότητες πρέπει να λαμβάνονται δεόντως υπόψη κατά τη λήψη των σχετικών μέτρων.³⁰

***

Το Συμβούλιο της Ευρώπης θα ενεργήσει για τη διάχυση των νομικών του προτύπων και κατευθύνσεων με νέες, ελκυστικές μορφές σε ομάδες στόχους, όπως οι δημόσιες αρχές και τα κέντρα λήψης αποφάσεων, οι επικεφαλές οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών, τα μέσα επικοινωνίας και η νέα γενιά. Αυτό περιλαμβάνει υλικό ευρείας κυκλοφορίας για το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε μια πολιτιστικά πολύμορφη κοινωνία,

Διευκόλυνση πρόσβασης στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για τον Διαπολιτισμικό διάλογο

Το Συμβούλιο της Ευρώπης θα δημοσιεύσει εκτενή έκθεση των αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων σχετικά με τα άρθρα της Σύμβασης που αφορούν θέματα διαπολιτισμικού διαλόγου.

όπως και εγχειρίδια για τη «ρητορική μίσους» και την επίδειξη θρησκευτικών συμβόλων σε δημόσιους χώρους, που θα δίνουν κατευθύνσεις σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα.

Η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων θα επιδιώξει μια σειρά θεμάτων σχετικά με το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε μια πολιτιστικά πολύμορφη κοινωνία, που μπορεί να οδηγήσει στην υιοθέτηση ενός κειμένου πολιτικής του Συμβουλίου της Ευρώπης. Επίσης θα παρακολουθεί τις εξελίξεις στον τομέα των πολιτιστικών δικαιωμάτων.

²⁹ «Διακήρυξη για τη χρήση στοιχείων ρατσισμού, αντισημιτισμού και ξενοφοβίας στον πολιτικό λόγο (Μάρτιος 2005)».

Γενικότερα, χρειάζεται να υπάρξει περισσότερος διάλογος για τον διαπολιτισμικό διάλογο, εάν πρόκειται να εκπληρωθεί δεόντως ο ρόλος του Συμβουλίου της Ευρώπης, όπως αυτός περιγράφεται στο παρόν έγγραφο. Το πρόγραμμα δραστηριοτήτων του Συμβουλίου της Ευρώπης προσφέρει πολυάριθμες ευκαιρίες για συνεχή και εντατικό διάλογο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι υπουργικές διασκέψεις, οι κοινοβουλευτικοί διάλογοι, τα εκπαιδευτικά σεμινάρια με οργανώσεις νέων και οι διαβουλεύσεις εμπειρογνομόνων, όπως τα προηγούμενα «Διαπολιτισμικά Φόρουμ» που διοργάνωσε το Συμβούλιο της Ευρώπης³¹, τα οποία οδήγησαν σε σημαντική εμπάθυνση των γνώσεων, πολλές εκ των οποίων τροφοδοτούν την παρούσα Λευκή Βίβλο. Θα αναζητηθούν τρόποι για τη μελλοντική διοργάνωση περαιτέρω διαπολιτισμικών φόρουμ.

---

³⁰ Άρθρο 4 §§ 2 και 3 της Σύμβασης Πλαίσιο για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων.

³¹ Σεράγεβο το 2003, Τροϊνα το 2004 και Βουκουρέστι το 2006.

**Το Συμβούλιο της Ευρώπης
ως τακτικό φόρουμ για τον
διαπολιτισμικό διάλογο**
Μέσω του προγράμματος
δραστηριοτήτων του, το
Συμβούλιο της Ευρώπης
συνεχίζει να συμβάλλει, με την
εμπειρογνωμοσύνη του στους
τομείς των ανθρωπίνων
δικαιωμάτων, της δημοκρατίας
και του κράτους δικαίου, στο
διάλογο μεταξύ κρατών-μελών,
κοινωνίας των πολιτών και άλλων
εμπλεκόμενων φορέων για τον
διαπολιτισμικό διάλογο,
προετοιμάζοντας έτσι δράσεις σε
διεθνές, εθνικό και τοπικό
επίπεδο.

Ένα άλλο παράδειγμα είναι η
προγραμματισμένη διάσκεψη με
κυβερνητικούς εμπειρογνώμονες και
φορείς από την κοινωνία των πολιτών,
όπως δημοσιογράφους και μέλη
θρησκευτικών κοινοτήτων. Ο στόχος της
είναι να μελετήσει ορισμένα από τα
δύσκολα θέματα ανθρωπίνων
δικαιωμάτων που προκύπτουν σε
πολιτιστικά πολύμορφες κοινωνίες, ιδίως
σε σχέση με την ελευθερία του λόγου και
της θρησκείας.

**Ευρωπαϊκή εκστρατεία
κατά των διακρίσεων**

Το Συμβούλιο της Ευρώπης,
σε συνεργασία με τους
εργαζόμενους στο χώρο των
μέσων επικοινωνίας και τα
ιδρύματα δημοσιογραφικής
εκπαίδευσης, ξεκινά το 2008
μια εκστρατεία κατά των
διακρίσεων, εστιάζοντας στο
ρόλο των μέσων επικοινωνίας
στην πολυπολιτισμική
Ευρώπη.

Μια νέα Εκστρατεία κατά των Διακρίσεων, η
οποία βασίζεται στις εκστρατείες των νέων
«Όλοι Διαφορετικοί, Όλοι Ίσοι», αλλά
στοχεύει στο ευρύτερο κοινό, αναφέρεται σε
όλες τις μορφές διακρίσεων και ρατσισμού
και ιδίως στον αντισημιτισμό, την
Ισλαμοφοβία και τις διακρίσεις κατά των
Αθίγγανων.

Στον τομέα των πολιτιστικών πολιτικών, το Συμβούλιο της Ευρώπης θα
αναπτύξει συστήματα ανταλλαγής πληροφοριών σχετικά με τις πολιτιστικές

πολιτικές και τα πρότυπα και την καταγραφή παραδειγμάτων ορθής πρακτικής, ώστε να ενθαρρύνει τις πολιτιστικές πολιτικές που διευκολύνουν την πρόσβαση και ευνοούν τη συμμετοχή όλων. Η «Επιτομή πολιτιστικών πολιτικών» θα συνεχίσει να ενημερώνεται και να αναπτύσσεται³². Το Συμβούλιο της Ευρώπης θα συνεργαστεί με άλλους ευρωπαϊκούς και διεθνείς οργανισμούς για τη συλλογή και ανάλυση δεδομένων, καθώς και τη διάθεση πληροφοριών για τον διαπολιτισμικό διάλογο στα κράτη – μέλη.

5.2 Δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη και συμμετοχή

Οι δημόσιες αρχές και όλες οι κοινωνικές δυνάμεις ενθαρρύνονται να αναπτύξουν το αναγκαίο πλαίσιο διαλόγου μέσω εκπαιδευτικών πρωτοβουλιών και πρακτικών διευθετήσεων που περιλαμβάνουν πλεονότητες και μειονότητες. Η δημοκρατία εξαρτάται από την ενεργή συμμετοχή των ατόμων στα δημόσια ζητήματα. Η εξαίρεση οποιουδήποτε από τη ζωή της κοινότητας δεν μπορεί να δικαιολογηθεί και αποτελεί πράγματι σημαντικό εμπόδιο για τον διαπολιτισμικό διάλογο.

Οι συνεχείς μορφές διαλόγου, όπως λόγου χάρη οι συμβουλευτικοί οργανισμοί που εκπροσωπούν αλλοδαπούς κατοίκους έναντι των δημόσιων αρχών και οι «επιτροπές τοπικής ένταξης», που υποστηρίζονται από το Κογκρέσο των Τοπικών και Περιφερειακών Αρχών³³, μπορούν να συνεισφέρουν σημαντικά.

Κανένας αδικαιολόγητος περιορισμός δεν πρέπει να τίθεται στην άσκηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τόσο από τους πολίτες όσο και από τους μη πολίτες. Δεδομένου του οικουμενικού χαρακτήρα των

---

³² Η «Επιτομή» περιέχει συγκεκριμένα στοιχεία για την πολιτική πολιτιστικής πολυμορφίας και τον διαπολιτισμικό διάλογο και γενικότερα συνιστά μια ευρωπαϊκή πηγή διαμόρφωσης δεικτών συγκριτικής αξιολόγησης και καινοτομίας εκ μέρους των κυβερνητικών αλλά και των μη κυβερνητικών παραγόντων. www.culturalpolicies.net.

³³ Κογκρέσο Τοπικών και Περιφερειακών Αρχών, *Τοπικοί Συμβουλευτικοί Οργανισμοί για Αλλοδαπούς Κατοίκους: Εγχειρίδιο* (Στρασβούργο: CLRAE, 2003).

ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αναπόσπαστο μέρος των οποίων είναι τα δικαιώματα των μειονοτήτων – μεταξύ άλλων τα πολιτιστικά, γλωσσικά και συμμετοχικά δικαιώματα – είναι ύψιστης σημασίας να εξασφαλιστεί η πλήρης απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από όλους. Αυτό τονίστηκε ιδιαίτερα από την Επιτροπή της Βενετίας.³⁴

Οι δημόσιες αρχές πρέπει να ενθαρρύνουν την ενεργή συμμετοχή στη δημόσια ζωή σε τοπικό επίπεδο όλων όσοι κατοικούν νομίμως στην περιοχή δικαιοδοσίας τους, συμπεριλαμβανομένου πιθανόν και του δικαιώματος του εκλέγειν σε τοπικές και περιφερειακές εκλογές, βάσει των αρχών της Σύμβασης για τη Συμμετοχή των Αλλοδαπών στη Δημόσια Ζωή σε Τοπικό Επίπεδο. Στο μέτρο που η δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη περιορίζεται από το καθεστώς ημεδαπού πολίτη, οι δημόσιες αρχές πρέπει να θεσπίσουν ρυθμίσεις για την απόκτηση της νομικής ιδιότητας του πολίτη, σύμφωνα με τις αρχές της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Ιθαγένεια.

Οι δημόσιες αρχές πρέπει να υποστηρίζουν αποτελεσματικά το έργο των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών που προωθούν τη συμμετοχή και τη δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη, ιδιαίτερα εκείνων που εκπροσωπούν ή εργάζονται με νέους και με άτομα που ανήκουν σε μειονότητες, συμπεριλαμβανομένων των μεταναστών. Η δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη και η συμμετοχή συχνά ασκούνται μέσω των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών. Αυτές πρέπει επομένως να είναι ικανές να διαδραματίσουν τον ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο τους στις πολιτιστικά πολύμορφες κοινωνίες, είτε ως πάροχοι υπηρεσιών που μεριμνούν για τις ανάγκες ατόμων που ανήκουν σε μια ορισμένη ομάδα, είτε ως προασπιστές της πολυμορφίας και των δικαιωμάτων των ατόμων που ανήκουν σε μειονότητες, είτε ως μέσα κοινωνικής ένταξης και συνοχής. Στο πλαίσιο του

---

³⁴ Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τη Δημοκρατία μέσω του Δικαίου (Επιτροπή της Βενετίας), Έκθεση για τους μη πολίτες και τα δικαιώματα των μειονοτήτων, CDL-AD(2007)001, ad §144.
Μεταφραστική Υπηρεσία Υπουργείου Εξωτερικών, Αθήνα

διαπολιτισμικού διαλόγου, οι εκπρόσωποι των συγκεκριμένων μειονοτικών ομάδων και των διαπολιτισμικών ενώσεων είναι κρίσιμοι συνομιλητές.

Η ανάπτυξη ενός εθνικού σχεδίου ένταξης, ο σχεδιασμός και η υλοποίηση έργων και προγραμμάτων και η μεταγενέστερη αξιολόγησή τους είναι καθήκοντα στα οποία οι ενώσεις αυτές πρέπει να συμμετέχουν ενεργά. Η συμμετοχή των ατόμων με μειονοτικό υπόβαθρο στις δραστηριότητες των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών πρέπει να ενθαρρύνεται συστηματικά.

Ειδικότερα η τοπική αυτοδιοίκηση ενθαρρύνεται ιδιαίτερα να αναπτύξει πρωτοβουλίες για την ενίσχυση της ενεργής συμμετοχής στα κοινά και τον πολιτισμό της δημοκρατικής συμμετοχής. Σε αυτήν την περίπτωση, ορθή πρακτική είναι ένα συμβούλιο δημοτικής ένταξης ή «αλλοδαπών», το οποίο προσφέρει σε άτομα που ανήκουν σε μειονότητες και σε μετανάστες ένα μηχανισμό συμμετοχής στην τοπική πολιτική ηγεσία. Το Κογκρέσο Τοπικών και Περιφερειακών Αρχών έχει προσφέρει αναλυτική καθοδήγηση σε αυτόν τον τομέα.

***

Το Συμβούλιο της Ευρώπης δεσμεύεται να ενισχύσει τη δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη και τη συμμετοχή μέσω των πολλών προγραμμάτων του, μεταξύ των οποίων είναι και οι «Διαπολιτισμικές Πόλεις», ένα πρόγραμμα απόκτησης ικανοτήτων και ανάπτυξης πολιτικών. Οι συμμετέχουσες πόλεις θα προσπαθήσουν να επιτύχουν διαπολιτισμικές στρατηγικές με σκοπό τη διαχείριση της

Πρώθηση των

«Διαπολιτισμικών Πόλεων»

Το Συμβούλιο της Ευρώπης θα ξεκινήσει το 2008 ένα πρόγραμμα για να βοηθήσει τις πόλεις να δράσουν ως χώροι διαπολιτισμικού διαλόγου, μέσω της αξιολόγησης από ομότιμους ειδικούς και της ανταλλαγής ορθών πρακτικών σχετικά με τη διακυβέρνηση, τα μέσα επικοινωνίας, τη μεσολάβηση και την πολιτιστική πολιτική.

πολυμορφίας ως πόρου. Το πρόγραμμα θα αναπτυχθεί σε συνεργασία με μια σειρά διακυβερνητικών και μη κυβερνητικών εταίρων.

Η πολιτιστική πολυμορφία στις αστικές περιοχές θα είναι ένα ακόμη θέμα προτεραιότητας. Οι επιτυχημένες πόλεις του μέλλοντος θα είναι διαπολιτισμικές. Θα είναι ικανές να διαχειριστούν και να εξερευνήσουν τη δυναμική της πολιτιστικής τους πολυμορφίας, να καλλιεργήσουν τη δημιουργικότητα και την καινοτομία και έτσι να παράγουν οικονομική ευημερία, κοινοτική συνοχή και καλύτερη ποιότητα ζωής.

5.3 Μάθηση και διδασκαλία διαπολιτισμικών ικανοτήτων

Η μάθηση και διδασκαλία της διαπολιτισμικής ικανότητας είναι ουσιώδης για τον δημοκρατικό πολιτισμό και την κοινωνική συνοχή. Η παροχή ποιοτικής εκπαίδευσης για όλους, με στόχο την ένταξη, προωθεί την ενεργή συμμετοχή και δέσμευση των πολιτών και αποτρέπει τη μειονεκτική εκπαίδευση. Αυτή η προσέγγιση πολιτικής μπορεί να μεταφραστεί σε μια

σειρά βασικών συστάσεων και κατευθυντήριων γραμμών, οι οποίες απευθύνονται στις δημόσιες αρχές και τα ιδρύματα τυπικής εκπαίδευσης, αλλά και στην κοινωνία των πολιτών, στην οποία περιλαμβάνονται οι οργανώσεις νέων και μειονοτήτων, καθώς και στα μέσα επικοινωνίας, τους κοινωνικούς και πολιτιστικούς εταίρους και τις θρησκευτικές κοινότητες που ασχολούνται με τη μη τυπική ή την άτυπη εκπαίδευση.

Οι δημόσιες αρχές, οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών και άλλοι εκπαιδευτικοί φορείς πρέπει να καταστήσουν την ανάπτυξη του διαπολιτισμικού διαλόγου και τη συμμετοχική εκπαίδευση σημαντικό στοιχείο σε όλα τα επίπεδα. **Οι διαπολιτισμικές ικανότητες πρέπει να αποτελούν μέρος της εκπαίδευσης της ιδιότητας του πολίτη και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Οι αρμόδιες δημόσιες αρχές και τα εκπαιδευτικά ιδρύματα πρέπει να αξιοποιούν πλήρως τους περιγραφικούς δείκτες των βασικών ικανοτήτων για τη διαπολιτισμική επικοινωνία κατά το σχεδιασμό και την εφαρμογή των ωρολογίων προγραμμάτων και προγραμμάτων σπουδών σε όλα τα εκπαιδευτικά επίπεδα, συμπεριλαμβανομένης της κατάρτισης των δασκάλων και των προγραμμάτων επιμόρφωσης ενηλίκων.** Πρέπει να αναπτυχθούν συμπληρωματικά εργαλεία που θα ενθαρρύνουν τους μαθητές να ασκούν την ανεξάρτητη κριτική τους ικανότητα, συμπεριλαμβανομένου του κριτικού αναστοχασμού των αντιδράσεων και των στάσεων τους σε εμπειρίες άλλων πολιτισμών. Πρέπει να δοθεί η ευκαιρία σε όλους τους μαθητές να αναπτύξουν την πολυγλωσσική τους ικανότητα. Η διαπολιτισμική μάθηση και πρακτική χρειάζεται να εισαχθεί στην αρχική εκπαίδευση αλλά και στην εκπαίδευση κατά τη διάρκεια της υπηρεσίας των δασκάλων. Οι ανταλλαγές στο σχολείο και την οικογένεια πρέπει να γίνουν σύνθητες στοιχείο του ωρολογίου προγράμματος της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Η εκπαίδευση στα ανθρώπινα δικαιώματα, η μάθηση για την ενεργή ιδιότητα του πολίτη και ο διαπολιτισμικός διάλογος μπορούν να ωφεληθούν σημαντικά

από το πλούσιο υποστηρικτικό υλικό που ήδη υπάρχει, στο οποίο περιλαμβάνονται το «Compass» και το «Compasito», δυο εγχειρίδια για την εκπαίδευση στα ανθρώπινα δικαιώματα για νέους και παιδιά που παρέχει το Συμβούλιο της Ευρώπης.

Τα εκπαιδευτικά ιδρύματα και όλοι οι φορείς που συμμετέχουν στις εκπαιδευτικές δραστηριότητες καλούνται να διασφαλίσουν ότι η μάθηση και η διδασκαλία της ιστορίας ακολουθούν τις συστάσεις της Επιτροπής των αρμόδιων για τη διδασκαλία της ιστορίας Υπουργών και δεν εστιάζουν μόνο στην ιστορία της δικής τους χώρας, αλλά περιλαμβάνουν και τη μάθηση της ιστορίας άλλων χωρών και πολιτισμών, καθώς και του τρόπου που έχουν δει οι άλλοι την κοινωνία μας (πολυδιάστατη θεώρηση), ενώ συγχρόνως δίνουν τη δέουσα προσοχή στο σεβασμό των θεμελιωδών αξιών του Συμβουλίου της Ευρώπης και περιλαμβάνουν τη διάσταση της εκπαίδευσης στα ανθρώπινα δικαιώματα.³⁵

Η γνώση του παρελθόντος είναι ουσιαστικής σημασίας για την κατανόηση της κοινωνίας όπως είναι σήμερα και την αποφυγή της επανάληψης των τραγικών γεγονότων της ιστορίας. Από αυτή την άποψη, οι αρμόδιες δημόσιες αρχές και τα εκπαιδευτικά ιδρύματα ενθαρρύνονται ιδιαίτερα να ορίσουν και να τηρούν μια ετήσια «Ημέρα Μνήμης του Ολοκαυτώματος και Αποσόβησης των

---

³⁵ Η Σύσταση (2001)15 της Επιτροπής Υπουργών στα κράτη – μέλη σχετικά με τη διδασκαλία της ιστορίας στην Ευρώπη του εικοστού πρώτου αιώνα υπογραμμίζει, μεταξύ άλλων, ότι «Η διδασκαλία της ιστορίας δεν πρέπει να αποτελεί μέσο ιδεολογικής νόθευσης, προπαγάνδας ή να χρησιμοποιείται για την προαγωγή μισαλλόδοξων και υπερεθνικιστικών, ξενοφοβικών, φυλετικών ή αντισημιτικών ιδεών. Η ιστορική έρευνα και η ιστορία, όπως διδάσκεται στα σχολεία, δεν μπορούν με κανένα τρόπο και για κανένα σκοπό να συνάδουν προς τις θεμελιώδεις αξίες και το Καταστατικό του Συμβουλίου της Ευρώπης, εάν επιτρέπουν ή ενθαρρύνουν την κακή χρήση της ιστορίας, κυρίως μέσω:

- της διαστρέβλωσης των γεγονότων ή της επινόησης ψευδών αποδεικτικών στοιχείων, παραποιημένων στατιστικών στοιχείων, πλαστών εικόνων κλπ.
- της εμμονής σε ένα γεγονός για τη δικαιολόγηση ή την απόκρυψη άλλου.
- της διαστρέβλωσης του παρελθόντος με σκοπό την προπαγάνδα.
- μιας υπέρμετρα εθνικιστικής ερμηνείας του παρελθόντος, η οποία ενδέχεται να οδηγήσει στη διχοτόμηση των εννοιών «εμείς» και «αυτοί».
- της αυθαίρετης χρήσης ιστορικών αρχείων.
- της απόρριψης ιστορικών γεγονότων.

Εγκλημάτων κατά της Ανθρωπότητας», η οποία θα επιλεγεί με βάση την ιστορία της κάθε χώρας. Η εκδήλωση αυτή μπορεί να αξιοποιήσει το έργο του Συμβουλίου της Ευρώπης «Διδάσκοντας τη Μνήμη – Εκπαίδευση για την αποτροπή εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας», το οποίο σχεδιάστηκε για να βοηθήσει τους μαθητές των σχολείων να μάθουν και να κατανοήσουν τα γεγονότα που αμαύρωσαν την ευρωπαϊκή και παγκόσμια ιστορία και να αναγνωρίσουν τη μοναδικότητα του Ολοκαυτώματος ως της πρώτης απόπειρας εξολόθρευσης ενός λαού σε παγκόσμια κλίμακα· να ευαισθητοποιήσει για όλες τις γενοκτονίες και τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας που σημάδεψαν τον εικοστό αιώνα· να εκπαιδεύσει τους μαθητές για τους τρόπους αποτροπής εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας· τέλος, να προάγει την κατανόηση, την ανοχή και τη φιλία μεταξύ εθνών, εθνοτικών ομάδων και θρησκευτικών κοινοτήτων, σύμφωνα και με τις θεμελιώδεις αρχές του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Η εκτίμηση του πολύμορφου πολιτιστικού μας υπόβαθρου θα πρέπει να περιλαμβάνει γνώση και κατανόηση των μεγάλων παγκόσμιων θρησκειών και μη θρησκευτικών δογμάτων και του ρόλου τους στην κοινωνία. Ένας άλλος σημαντικός στόχος είναι να ενσταλαχτεί στους νέους μια εκτίμηση της κοινωνικής και πολιτιστικής πολυμορφίας της Ευρώπης, συμπεριλαμβανομένων των πρόσφατων μεταναστευτικών κοινοτήτων της, αλλά και εκείνων που οι ευρωπαϊκές ρίζες τους εκτείνονται μέσα στους αιώνες.

Η εκτίμηση των διαφορετικών εκφράσεων της δημιουργικότητας, όπως των καλλιτεχνημάτων, των συμβόλων, των κειμένων, των αντικειμένων, των ενδυμάτων και των τροφίμων, πρέπει να αποτελεί μέρος του να μαθαίνουμε ο ένας για τον άλλον. Η μουσική, η τέχνη και ο χορός μπορούν να αποτελέσουν ισχυρά εργαλεία διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

- της παράλειψης ιστορικών γεγονότων». (Παράρτημα, Μέρος 2 για την «κακή χρήση της ιστορίας»)
Μεταφραστική Υπηρεσία Υπουργείου Εξωτερικών, Αθήνα

Οι αρμόδιες δημόσιες αρχές καλούνται επίσης να λάβουν υπόψη τους τα αποτελέσματα κανονισμών και πολιτικών, όπως η υποχρέωση θεώρησης ή οι άδειες εργασίας και παραμονής για το ακαδημαϊκό προσωπικό, τους σπουδαστές, τους καλλιτέχνες και τους ερμηνευτές έργων τέχνης, στις εκπαιδευτικές και πολιτιστικές ανταλλαγές. Οι ορθά σχεδιασμένοι κανονισμοί και πολιτικές μπορούν να στηρίξουν σημαντικά τον διαπολιτισμικό διάλογο.

***

Το Συμβούλιο της Ευρώπης έχει αναλάβει ισχυρή δέσμευση για τη μετάδοση των διαπολιτισμικών ικανοτήτων μέσω της εκπαίδευσης. Όσον αφορά την τυπική εκπαίδευση, το Συμβούλιο της Ευρώπης θα αναπτύξει ένα πλαίσιο αναφοράς που θα περιγράφει τις ικανότητες για τη διαπολιτισμική επικοινωνία και τον διαπολιτισμικό γραμματισμό και θα συντάξει έναν «Οδηγό Ορθών Πρακτικών» σε όλα τα επίπεδα. Ο Οργανισμός θα εργαστεί για να καταστήσει την προώθηση του δημοκρατικού πολιτισμού και του διαπολιτισμικού διαλόγου συστατικό στοιχείο του Ευρωπαϊκού Χώρου Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης μετά το 2010. Το Ευρωπαϊκό Κέντρο Πόρων

Το Συμβούλιο της Ευρώπης σκοπεύει να παραμείνει ο θεσμός αναφοράς για τη διδασκαλία και τη μάθηση των διαπολιτισμικών ικανοτήτων και θα συνεχίσει να δίνει βαρύτητα σε αυτά τα θέματα
Σε συνεργασία με αρμόδιες δημόσιες αρχές, εκπαιδευτικούς φορείς και εμπειρογνώμονες, το Συμβούλιο της Ευρώπης θα συνεχίσει την καινοτόμα δράση του στον καθορισμό, την ανάπτυξη, τη διάδοση και μετάδοση των διαπολιτισμικών ικανοτήτων και θα αναλάβει σχετικές πρωτοβουλίες στον τομέα των γλωσσικών πολιτικών.

για την εκπαίδευση στη δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη και τη διαπολιτισμική εκπαίδευση, το οποίο συστήνεται στο Όσλο, θα εστιάσει κυρίως στη μετάδοση των διαπολιτισμικών ικανοτήτων στους εκπαιδευτικούς.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης θα συνεχίσει να αναπτύσσει μέσα για την ενίσχυση του διαπολιτισμικού διαλόγου μέσω προσεγγίσεων στη διδασκαλία της ιστορίας βάσει της αντικειμενικότητας, της κριτικής ανάλυσης και της πολυδιάστατης θεώρησης, του αμοιβαίου σεβασμού και της ανοχής και των βασικών αξιών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Θα στηρίξει κάθε προσπάθεια στην εκπαιδευτική σφαίρα για την αποσόβηση της επανεμφάνισης ή της απόρριψης του Ολοκαυτώματος, των γενοκτονιών και άλλων εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας, της εθνοτικής εκκαθάρισης και των μαζικών παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών αρχών στις οποίες το Συμβούλιο της Ευρώπης είναι ιδιαίτερα αφοσιωμένο. Το Συμβούλιο της Ευρώπης θα συνεχίσει επίσης και θα εξετάσει την επέκταση του έργου «Διδάσκοντας τη Μνήμη – Εκπαίδευση για την αποσόβηση εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας».

Όσον αφορά τις γλωσσικές πολιτικές για τον διαπολιτισμικό διάλογο, το Συμβούλιο της Ευρώπης θα παρέχει ενίσχυση και συστάσεις στις αρμόδιες αρχές ως προς την αναθεώρηση των εκπαιδευτικών πολιτικών τους για όλες τις γλώσσες του εκπαιδευτικού συστήματος. Επίσης, θα συντάξει συμβουλευτικές κατευθυντήριες γραμμές και θα παράγει εργαλεία για την περιγραφή κοινών ευρωπαϊκών προτύπων της γλωσσικής ικανότητας.

Θα ληφθούν και άλλες πρωτοβουλίες στους τομείς της διδασκαλίας της τέχνης και της διδασκαλίας θρησκευτικών δεδομένων και πεπιοθήσεων, ως μέρος ενός προγράμματος με σκοπό την προώθηση της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και του διαλόγου μέσω της ανάπτυξης κοινών αναφορών για τη διαχείριση των πολιτιστικά πολύμορφων μαθητικών τάξεων αλλά και την υποστήριξη της ένταξης της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στα εκπαιδευτικά προγράμματα.

Όσον αφορά τη μη τυπική και την άτυπη εκπαίδευση, το Συμβούλιο της Ευρώπης θα συνεχίσει τις προσπάθειές του για την στήριξη των δραστηριοτήτων των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών, και ιδιαίτερα των οργανώσεων νέων, οι οποίες στοχεύουν στην ανταπόκριση στην πολιτιστική πολυμορφία με θετικό και δημιουργικό τρόπο. Τα προγράμματα κατάρτισης των φορέων ευρείας απήχησης στις εκπαιδευτικές δραστηριότητες της ευρωπαϊκής ιδιότητας του πολίτη και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τα οποία διεξήχθησαν στο πλαίσιο της «Σύμπραξης για τη Νεολαία» με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, θα επεκταθούν. Θα προσφερθούν νέες ευκαιρίες κατάρτισης στις διαπολιτισμικές ικανότητες, ιδιαίτερα σε οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, σε θρησκευτικές κοινότητες και σε δημοσιογράφους. Το Συμβούλιο της Ευρώπης θα συνεχίσει το έργο του στον γραμματισμό των μέσων επικοινωνίας.

Αυτές οι δραστηριότητες θα συμπληρωθούν με πρωτοβουλίες στους τομείς των πολιτικών πολιτισμού και κληρονομιάς, με στόχο τη διεύρυνση της διαπολιτισμικής κατανόησης και την παροχή ευρύτερης πρόσβασης στην πολιτιστική κληρονομιά, η οποία έχει να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στον διαπολιτισμικό διάλογο. Από αυτή την άποψη, θα δοθεί έμφαση στη γνώση και το σεβασμό της πολιτιστικής κληρονομιάς του άλλου, μέσω κατάλληλων προγραμμάτων, ως πηγής πολυμορφίας και πολιτιστικού πλούτου.

5.4 Χώροι για διαπολιτισμικό διάλογο

Η δημιουργία χώρων για διαπολιτισμικό διάλογο αποτελεί συλλογική ευθύνη. Χωρίς κατάλληλους, προσβάσιμους και ελκυστικούς χώρους, ο διαπολιτισμικός διάλογος απλώς δεν θα διεξαχθεί, πόσο μάλλον να ευδοκιμήσει. Σε αυτή τη βάση, το Συμβούλιο της Ευρώπης μπορεί να προσφέρει μια σειρά συστάσεων.

Το τρέχον έργο «Η εικόνα του Άλλου στη διδασκαλία της ιστορίας» θα συνεχιστεί και θα αναπτυχθεί

Το Συμβούλιο της Ευρώπης θα συνεχίσει το έργο και θα εξετάσει το ενδεχόμενο επέκτασης του πεδίου εφαρμογής του, ειδικά μέσω της συνεργασίας με την UNESCO, την ALECSO και το Κέντρο Έρευνας της Ισλαμικής Ιστορίας, Τέχνης και Πολιτισμού (IRCICA)

Οι δημόσιες αρχές και όλοι οι κοινωνικοί φορείς καλούνται να αναπτύξουν τον διαπολιτισμικό διάλογο στους χώρους της καθημερινής ζωής και στο πλαίσιο του σεβασμού των θεμελιωδών ελευθεριών. Υπάρχει ανεξάντλητος αριθμός δυνατοτήτων για τη δημιουργία τέτοιων χώρων.

Οι δημόσιες αρχές είναι υπεύθυνες για την οργάνωση της δημόσιας ζωής και του αστικού χώρου με τρόπο που να ευδοκιμούν οι ευκαιρίες για διάλογο

στη βάση της ελευθερίας της έκφρασης και των αρχών της δημοκρατίας. Οι φυσικοί χώροι και το τεχνητό περιβάλλον αποτελούν στρατηγικό στοιχείο της κοινωνικής ζωής. Πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στο σχεδιασμό και τη διαχείριση των δημοσίων χώρων, όπως τα πάρκα, οι πλατείες των πόλεων, τα αεροδρόμια και οι σιδηροδρομικοί σταθμοί. Οι πολεοδόμοι ενθαρρύνονται να δημιουργούν «ανοιχτές πόλεις» με αρκετό δημόσιο χώρο για συναντήσεις. Τέτοιοι χώροι, ιδανικά κατασκευασμένοι με ανοιχτό μυαλό, σχεδιασμένοι δηλαδή για μια πληθώρα χρήσεων, μπορούν να συμβάλουν στη δημιουργία μιας κοινής συνείδησης των πολιτών του χώρου και μιας διαπολιτισμικής δέσμευσης.

Οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών ιδιαίτερα, συμπεριλαμβανομένων των θρησκευτικών κοινοτήτων, καλούνται να παρέχουν το οργανωτικό πλαίσιο για τις διαπολιτισμικές και διαθρησκευτικές συναντήσεις. Ο ιδιωτικός τομέας και οι κοινωνικοί εταίροι πρέπει να διασφαλίσουν ότι η πολιτιστική πολυμορφία του εργατικού

δυναμικού δεν παράγει συγκρούσεις, αλλά οδηγεί σε δημιουργικές συνέργειες και συμπληρωματικότητα.

Η δημοσιογραφία, όταν προβάλλεται υπεύθυνα, σύμφωνα με τους κώδικες δεοντολογίας που προωθεί η βιομηχανία των μέσων επικοινωνίας και με μια πολιτιστικά ευαισθητοποιημένη κατάρτιση των δημοσιογράφων, μπορεί να βοηθήσει στη δημιουργία χώρων για τον διαπολιτισμικό διάλογο. Προκειμένου να αποτυπώσουν την πολύμορφη σύνθεση της κοινωνίας στην εσωτερική τους δομή, οι οργανισμοί των μέσων επικοινωνίας καλούνται να υιοθετήσουν μια εθελοντική πολιτική, υποστηριζόμενη από τα κατάλληλα συστήματα κατάρτισης, για την προώθηση μελών των μειονεκτουσών ομάδων και των υποεκπροσωπούμενων μειονοτήτων σε όλα τα επίπεδα παραγωγής και διαχείρισης, δίνοντας τη δέουσα προσοχή στις απαιτούμενες επαγγελματικές ικανότητες.

Αυτό θεωρείται από το Συμβούλιο της Ευρώπης ως μια σημαντική πραγμάτωση της ελευθερίας της έκφρασης και ως ευθύνη όχι μόνο της δημόσιας ραδιοτηλεόρασης. Όλα τα μέσα επικοινωνίας πρέπει να εξετάσουν τον τρόπο με τον οποίο μπορούν να προωθήσουν τις μειονοτικές φωνές, τον διαπολιτισμικό διάλογο και τον αμοιβαίο σεβασμό.

Οι δημόσιες αρχές και οι μη κρατικοί φορείς ενθαρρύνονται να προωθήσουν τον πολιτισμό, τις τέχνες και την κληρονομιά, που παρέχουν ιδιαίτερα σημαντικούς χώρους για διάλογο. Η πολιτιστική κληρονομιά, οι «κλασικές» πολιτιστικές δραστηριότητες, οι «πολιτιστικές διαδρομές», οι σύγχρονες μορφές τέχνης, οι λαϊκές και οι υπαίθριες πολιτιστικές εκδηλώσεις και ο πολιτισμός που μεταδίδεται από τα μέσα επικοινωνίας και το διαδίκτυο διαπερνούν με φυσικό τρόπο τα σύνορα και συνδέουν τους πολιτισμούς. Η τέχνη και ο πολιτισμός δημιουργούν ένα χώρο έκφρασης πέρα από τα θεσμικά όργανα, σε επίπεδο ατόμου, και μπορούν να λειτουργήσουν ως μεσολαβητές. Η ευρεία συμμετοχή σε πολιτιστικές και

καλλιτεχνικές δραστηριότητες πρέπει να ενθαρρύνεται από όλους τους εμπλεκόμενους φορείς. Οι πολιτιστικές δραστηριότητες μπορούν να διαδραματίσουν βασικό ρόλο στη μεταμόρφωση μιας περιοχής σε κοινό δημόσιο χώρο.

***

Μέσω της «Ανταλλαγής του 2008 για τη θρησκευτική διάσταση του διαπολιτισμικού διαλόγου», η οποία διοργανώθηκε δοκιμαστικά στις 8 Απριλίου 2008, το Συμβούλιο της Ευρώπης έδωσε σε εκπροσώπους θρησκευτικών κοινοτήτων και άλλων φορέων της κοινωνίας των πολιτών, καθώς και στους εμπειρογνώμονες που ήταν παρόντες, την ευκαιρία για μια εις βάθος συζήτηση επί των βασικών αρχών που διέπουν την εκπαιδευτική πολιτική για τη διδασκαλία θρησκευτικών δεδομένων και πεποιθήσεων, καθώς και επί των πρακτικών λεπτομερειών της οργάνωσης της διδασκαλίας αυτής. Επίσης, η Ανταλλαγή βοήθησε στον εντοπισμό, σε ό,τι αφορά τα θέματα αυτά, ιδεών και προσεγγίσεων που οι συμμετέχοντες μπορούν να εφαρμόσουν στο δικό τους πεδίο δραστηριοτήτων, καθώς και μιας σειράς συστάσεων για τις στοχευμένες δραστηριότητες του Συμβουλίου της Ευρώπης. Κάθε περαιτέρω δυνατή δράση ως συνέχεια στην «Ανταλλαγή 2008» θα συζητηθεί στο πλαίσιο της αξιολόγησης της άσκησης που θα λάβει χώρα κατά τη διάρκεια του 2008.

Βραβείο Μέσων Επικοινωνίας από το Συμβούλιο της Ευρώπης για τον Διαπολιτισμικό Διάλογο
Το Συμβούλιο της Ευρώπης σκοπεύει να αναγνωρίσει με ετήσιο βραβείο τα μέσα επικοινωνίας που συνέβαλαν με αξιοσημείωτο τρόπο στην αποτροπή ή επίλυση συγκρούσεων, στην κατανόηση και στο διάλογο. Επίσης, σκοπεύει να συστήσει ένα ηλεκτρονικό δίκτυο πληροφοριών σχετικά με τη συμβολή των μέσων επικοινωνίας στον διαπολιτισμικό διάλογο.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης θα συνεχίσει τις εμβληματικές πρωτοβουλίες ως προς τα μέσα επικοινωνίας. Εκτός από το βραβείο μέσων επικοινωνίας για τη συμβολή στον διαπολιτισμικό διάλογο, ο Οργανισμός, κατόπιν συνεννοήσεων με άλλους διεθνείς οργανισμούς και σε συνεργασία με τους κατάλληλους εταίρους, σκοπεύει να συγκροτήσει ένα άτυπο, κατά βάση ηλεκτρονικό δίκτυο σχετικών επαγγελματιών και οργανισμών, το οποίο θα ασχολείται με τα δικαιώματα, τις ευθύνες και τις συνθήκες εργασίας των

δημοσιογράφων σε καιρούς κρίσης.

5.5. Ο διαπολιτισμικός διάλογος στις διεθνείς σχέσεις

Οι τοπικές και περιφερειακές αρχές θα πρέπει να εξετάσουν τη συνεργασία με φορείς εταίρους σε άλλα μέρη της Ευρώπης. Η δράση σε αυτό το επίπεδο είναι βασικό συστατικό στοιχείο της καλής γειτονίας μεταξύ κρατών και επομένως αποτελεί ένα εξαιρετικό πλαίσιο για την ανάπτυξη διαπολιτισμικών σχέσεων. Οι τοπικές και περιφερειακές αρχές μπορούν να οργανώνουν τακτικές και θεσμοθετημένες διαβουλεύσεις με τις τοπικές κοινότητες ή αρχές των γειτονικών κρατών σε θέματα κοινού ενδιαφέροντος, να αναδεικνύουν από κοινού λύσεις, να εντοπίζουν νομικά και πρακτικά εμπόδια για τη διασυνοριακή και διεδαφική συνεργασία και να λαμβάνουν κατάλληλα διορθωτικά μέτρα. Μπορούν να αναπτύξουν δραστηριότητες

κατάρτισης, συμπεριλαμβανομένης της γλωσσικής κατάρτισης, για τους συμμετέχοντες σε τοπικό επίπεδο σε συνεργασία αυτού του είδους.

Οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών και οι εκπαιδευτικοί φορείς μπορούν να συνεισφέρουν στον διαπολιτισμικό διάλογο στην Ευρώπη και διεθνώς, για παράδειγμα μέσω της συμμετοχής σε ευρωπαϊκές μη κυβερνητικές δομές, διασυνοριακές συμπράξεις και σχήματα ανταλλαγών, ιδιαίτερα για νέους ανθρώπους. Είναι ευθύνη των διεθνών οργανισμών όπως το Συμβούλιο της Ευρώπης να στηρίξουν την κοινωνία των πολιτών και τους εκπαιδευτικούς φορείς στο έργο αυτό.

Τα μέσα επικοινωνίας ενθαρρύνονται να αναπτύξουν σχέδια για την ανταλλαγή και τη συμπαραγωγή, σε περιφερειακό, εθνικό ή ευρωπαϊκό επίπεδο, υλικού προγραμμάτων με αποδεδειγμένη αξία για την κινητοποίηση της κοινής γνώμης κατά της μισαλλοδοξίας και τη βελτίωση των σχέσεων μεταξύ κοινοτήτων.

***

Το Συμβούλιο της Ευρώπης θα προωθήσει και θα επεκτείνει τη συνεργασία με άλλους οργανισμούς που δραστηριοποιούνται στον διαπολιτισμικό διάλογο, όπως η UNESCO και η πρωτοβουλία «Συμμαχία των Πολιτισμών», ο ΟΑΣΕ, η Ε.Ε. και το Ευρω-Μεσογειακό Ίδρυμα Anna Lindh για το Διάλογο μεταξύ των Πολιτισμών, καθώς και άλλους περιφερειακούς οργανισμούς, όπως ο Σύνδεσμος Αραβικών Κρατών και ο εκπαιδευτικός, πολιτιστικός και επιστημονικός οργανισμός του Συνδέσμου, η ALECSO, η οποία εκπροσωπεί μια περιοχή με πολλούς δεσμούς με την Ευρώπη και μια διακριτή πολιτιστική παράδοση. Το Συμβούλιο της Ευρώπης θα προωθήσει επίσης τον διαπολιτισμικό διάλογο βάσει των προτύπων και των αξιών του όταν συνεργάζεται στο πλαίσιο συγκεκριμένων έργων με φορείς όπως ο Ισλαμικός Εκπαιδευτικός, Επιστημονικός και Πολιτιστικός Οργανισμός (ISESCO) και το

Κέντρο Έρευνας της Ισλαμικής Ιστορίας, Τέχνης και Πολιτισμού (IRCICA). Ο περιφερειακός προσανατολισμός της συνεργασίας αυτής έγκειται στην αλληλεπίδραση μεταξύ της Ευρώπης και των γειτονικών της περιοχών, ειδικά δε των νότιων ακτών της Μεσογείου, της Μέσης Ανατολής και της Κεντρικής Ασίας.

Τους προσεχείς μήνες, το Συμβούλιο της Ευρώπης θα αναλάβει νέες πρωτοβουλίες για να επιφέρει πιο στενή συνεργασία μεταξύ των ανωτέρω και νέων εταίρων. Ένα από τα μέσα είναι η «Ανοιχτή Πλατφόρμα του Φάρο», η οποία συστάθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης και την UNESCO το 2005 για την προώθηση της διαθεσμικής συνεργασίας στον διαπολιτισμικό διάλογο.

**Διεύρυνση και τόνωση της
«Ανοιχτής Πλατφόρμας του
Φάρο»**

Το Συμβούλιο της Ευρώπης, σε συνεννόηση με την UNESCO, θα αναπτύξει το δυναμικό της «Ανοιχτής Πλατφόρμας του Φάρο» για τον διεθνή συντονισμό των δράσεων για τον διαπολιτισμικό διάλογο.

Άλλες δραστηριότητες προτεραιότητας στο πλαίσιο αυτό περιλαμβάνουν τα παρακάτω:

- Η Ε.Ε. έχει ορίσει το 2008 ως το Ευρωπαϊκό Έτος Διαπολιτισμικού Διαλόγου. Η «Λευκή Βίβλος για τον Διαπολιτισμικό Διάλογο» και η δοκιμαστική «Ανταλλαγή του 2008 για τη θρησκευτική διάσταση του διαπολιτισμικού διαλόγου» αποτελούν δυο σημαντικές συνεισφορές του Συμβουλίου της Ευρώπης για το Ευρωπαϊκό Έτος Διαπολιτισμικού Διαλόγου.³⁶ Το Συμβούλιο της Ευρώπης κάνει συγκεκριμένες συνεισφορές στο πρόγραμμα δραστηριοτήτων, καθώς και σε ένα δυναμικό διάλογο για τις προοπτικές των μακροπρόθεσμων πολιτικών,

³⁶ Αυτές οι πρωτοβουλίες αποτελούν επίσης δυο απτά παραδείγματα της υλοποίησης του Μνημονίου Κατανόησης που συνυπογράφηκε μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Συμβουλίου της Ευρώπης στον τομέα του διαπολιτισμικού διαλόγου και της πολιτιστικής πολυμορφίας.
Μεταφραστική Υπηρεσία Υπουργείου Εξωτερικών, Αθήνα

επίσης μέσω άλλων δραστηριοτήτων, όπως παραδείγματος χάρη η Εκστρατεία του 2008 κατά των Διακρίσεων, οι «Διαπολιτισμικές Πόλεις», η δημοσίευση της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για θέματα διαπολιτισμικού διαλόγου και το Ευρωπαϊκό Κέντρο Πόρων για την εκπαίδευση στη δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη και τη διαπολιτισμική εκπαίδευση (Όσλο).

- Το Συμβούλιο της Ευρώπης αναγνωρίζει τη συμβολή του «Κέντρου Βορρά - Νότου» και τον βασικό του ρόλο. Το Κέντρο δεν διασυνδέει μόνο κυβερνήσεις, αλλά και κοινοβουλευτικά μέλη, τοπικές και περιφερειακές αρχές, καθώς και την κοινωνία των πολιτών. Οι προγραμματικές του προτεραιότητες συνίστανται στην παγκόσμια εκπαίδευση, τη νεολαία, τα ανθρώπινα δικαιώματα, τη δημοκρατική διακυβέρνηση και τον διαπολιτισμικό διάλογο. Το Κέντρο προσδίδει μια σημαντική διάσταση στις διεθνείς προσπάθειες με στόχο την προώθηση της διαπολιτισμικής μάθησης, της κατανόησης και του πολιτικού διαλόγου εντός και μεταξύ των διαφόρων ηπειρών.
- «Καλλιτέχνες για το Διάλογο» είναι ο τίτλος ενός νέου προγράμματος πολιτισμού και κληρονομιάς που θα ξεκινήσει το 2008 για να ενισχύσει τον διαπολιτισμικό διάλογο μεταξύ καλλιτεχνών και πολιτιστικών φορέων, όσον αφορά την περιοχή της Μεσογείου.
- Η Επιτροπή της Βενετίας θα συνεχίσει τη συνεργασία της με συνταγματικά δικαστήρια και αντίστοιχους φορείς στην Αφρική, την Ασία και την αμερικανική ήπειρο, αλλά και τις αραβικές χώρες. Η Επιτροπή προσφέρει ένα καλό παράδειγμα διαπολιτισμικού διαλόγου βασισμένου στην πρακτική δράση και τις βασικές αρχές της συνταγματικής κληρονομιάς.

- Το Κογκρέσο των Τοπικών και Περιφερειακών Αρχών θα συνεχίσει το έργο του με εταίρους στην περιοχή της Μεσογείου, ιδιαίτερα στο πλαίσιο της συνεργασίας Ισραήλ - Παλαιστίνης και της συνεργασίας με αραβικές πόλεις σε θέματα όπως η καλή διακυβέρνηση σε τοπικό επίπεδο και ζητήματα που άπτονται της μετανάστευσης.

6. Μελλοντική πορεία

Η παρούσα Λευκή Βίβλος επιδιώκει να χαράξει μια ξεκάθαρη πορεία για τον διαπολιτισμικό διάλογο, αλλά δεν μπορεί να παράσχει έναν λεπτομερή χάρτη πορείας. Αποτελεί ένα βήμα σε έναν μακρύτερο δρόμο. Τα συμπεράσματα και οι συστάσεις της παρούσας πρέπει να παρακολουθούνται και να προσαρμόζονται, εφόσον είναι απαραίτητο, σε διάλογο με τους άλλους εμπλεκόμενους φορείς. Οι κατευθυντήριες γραμμές και οι πρακτικοί προσανατολισμοί που ορίζονται στην παρούσα πρέπει να παρακολουθούνται κατάλληλα και να αξιολογούνται.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης καλεί όλους τους εμπλεκόμενους φορείς να συνεχίσουν αυτό που ενίοτε περιγράφεται ως η «διαδικασία της Λευκής Βίβλου», η οποία έφερε το Συμβούλιο της Ευρώπης σε επαφή με αναρίθμητους εταίρους, από διεθνείς οργανισμούς έως τοπικούς ακτιβιστές. Όλοι οι εταίροι μας ενθαρρύνονται να συνεχίσουν να συμβουλεύουν τον Οργανισμό για την πορεία πλεύσης, να προτείνουν προγράμματα και έργα και να μας ενημερώνουν για εξελίξεις που είναι δυνατό να θέσουν σε κίνδυνο τον διαπολιτισμικό διάλογο.

Ο διαπολιτισμικός διάλογος είναι κρίσιμης σημασίας για την ανάδειξη ενός νέου κοινωνικού και πολιτιστικού μοντέλου σε μια ταχέως μεταβαλλόμενη Ευρώπη, το οποίο θα επιτρέψει σε όλους εκείνους που ζουν στις πολιτιστικά πολύμορφες κοινωνίες μας να απολαμβάνουν τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες. Αυτό το αναδυόμενο μοντέλο είναι ένα έργο σε εξέλιξη και έργο πολλών παραγόντων. Ενέχει μεγάλες ευθύνες για τις δημόσιες αρχές σε όλα τα επίπεδα, αλλά και για τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών και όλους τους άλλους εμπλεκόμενους φορείς.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης παρουσιάζει την παρούσα Λευκή Βίβλο ως συμβολή σε μια διεθνή συζήτηση που κερδίζει σταθερά έδαφος. Το καθήκον

της συμβίωσης εν μέσω μιας αυξανόμενης πολιτιστικής πολυμορφίας, με σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες, έχει αναδειχθεί σε μια από τις βασικές απαιτήσεις της εποχής μας και θα παραμείνει επίκαιρο για πολλά ακόμη χρόνια.

Στρασβούργο, Ιούνιος 2008

Παράρτημα 1

Επιλεγμένες συμβάσεις, διακηρύξεις, συστάσεις και άλλα κείμενα αναφοράς του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικά με τον διαπολιτισμικό διάλογο³⁷

Επιλεγμένες ευρωπαϊκές συμβάσεις

Σύμβαση (Ημερομηνία ανοίγματος της συνθήκης· καθεστώς επικυρώσεων, προσχωρήσεων και υπογραφών τον Απρίλιο 2008)	Επικυρώσεις/ προσχωρήσεις	Υπογραφές μη ακολουθούμενες από επικύρωση
Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (1950)	47	0
Ευρωπαϊκή Πολιτιστική Σύμβαση (1954)	49	0
Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Νομικό Καθεστώς των Μεταναστών Εργαζομένων (1977)	11	4
Ευρωπαϊκή Σύμβαση Πλαίσιο για τη Διασυννοριακή Συνεργασία μεταξύ Τοπικών Κοινοτήτων ή Αρχών (1980)	36	2
Ευρωπαϊκός Χάρτης Τοπικής Αυτοδιοίκησης (1985)	43	1
Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τη Διασυννοριακή Τηλεόραση (1989)	32	7
Ευρωπαϊκός Κώδικας Κοινωνικής Ασφάλισης (Αναθεωρημένος) (1990)	0	14
Σύμβαση για τη Συμμετοχή των Αλλοδαπών στη Δημόσια Ζωή σε Τοπικό Επίπεδο (1992)	8	5
Ευρωπαϊκός Χάρτης Περιφερειακών ή Μειονοτικών Γλωσσών (1992)	23	10
Σύμβαση Πλαίσιο για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων (1995)	39	4
Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης (1961) και Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης αναθεωρημένος (1996)	39	8
Σύμβαση για την Αναγνώριση των Επαγγελματικών Προσόντων όσον αφορά την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση	47	4

³⁷ Σημείωση. Οι Διακηρύξεις, οι Συστάσεις και τα Ψηφίσματα που υιοθετήθηκαν μετά το 1980 παρατίθενται σε χρονολογική σειρά. Όλα τα κείμενα είναι προσβάσιμα στον διαδικτυακό τόπο του Συμβουλίου της Ευρώπης www.coe.int.

Σύμβαση (Ημερομηνία ανοίγματος της συνθήκης· καθεστώς επικυρώσεων, προσχωρήσεων και υπογραφών τον Απρίλιο 2008)	Επικυρώσεις/ προσχωρήσεις	Υπογραφές μη ακολουθούμενες από επικύρωση
στον Ευρωπαϊκό Χώρο (1997)		
Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Ιθαγένεια (1997)	16	11
Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προώθηση Μακροπρόθεσμης Διακρατικής Εθελοντικής Υπηρεσίας για τους Νέους (2000)	1	8
Σύμβαση για το Έγκλημα στον Κυβερνοχώρο (2001)	22	22
Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Πρόληψη της Τρομοκρατίας (2005)	11	31
Σύμβαση Πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Αξία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς για την Κοινωνία (2005)	3	10

Διακηρύξεις Συνόδων, Υπουργικών Διασκέψεων και της Επιτροπής Υπουργών

- «Διακήρυξη σχετικά με τη μισαλλοδοξία – Μια απειλή κατά της δημοκρατίας», που υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Υπουργών στις 14 Μαΐου 1981
- «Διακήρυξη για την Ισότητα Γυναικών και Ανδρών», που υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Υπουργών στις 16 Νοεμβρίου 1988
- «Διακήρυξη για την πολυπολιτισμική κοινωνία και την ευρωπαϊκή πολιτιστική ταυτότητα», που υιοθετήθηκε από τους Ευρωπαίους Υπουργούς υπεύθυνους για θέματα πολιτισμού στην 6^η διάσκεψή τους, Παλέρμο / Ιταλία, Απρίλιος 1990
- «Διακήρυξη της Βιέννης», που υιοθετήθηκε από την [Πρώτη] Σύνοδο Κορυφής των Αρχηγών Κρατών και Κυβερνήσεων του Συμβουλίου της Ευρώπης, Βιέννη, Οκτώβριος 1993
- «Τελική Διακήρυξη» και «Σχέδιο Δράσης» της Δεύτερης Συνόδου Κορυφής των Αρχηγών Κρατών και Κυβερνήσεων του Συμβουλίου της Ευρώπης, Στρασβούργο, Νοέμβριος 1997
- Ψήφισμα Αριθ. 1 για το Ευρωπαϊκό Χαρτοφυλάκιο Γλωσσών, που υιοθετήθηκε κατά τη 19^η Συνεδρίαση της Μόνιμης Διάσκεψης Υπουργών Παιδείας, Κρίστιανσαντ / Νορβηγία, 22-24 Ιουνίου 1997
- «Διακήρυξη της Βουδαπέστης» («Για μια Μεγαλύτερη Ευρώπη χωρίς Διαχωριστικές Γραμμές»), που υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Υπουργών στις 7 Μαΐου 1999
- Ψήφισμα Αριθ. 2 για το Ευρωπαϊκό Χαρτοφυλάκιο Γλωσσών, που υιοθετήθηκε κατά την 20^η Συνεδρίαση της Μόνιμης Διάσκεψης των Ευρωπαίων Υπουργών Παιδείας, Κρακοβία/ Πολωνία, 15-17 Οκτωβρίου 2000
- «Διακήρυξη για την πολιτιστική πολυμορφία», που υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Υπουργών στις 7 Δεκεμβρίου 2000
- «Διακήρυξη του Ελσίνκι», που υιοθετήθηκε από την 7^η Διάσκεψη Υπουργών υπεύθυνων για θέματα μετανάστευσης, Ελσίνκι, Σεπτέμβριος 2002
- «Διακήρυξη για τον διαπολιτισμικό διάλογο και την πρόληψη συγκρούσεων», που υιοθετήθηκε από τη Διάσκεψη Ευρωπαίων Υπουργών υπεύθυνων για θέματα πολιτισμού, Οπατίγια/ Κροατία, Οκτώβριος 2003
- Ψήφισμα Res(2003)7 για την πολιτική για τη νεολαία του Συμβουλίου της Ευρώπης, που υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Υπουργών στις 29 Οκτωβρίου 2003

- «Διακήρυξη για τη διαπολιτισμική εκπαίδευση στο νέο ευρωπαϊκό πλαίσιο», που υιοθετήθηκε από τη Διάσκεψη Ευρωπαίων Υπουργών Παιδείας, Αθήνα, Νοέμβριος 2003
- Ψήφισμα με τίτλο «Ο ρόλος των γυναικών και των ανδρών στην πρόληψη των συγκρούσεων, στην εμπέδωση της ειρήνης και στις δημοκρατικές διαδικασίες μετά τη σύγκρουση – η διάσταση του φύλου», που υιοθετήθηκε από την 5^η Υπουργική Διάσκεψη για την Ισότητα Γυναικών και Ανδρών, Σκόπια, 22-23 Ιανουαρίου 2003
- Αναθεωρημένη Στρατηγική για την Κοινωνική Συνοχή, που υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Υπουργών στις 31 Μαρτίου 2004
- «Διακήρυξη του Wrocław», που υιοθετήθηκε από τους Ευρωπαίους Υπουργούς υπεύθυνους για θέματα πολιτισμού, παιδείας, νεότητας και αθλητισμού, Wrocław/ Πολωνία, Δεκέμβριος 2004
- «Διακήρυξη της Βαρσοβίας» και «Σχέδιο Δράσης», που υιοθετήθηκαν από την Τρίτη Σύνοδο Κορυφής των Αρχηγών Κρατών και Κυβερνήσεων, Βαρσοβία, Μάιος 2005
- Τελική Διακήρυξη που υιοθετήθηκε από τους Ευρωπαίους Υπουργούς υπεύθυνους για θέματα νεότητας με τίτλο «Ανθρώπινη αξιοπρέπεια και κοινωνική συνοχή: πολιτικές για τη νεολαία που απαντούν στη βία», Βουδαπέστη, Σεπτέμβριος 2005
- «Διακήρυξη του Φάρο για την στρατηγική του Συμβουλίου της Ευρώπης για την ανάπτυξη του διαπολιτισμικού διαλόγου», που υιοθετήθηκε από τη Διάσκεψη Ευρωπαίων Υπουργών υπεύθυνων για θέματα πολιτισμού, Φάρο/ Πορτογαλία, Οκτώβριος 2005
- Διακήρυξη της Επιτροπής Υπουργών με την ευκαιρία της 1000^{ης} συνόδου των Αναπληρωτών Υπουργών, «Μία Ευρώπη – Η Ευρώπη Μας», Βελιγράδι, Ιούνιος 2007
- Τελική Διακήρυξη της Μόνιμης Διάσκεψης Ευρωπαίων Υπουργών Παιδείας με θέμα: «Χτίζοντας μια πιο ανθρώπινη και συμμετοχική Ευρώπη: ο ρόλος των εκπαιδευτικών πολιτικών», Κωνσταντινούπολη, 4-5 Μαΐου 2007
- «Διακήρυξη της Βαλένθια», που υιοθετήθηκε από τη Διάσκεψη Υπουργών υπεύθυνων για την τοπική και περιφερειακή αυτοδιοίκηση, Βαλένθια/ Ισπανία, Οκτώβριος 2007
- Άτυπη Περιφερειακή Διάσκεψη Υπουργών Υπεύθυνων για Θέματα Πολιτισμού: «Η Προώθηση του Διαπολιτισμικού Διαλόγου και η Λευκή Βίβλος του Συμβουλίου της Ευρώπης», Βελιγράδι, Νοέμβριος 2007
- «Στρατηγική για την καινοτομία και την καλή διακυβέρνηση σε τοπικό επίπεδο», που υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Υπουργών το Μάρτιο 2008

Συστάσεις της Επιτροπής Υπουργών

- R (81)18 σχετικά με τη συμμετοχή σε επίπεδο δήμου
- R (82)9 για την Ευρωπαϊκή Ημέρα Σχολείων
- R (82)18 σχετικά με τις Σύγχρονες Γλώσσες
- R (83)1 για τους απάτριδες νομάδες και τους νομάδες με ακαθόριστη υπηκοότητα
- R (84)7 για τη διατήρηση των πολιτιστικών δεσμών των μεταναστών με τη χώρα προέλευσής τους και εγκαταστάσεις ψυχαγωγίας
- R (84)9 για τους μετανάστες δεύτερης γενιάς
- R (84)13 σχετικά με την κατάσταση των αλλοδαπών φοιτητών
- R (84)17 για την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών στα μέσα επικοινωνίας
- R (84)18 για την εκπαίδευση των δασκάλων στην εκμάθηση της διαπολιτισμικής κατανόησης, ιδιαίτερα στο πλαίσιο της μετανάστευσης
- R (84)21 για την απόκτηση της ιθαγένειας της χώρας υποδοχής από τους πρόσφυγες
- R (85)2 για τη νομική προστασία κατά των διακρίσεων λόγω φύλου
- R (85)7 για τη διδασκαλία και εκμάθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στα σχολεία
- R (85)21 για την κινητικότητα του ακαδημαϊκού προσωπικού
- R (86)8 για την άσκηση στη χώρα διαμονής από υπηκόους άλλων Κρατών μελών του δικαιώματος ψήφου στις εκλογές της χώρας προέλευσής τους
- R (86)17 για τη συντονισμένη πολιτιστική δράση στο εξωτερικό
- R (88)6 για τις κοινωνικές αντιδράσεις στη νεανική παραβατικότητα νέων που προέρχονται από οικογένειες μεταναστών
- R (88)14 για τη στέγαση μεταναστών
- R (90)4 για την εξάλειψη των διακρίσεων λόγω φύλου από τη γλώσσα
- R (90)22 για την προστασία της ψυχικής υγείας ορισμένων ευάλωτων ομάδων στην κοινωνία
- R (92)12 για τις κοινοτικές σχέσεις
- R (92)10 για την υλοποίηση των δικαιωμάτων των ατόμων που ανήκουν σε εθνικές μειονότητες
- R (92)11 για την κοινωνική και επαγγελματική ένταξη των νέων
- R (92)19 για τα βιντεοπαιχνίδια με ρατσιστικό περιεχόμενο
- R (95)7 για τη διαρροή εγκεφάλων στους τομείς της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και της έρευνας
- R (95)8 για την ακαδημαϊκή κινητικότητα

- R (97)3 για τη συμμετοχή των νέων και το μέλλον της κοινωνίας των πολιτών
- R (97)7 για τις τοπικές δημόσιες υπηρεσίες και τα δικαιώματα των χρηστών τους
- R (97)20 για τη «ρητορική μίσους»
- R (97)21 για τα μέσα επικοινωνίας και την προώθηση ενός κλίματος ανοχής
- R (98)3 για την πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση
- R (98)6 σχετικά με τις σύγχρονες γλώσσες
- R (99)1 για τα μέτρα που προωθούν τον πλουραλισμό των μέσων επικοινωνίας
- R (99)2 για τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση
- R (99)9 για το ρόλο του αθλητισμού στην προαγωγή της κοινωνικής συνοχής
- R (2000)1 για την ενθάρρυνση της διασυνοριακής συνεργασίας μεταξύ τοπικών κοινοτήτων ή αρχών στον πολιτιστικό τομέα
- R (2000)4 για την εκπαίδευση των παιδιών των Ρομά / Αθίγγανων στην Ευρώπη
- R (2000)5 περί ανάπτυξης δομών για τη συμμετοχή πολιτών και ασθενών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων που επηρεάζουν την υγειονομική περίθαλψη
- Rec(2001)6 για την πρόληψη του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και της φυλετικής δυσανεξίας στον αθλητισμό
- Rec(2001)10 για τον Ευρωπαϊκό Κώδικα Αστυνομικής Δεοντολογίας
- Rec(2001)15 για τη διδασκαλία της ιστορίας στην Ευρώπη του εικοστού πρώτου αιώνα
- Rec(2001)17 για τη βελτίωση της οικονομικής και επαγγελματικής κατάστασης των Ρομά / Αθίγγανων και των Πλανοβίων στην Ευρώπη
- Rec(2001)19 για τη συμμετοχή των πολιτών στην τοπική δημόσια ζωή
- Rec(2002)4 για το νομικό καθεστώς ατόμων που γίνονται δεκτά για οικογενειακή επανένωση
- Rec(2002)5 για την προστασία των γυναικών κατά της βίας
- Rec(2002)12 για την εκπαίδευση στη δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη
- Ευρωπαϊκός Χάρτης για τη Συμμετοχή των Νέων στην Τοπική και Περιφερειακή Ζωή (2003, αναθεωρημένος)
- Rec(2003)2 για τις υπηρεσίες γειτονιάς σε μειονεκτούσες αστικές περιοχές
- Rec(2003)3 για την ισόρροπη συμμετοχή γυναικών και ανδρών στην πολιτική και τη δημόσια λήψη αποφάσεων

- Rec(2003)6 για τη βελτίωση της φυσικής αγωγής και του αθλητισμού για τα παιδιά και τους νέους σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες
- Rec(2003)8 για την προώθηση και την αναγνώριση της μη τυπικής εκπαίδευσης/μάθησης των νέων
- Rec(2003)9 για τα μέτρα που στοχεύουν στην προώθηση της δημοκρατικής και κοινωνικής συμβολής της ψηφιακής ραδιοτηλεόρασης
- Rec(2004)2 για την πρόσβαση των αλλοδαπών στην απασχόληση στον δημόσιο τομέα
- Rec(2004)4 σχετικά με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση
- Rec(2004)13 για τη συμμετοχή των νέων στην τοπική και περιφερειακή ζωή
- Rec(2004)14 για την κυκλοφορία και τους καταυλισμούς των Πλανοβίων στην Ευρώπη
- Rec(2005)2 για καλές πρακτικές και για τη μείωση των εμποδίων στη διασυνοριακή και διεδαφική συνεργασία μεταξύ τοπικών κοινοτήτων ή αρχών
- Rec (2005)3 για τη διδασκαλία γειτονικών γλωσσών σε παραμεθόριες περιοχές
- Rec(2005)4 για τη βελτίωση των συνθηκών στέγασης των Ρομά και των Πλανοβίων στην Ευρώπη
- Rec(2005)8 για τις αρχές καλής διακυβέρνησης στον αθλητισμό
- Rec(2006)1 για το ρόλο των εθνικών συμβουλίων νεότητας στην ανάπτυξη πολιτικών για τη νεολαία
- Rec(2006)2 για τους Ευρωπαϊκούς Σωφρονιστικούς Κανόνες
- Rec(2006)3 για τη Σύμβαση της UNESCO για την προστασία και την προώθηση της πολυμορφίας των πολιτιστικών εκφράσεων
- Rec(2006)5 για το Σχέδιο Δράσης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την προώθηση των δικαιωμάτων και της πλήρους συμμετοχής των ατόμων με αναπηρία στην κοινωνία: βελτιώνοντας την ποιότητα ζωής των ατόμων με αναπηρία στην Ευρώπη 2006-2015
- Rec(2001)6 για την πρόληψη του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και της φυλετικής δυσανεξίας στον αθλητισμό
- Rec(2006)9 για την είσοδο, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μεταναστών φοιτητών και τη συνεργασία με τις χώρες καταγωγής τους
- Rec(2006)10 για την καλύτερη πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη των Ρομά και των Πλανοβίων στην Ευρώπη

- Rec(2006)12 για την ενίσχυση των παιδιών στο νέο περιβάλλον πληροφοριών και επικοινωνιών
- Rec(2006)14 για την ιδιότητα του πολίτη και τη συμμετοχή των νέων στη δημόσια ζωή
- Rec(2006)17 για τα νοσοκομεία σε μετάβαση: μια νέα ισορροπία μεταξύ θεσμικής και κοινοτικής περίθαλψης
- Rec(2006)18 για τις υπηρεσίες υγείας σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία
- CM/Rec(2007)2 για τον πλουραλισμό των οπτικοακουστικών μέσων και την ποικιλομορφία του περιεχομένου των οπτικοακουστικών μέσων
- CM/Rec(2007)3 για την αποστολή των μέσων ενημέρωσης δημόσιας υπηρεσίας στην κοινωνία της πληροφορίας
- CM/Rec(2007)4 για τις τοπικές και περιφερειακές δημόσιες υπηρεσίες
- CM/Rec(2007)6 για τη δημόσια ευθύνη στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και την έρευνα
- CM/Rec(2007)7 για τη χρηστή διοίκηση
- CM/Rec(2007)9 για τον προγραμματισμό της ζωής των ασυνόδευτων ανήλικων μεταναστών
- CM/Rec(2007)10 για την κοινή αναπτυξιακή συνεργασία και τους μετανάστες εργαζόμενους για την ανάπτυξη των χωρών καταγωγής τους
- CM/Rec(2007)11 για την προώθηση της ελευθερίας της έκφρασης και της πληροφόρησης στο νέο περιβάλλον πληροφοριών και επικοινωνιών
- CM/Rec(2007)13 για την ένταξη της διάστασης του φύλου στην εκπαίδευση
- CM/Rec(2007)17 για τα πρότυπα και τους μηχανισμούς ισότητας των φύλων
- CM/Rec(2008)4 για την υποστήριξη της ένταξης των παιδιών των μεταναστών και των παιδιών με μεταναστευτικό υπόβαθρο
- CM/Rec(2008)5 σχετικά με τις πολιτικές για τους Ρομά και/ή τους Πλανόβιους στην Ευρώπη
- CM/Rec(2008)6 για τα μέτρα που στοχεύουν στην προώθηση του σεβασμού της ελευθερίας έκφρασης και πληροφόρησης σχετικά με τα φίλτρα στο διαδίκτυο

Συστάσεις και ψηφίσματα της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης

- Ψήφισμα 807 (1983) για την ευρωπαϊκή συνεργασία στην εκπαίδευση
- Ψήφισμα 885 (1987) για την εβραϊκή συμβολή στον ευρωπαϊκό πολιτισμό
- Σύσταση 1093 (1989) για την εκπαίδευση των παιδιών των μεταναστών
- Σύσταση 1111 (1989) για την ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση
- Σύσταση 1162 (1991) για τη συμβολή του ισλαμικού πολιτισμού στον ευρωπαϊκό πολιτισμό
- Σύσταση 1202 (1992) για τη θρησκευτική ανοχή στους κόλπους μιας δημοκρατικής κοινωνίας
- Σύσταση 1178 (1992) για τις αιρέσεις και τα νέα θρησκευτικά κινήματα
- Σύσταση 1281 (1995) για την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση
- Σύσταση 1283 (1996) για την ιστορία και την εκμάθηση της ιστορίας στην Ευρώπη
- Σύσταση 1291 (1996) για τον πολιτισμό Yiddish
- Σύσταση 1353 (1998) για την πρόσβαση των μειονοτήτων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση
- Σύσταση 1383 (1998) για τη γλωσσική διαφοροποίηση
- Σύσταση 1396 (1999) για τη θρησκεία και τη δημοκρατία
- Σύσταση 1412 (1999) για τις παράνομες δραστηριότητες των αιρέσεων
- Σύσταση 1539 (2001) για το Ευρωπαϊκό Έτος Γλωσσών
- Ψήφισμα 1278 (2002) για τη θρησκευτική νομοθεσία της Ρωσίας
- Ψήφισμα 1309 (2002) για την ανεξιθρησκία και τις θρησκευτικές μειονότητες στη Γαλλία
- Σύσταση 1556 (2002) για τη θρησκεία και την αλλαγή στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη
- Σύσταση 1598 (2003) για την προστασία των νοηματικών γλωσσών στα κράτη – μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης
- Σύσταση 1620 (2003) για τη συμβολή του Συμβουλίου της Ευρώπης στον Ευρωπαϊκό Χώρο Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης
- Σύσταση 1652 (2004) για την εκπαίδευση των προσφύγων και των εσωτερικά εκτοπισμένων ατόμων
- Σύσταση 1688 (2004) για τους πολιτισμούς της διασποράς
- Ψήφισμα 1437 για τη μετανάστευση και την ένταξη: μια πρόκληση και μια ευκαιρία για την Ευρώπη (2005)
- Σύσταση 1687 (2005) για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας μέσω του πολιτισμού

- Σύσταση 1693 (2005) για τη συμβολή της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης στην 3^η Σύνοδο Κορυφής Αρχηγών Κρατών και Κυβερνήσεων
- Σύσταση 1720 (2005) για την εκπαίδευση και τη θρησκεία
- Ψήφισμα 1464 (2005) για τις γυναίκες και τη θρησκεία στην Ευρώπη
- Ψήφισμα 1510 (2006) για την ελευθερία της έκφρασης και το σεβασμό των θρησκευτικών πεποιθήσεων
- Σύσταση 1753 (2006) για τις εξωτερικές σχέσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης
- Σύσταση 1762 (2006) για την ακαδημαϊκή ελευθερία και την πανεπιστημιακή αυτονομία
- Σύσταση 1804 (2007) για το κράτος, τη θρησκεία, την κοσμικότητα και τα ανθρώπινα δικαιώματα
- Ψήφισμα 1563 (2007) για την καταπολέμηση του αντισημιτισμού στην Ευρώπη
- Σύσταση 1805 (2007) για τη βλασφημία, τις θρησκευτικές προσβολές και τα λόγια μίσους κατά ατόμων λόγω της θρησκείας τους
- Σύσταση 1605 (2008) και Ψήφισμα 1831 (2008) για τις ευρωπαϊκές μουσουλμανικές κοινότητες που είναι αντιμέτωπες με τον εξτρεμισμό

Συστάσεις, ψηφίσματα και διακηρύξεις του Κογκρέσου των Τοπικών και Περιφερειακών Αρχών

- Ψήφισμα 236 για τη νέα δημοτική πολιτική για την πολυπολιτισμική ένταξη στην Ευρώπη και τη «Διακήρυξη της Φρανκφούρτης» (1992)
- Σύσταση 128 για τον Αναθεωρημένο Ευρωπαϊκό Χάρτη για τη συμμετοχή των νέων στην τοπική και περιφερειακή ζωή (2003)
- Διακήρυξη «Ένταξη αλλοδαπών και συμμετοχή τους στις ευρωπαϊκές πόλεις», Στουτγάρδη/ Γερμανία, 15-16 Σεπτεμβρίου 2003
- Σύσταση 165 για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων και της σεξουαλικής εκμετάλλευσής τους: ο ρόλος των πόλεων και των περιφερειών (2005)
- Σύσταση 170 για τον διαπολιτισμικό και τον διαθρησκευτικό διάλογο: πρωτοβουλίες και ευθύνες των τοπικών αρχών (2005)
- Σύσταση 173 για τα περιφερειακά μέσα επικοινωνίας και τη διασυνοριακή συνεργασία (2005)
- Σύσταση 177 για την πολιτιστική ταυτότητα στις περιστατικές περιοχές: ο ρόλος των τοπικών και περιφερειακών αρχών (2005)

- Σύσταση 194 (2006) για την αποτελεσματική πρόσβαση των μεταναστών στα κοινωνικά δικαιώματα: ο ρόλος των τοπικών και περιφερειακών αρχών (2006)
- Σύσταση 197 για την αστική ασφάλεια στην Ευρώπη (2006)
- Σύσταση 207 για την ανάπτυξη δεικτών κοινωνικής συνοχής – η συντονισμένη τοπική και περιφερειακή προσέγγιση (2007)
- Σύσταση 209 για τη συνεργασία μεταξύ των γενεών και τη συμμετοχική δημοκρατία (2007)
- Σύσταση 211 για την Ελευθερία της Συνάθροισης και της έκφρασης των λεσβιών, των ομοφυλόφιλων, των αμφιφυλόφιλων και των διαφυλικών ατόμων (2007)
- Σύσταση 221 για το θεσμικό πλαίσιο της διαδημοτικής συνεργασίας (2007)
- Σύσταση 222 για τη γλωσσική εκπαίδευση σε περιφερειακές ή μειονοτικές γλώσσες (2007)
- Ψήφισμα 250 για την ένταξη μέσω του αθλητισμού (2008)

Συστάσεις και διακηρύξεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI)

- Αριθ. 1: Καταπολέμηση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας, του αντισημιτισμού και της μισαλλοδοξίας (1996)
- Αριθ. 2: Ειδικευμένα σώματα για την καταπολέμηση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας, του αντισημιτισμού και της μισαλλοδοξίας σε εθνικό επίπεδο (1997)
- Αριθ. 3: Καταπολέμηση του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας κατά των Ρομά / Αθίγγανων (1998)
- Αριθ. 4: Εθνικές έρευνες για την εμπειρία και τον τρόπο αντίληψης των διακρίσεων και του ρατσισμού κατά την άποψη των ενδεχόμενων θυμάτων (1998)
- Αριθ. 5: Καταπολέμηση της μισαλλοδοξίας και των διακρίσεων κατά των Μουσουλμάνων (2000)
- Αριθ. 6: Καταπολέμηση της διάδοσης ρατσιστικού, ξενοφοβικού και αντισημιτικού υλικού μέσω του διαδικτύου (2000)
- Αριθ. 7: Εθνική νομοθεσία για την καταπολέμηση του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων (2002)
- Αριθ. 8: Καταπολεμώντας το ρατσισμό στο πλαίσιο της τρομοκρατίας (2004)
- Αριθ. 9: Η καταπολέμηση του αντισημιτισμού (2004)

- Διακήρυξη για τη χρήση ρατσιστικών, αντισημιτικών και ξενοφοβικών στοιχείων στον πολιτικό διάλογο (2005)
- Αριθ. 10: Καταπολέμηση του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων κατά τη διάρκεια και διαμέσου της σχολικής εκπαίδευσης (2007)
- Αριθ. 11: Καταπολέμηση του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων στην αστυνόμευση (2007)

Παράρτημα 2

Πίνακας συντμήσεων

ALECSO	Αραβικός Οργανισμός Παιδείας, Πολιτισμού και Επιστημών
CERD	Επιτροπή για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων
ECRI	Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας
FRA	Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων
UNESCO	Εκπαιδευτικός, Επιστημονικός και Πολιτιστικός Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών
Δ(ΜΚΟ)	(Διεθνής) Μη Κυβερνητικός Οργανισμός
IRCICA	Κέντρο Έρευνας της Ισλαμικής Ιστορίας, Τέχνης και Πολιτισμού
ISESCO	Ισλαμικός Εκπαιδευτικός, Επιστημονικός και Πολιτιστικός Οργανισμός
ODIHR	Γραφείο Δημοκρατικών Θεσμών και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων
ΟΑΣΕ	Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη
UEFA	Ένωση Ευρωπαϊκών Ποδοσφαιρικών Ομοσπονδιών
«Επιτροπή της Βενετίας»	Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τη Δημοκρατία μέσω του Δικαίου

Ακριβής μετάφραση από το συνημμένο πρωτότυπο στην αγγλική

Αθήνα, 19/09/2012

Η μεταφράστρια

Έλενα Ασημάκη